

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**УКРАЇНСЬКА ПОЛІЦЕЇСТИКА:
ТЕОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО, ПРАКТИКА**

**UKRAINIAN POLYCEISTICS:
THEORY, LEGISLATION, PRACTICE**

Випуск № 2(10) 2024

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Вітвицький Сергій Сергійович – ректор Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Заступник головного редактора:

Назимко Єгор Сергійович – перший проректор Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Відповідальний секретар:

Волобуєва Олена Олексіївна – проректор Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор

Відповідальний редактор:

Стецюк Роксолана Іванівна – завідувач редакційно-видавничого відділення відділу організації наукової роботи Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент

Член міжнародної редколегії:

Войцех Войтила – доктор гуманітарних наук, науковий співробітник, Технологіко-гуманітарний університет ім. Казимира Пуласького (м. Радом, Республіка Польща)

Члени редакційної колегії:

Буга Ганна Сергіївна – начальник відділу організації наукової роботи Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент; **Веселов Микола Юрійович** – професор кафедри державно-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Єпринцев Пилип Сергійович** – проректор університету – директор Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Захарченко Андрій Миколайович** – завідувач науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Зозуля Євген Вікторович** – професор кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Городецька Марина Сергіївна** – завідувач кафедри організації досудового розслідування факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Кононенко Тетяна Володимирівна** – професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор філософських наук, професор; **Макаренко Олександр Юрійович** – професор кафедри правоохоронної діяльності та поліцейстики факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Пилипенко Дмитро Олексійович** – завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент; **Лоскутов Тимур Олександрович** – професор кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Мердова Ольга Миколаївна** – завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор; **Ніколенко Людмила Миколаївна** – науковий співробітник Інституту економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України, доктор юридичних наук, професор; **Одерій Олексій Володимирович** – професор кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 530

“Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства” журнал Донецького державного університету внутрішніх справ “Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика” включено до Переліку фахових видань України як друковане наукове періодичне видання категорії “Б”.

Журнал включено до наукометричних баз:

Index Copernicus International (Республіка Польща); Crossref (США); Research Bib (Японія); EuroPub (Великобританія)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Донецького державного університету внутрішніх справ
(Протокол № 26 від 28.08.2024 р.)

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення
№ 1415 від 16.11.23 р. (Ідентифікатор медіа R30-01959).

Електронна адреса видання: policeystika.dnuvs.ukr.education

ISSN 2709-9261 (Print)
ISSN 2709-927X (Online)

© Донецький державний університет внутрішніх справ, 2024

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

УДК 343.9:343.851:341(075)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-2-10-1>

Веденєєв Дмитро Валерійович,

доктор історичних наук, професор

(Міжвідомчий науково-дослідний центр

з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8929-9875>

Семенюк Олександр Георгійович,

доктор юридичних наук

(Міжвідомчий науково-дослідний центр

з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5096-1374>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО УСТРОЮ КРИМІНАЛЬНОЇ РОЗВІДКИ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ (1991–2019-ТІ РОКИ)

У статті проводиться наукова реконструкція та узагальнення еволюції організаційно-функціонального устрою структур кримінальної розвідки Національної поліції України як перспективного засобу протидії організованій злочинності та форми оперативно-розшукової діяльності. Досліджується нормативно-правова регламентація, еволюція організаційних форм та функцій структур кримінальної розвідки як складової апарату поліцейських органів України. Розглядаються новітні судження фахівців щодо раціональної організаційно-функціональної побудови органів (підрозділів) кримінальної розвідки.

Ключові слова: кримінальна розвідка, Національна поліція, оперативно-розшукова діяльність, розвідувальні органи в Україні.

Постановка проблеми. Діяльність кримінальної розвідки (КРР) органів внутрішніх справ України є невід'ємним елементом стратегічного рівня протидії організованій злочинності, а відтак і забезпечення національної безпеки. Чинна «Стратегія боротьби з організованою злочинністю» [1] серед наріжних завдань визначає побудову ефективної системи боротьби з організованою злочинністю, яка включає, зокрема, підсистему інформаційно-аналітичного забезпечення. В цих умовах наукової й службової актуальності набуває поглиблене дослідження еволюції організаційно-функціонального устрою структур кримінальної розвідки, узагальнення досвіду їх оперативної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З 1991 р. в Україні набула продуктивного розвитку національна наукова школа із дослідження інституту кримінальної розвідки (КРР). Достатньо сказати, що в міжнародній науково-практичній конференції «Кримінальна розвідка: методологія, законодавство, зарубіжний досвід» (м. Одеса, 29 квітня 2016 р.) взяло участь 118 учасників (включаючи 18 докторів та 52 кандидати наук), було заслухано 98 доповідей [див.: 2]. Серед засновників цього перспективного напрямку дослідження оперативно-розшукової й спеціальної діяльності й провідних його дослідників доцільно виокремити колишніх очільників і професорів Одеського державного уні-

верситету внутрішніх справ (ОДУВС), к.ю.н. С. Албула [див. наприклад: 3–4] та д.ю.н. О. Користіна, котрі не тільки новаторські дослідили такі аспекти порушеної проблеми як нормативно-правові та організаційні засади розбудови кримінальної («поліцейської») розвідки НПУ, її зміст й тактичні засади, питання імплементації зарубіжного досвіду КРР, але й наукового проекту «Концепція розвитку кримінальної розвідки органів внутрішніх справ України» [5]. Доцільно відзначити наукові й навчально-наукові праці дослідників ОДУВС О. Долженкова, В. Дулгера, С. Єгорова, В. Некрасова, Є. Полякова, Ю. Черкасова, Т. Щурата та інших, у яких розкриваються питання організації й тактики поліцейської розвідки, негласної оперативної роботи у середовищі організованих злочинних угруповань, тактики та психології агентурної роботи [див. наприклад: 6–8]. Активним науковим осередком вивчення тактики та агентурно-оперативних засад КРР стала кафедра оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ (Київ), про що свідчать праці таких науковців як Д. Никифорчук, О. Тарасенко, С. Тіхонов, В. Василичук, М. Грібов, С. Чернявський та інші [див. наприклад: 9–11].

Мета статті полягає у науковій реконструкції та узагальненні еволюції організаційно-функціонального устрою структур кримінальної розвідки Національної поліції України як перспективного засобу протидії організованій злочинності та форми оперативно-розшукової діяльності.

Виклад основного матеріалу. В першій роки незалежності України розвідапрати міліції іменувалися підрозділами розвідувально-пошукової діяльності [12, с. 64–65]. На виконання ухваленого у 1993 р. Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», в МВС України утворили спецпідрозділи по боротьбі з організованою злочинністю, котрі, отримали право використовувати штатних і нештатних негласних співробітників, які вводяться під легендою прикриття в організовані злочинні угруповання (ОЗУ). Відповідно, підрозділи новоствореного управління кримінальної розвідки зосередили свої зусилля на використанні негласних співробітників для збору інформації про криміногенні процеси у організованому злочинному середовищі, виявлення схем, механізмів вчинення злочинів організованими угрупованнями; документування злочинної діяльності ОЗУ тощо [13].

Діяльність тодішнього апарату кримінальної розвідки суттєво сприяла запобіганню виникнення організованих злочинних угруповань, правопорушенням, які вчинюються учасниками ОЗУ, відверненню встановлення корумпованих зв'язків зі сторони криміналітету з державними службовцями та посадовими особами, втягненню їх у злочинну діяльність. Тоді ж здійснювалися спроби залучення оперативних можливостей кримінальної розвідки для більш масштабних завдань – встановлення контролю над організованою злочинністю, її локалізації, нейтралізації та ліквідації, усунення причин і умов існування організованої злочинності. Був створений розвідувально-аналітичний центр у системі кримінальної розвідки [14, с. 122–126].

До 2015 р. кримінальна розвідка існувала у складі Головного управління з боротьби з організованою злочинністю (ГУБОЗ) МВС (ліквідованого у тому ж 2015 р. у рамках реформування МВС). Тодішня структура КРР ГУБОЗ мала розвинутий агентурний апарат та аналітичний потенціал, солідну інформаційну базу даних

«Скорпіон». Її діяльність багато в чому сприяла протидії організованій злочинності, злочинним формуванням насильницької спрямованості, хвилі нових видів протиправної діяльності у 1990-х рр. Відтоді підрозділи розвідки включили до системи кримінальної поліції, наділивши спеціальними повноваженнями по здійсненню конфіденційної діяльності в кримінальному середовищі організованих злочинних угруповань з метою встановлення контролю над організованою злочинністю, її локалізації, нейтралізації та ліквідації, усунення причин і умов існування організованої злочинності й корупції. КРР реалізувалася шляхом використання системи розвідувальних, пошукових, інформаційно-аналітичних заходів, у т.ч. із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів, спрямованих на своєчасне запобігання, виявлення і нейтралізацію реальних та потенційних загроз національним інтересам України від злочинності [15, с. 53].

Оформилися *види кримінальної розвідки* оперативних підрозділів органів внутрішніх справ України, що визначали організаційно-функціональну структуру самих органів КРР: аналітична розвідка, стратегічна та тактична агентурні розвідки, технічна розвідка. Крім цього, самостійним видом кримінальної розвідки органів внутрішніх справ України стала діяльність підрозділів оперативної служби МВС України. Однак, після ліквідації ГУБОЗ у 2015 р. (в спеціальній літературі вказується на можливу наявність суб'єктивно-персональних та політичних міркувань до цього кроку) створили Службу кримінальної розвідки [16, с. 10–12].

У березні 2015 р. було анонсовано створення в структурі МВС Департаменту кримінальної розвідки. Йшлося про здійснення КРР у формах впровадження у злочинне середовище та глибокого аналітичного дослідження отриманої в їх результаті інформації, сукупно із даними оперативних підрозділів та із відкритих джерел. В основі нового механізму боротьби із корупцією, вважало керівництво МВС України, повинно перебувати впровадження у злочинне середовище штатних негласних співробітників та оперативників-нелегалів, що повинно дозволити документувати злочини ще на стадії підготовки, виявляти учасників протиправних схем тощо.

Станом на 2016 р. в структурі кримінальної поліції України функціонував Департамент кримінальної розвідки. Наприкінці 2017 р. перший заступник очільника НПУ – начальник кримінальної поліції В. Аброськін повідомив про об'єднання департаментів кримінального розшуку та кримінальної розвідки. Підкреслювалося, що основним напрямом діяльності нової структури стане боротьба з організованими злочинними формуваннями й «кримінальними авторитетами». У серпні 2017 р. голова Національної поліції України (у 2017–2019 рр.) С. Князєв повідомив ЗМІ про існування кримінальної розвідки, котра створена у рамках пошуку «нового інструментарію» боротьби із злочинністю. За його словами, кримінальна поліція «змінює підхід до боротьби із злочинністю», що полягає у відході від творення інституту тотальної агентури та вербування» при збереженні самої роботи із використання конфіденційних джерел [17]. Судячи із відкритих джерел, у 2018 р. відбулося об'єднання підрозділів кримінальної поліції – Департаменту карного розшуку та Департаменту кримінальної розвідки.

У жовтні 2019 р. КМ України затвердив штат Департаменту стратегічних розслідувань (ДСР) Національної поліції України (створений після ліквідації у вересні 2019 р. Департаменту захисту економіки МВС). Депар-

тамент утворено відповідно до Постанови від 9 жовтня 2019 р. № 867 «Про утворення територіального органу Національної поліції». Новий департамент став міжрегіональним територіальним органом у складі кримінальної поліції НПУ, який брав участь у реалізації державної політики з питань боротьби з організованою злочинністю та здійснює оперативно-розшукову діяльність. З-поміж його функцій визначалося і здійснення оперативно-розшукової діяльності, спрямованої на здобуття інформації про криміногенні процеси в злочинному середовищі, пов'язані з протиправною діяльністю окремих осіб та злочинних угруповань, схеми легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Оприлюднені у ЗМІ дані про організаційно-функціональну будову ДСР свідчили про наявність в його структурі Управління № 1 – кримінальної розвідки. Відповідно, в його структурі існували: відділ № 1.1 (тактична розвідка та оперативно-тактичне прикриття); відділ № 1.2. (стратегічної розвідки); відділ № 1.3. (кримінальна розвідка у закладах виконання покарань) [18]. Станом на 2024 р. у структурі МВС та НПУ окрема структура КРР була відсутня. У відкритому доступі відсутні дані про організаційно-структурну будову органів КРР у системі МВС та Національної поліції України. Імовірно, ця функція віднесена до компетенції Департаменту карного розшуку, адже до завдань останнього входить, зокрема, припинення діяльності стійких суспільно небезпечних ОГ і ЗО, які впливають на криміногенну ситуацію в регіонах і в державі, викриття злочинної діяльності їх лідерів та кримінальних авторитетів, розкриття серійних, резонансних злочинів; організація агентурно-оперативної роботи, відповідно до вимог законодавства України та нормативно-правових актів МВС, ужиття заходів, спрямованих на покращання якісного складу агентурної мережі, зміцнення оперативних позицій у злочинному середовищі, розвиток інституту офіцерів-нелегалів.

Що ж стосується оптимальної організаційно-функціональної будови підрозділів КРР, то на думку дослідників Національної академії внутрішніх справ, найбільш ефективним й перспективним шляхом удосконалення розвідувальної роботи поліції є створення єдиного спеціалізованого підрозділу Національної поліції, у якому було б сконцентровано розвідувальний потенціал (кадровий, технічний, технологічний, науковий, фінансовий) для проведення розвідувальних заходів. На практиці це означало б злиття підрозділів

оперативної служби, оперативно-технічних заходів та Департаменту кримінальної розвідки у структуру під назвою «поліцейська розвідка» або «розвідка поліції». Її структуру б утворювали центральний орган управління (Департамент) та регіональні підрозділи (управління, відділи) з об'єднанням компетенції кримінальної та спеціальної поліції. Структура самих підрозділів поліцейської розвідки мала б складатися з основних та забезпечувальних підрозділів. До основних при цьому б відносилися б відділи: спеціальних операцій (оперативне впровадження та агентурна розвідка); візуального спостереження; негласного проникнення та контролю у публічно недоступних місцях; зняття інформації з каналів зв'язку, електронних інформаційних систем та ведення радіорозвідки; оперативної установки; розвідувального пошуку [19, с. 12–13].

Висновки. Аналіз досвіду діяльності підрозділів кримінальної розвідки в Україні підтверджує виключну важливість цього напрямку оперативно-розшукової діяльності за умов існування потужних організованих злочинних угруповань, транснаціональних ОЗУ, для яких властиві величезні фінансово-матеріальні можливості, наявність корупційних «парасольок» (прикриття), досконале знання форм і методів діяльності правоохоронних органів та спецслужб, наявність власних служб розвідки та безпеки, агентурних мереж.

За таких умов закономірно зростає значення застосування сучасних методів протистояння оргзлочинності, включаючи стратегічну розвідку й невинний розвідувальний моніторинг злочинного середовища (включаючи його транснаціональний вимір), аналітико-прогностичне супроводження протидії ОЗУ, міжнародний розвідувально-інформаційний обмін (співробітництво) у цій сфері.

Практика протидії організованій злочинності підтвердила доцільність унормування інституту кримінальної розвідки на рівні ухвалення відповідного закону України та Концепції кримінальної розвідки (узгодженої із новітніми загальнодержавними доктринальними, концептуальними документами у сфері захисту національної безпеки). Оформилися види кримінальної розвідки оперативних підрозділів органів внутрішніх справ України: аналітична розвідка, стратегічна та тактична агентурні розвідки, технічна розвідка. Постає необхідність сталого визначення, відповідно до згаданих напрямів, організаційно-функціональної побудови підрозділів (структур) КРР Національної поліції України.

Список використаних джерел

1. Стратегія боротьби з організованою злочинністю. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#n7>.
2. Кримінальна розвідка: методологія, законодавство, зарубіжний досвід: матеріали Міжнародної науково-практичної конф., м. Одеса, 29 квітня 2016 р. Одеса: ОДУВС, 2016. 184 с.
3. Албул С. Розвідувальна функція оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України. *Science and society modern trends in a changing world*. Veinn, 2024. С. 645–648.
4. Албул С.В. Реалізація розвідувальної функції у діяльності поліцейських органів зарубіжних країн: компаративний аналіз. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2015. Спецвипуск № 4 (71). С. 20–29.
5. Концепція розвитку кримінальної розвідки органів внутрішніх справ України: науковий проект / С.В. Албул, О.Є. Користін. Одеса: ОДУВС, 2015. 20 с.
6. Основи розвідки в середовищі та інфраструктурі злочинності: монографія / О. Ф. Долженков, В. А. Некрасов, Ю. Е. Черкасов. Одеса : Вид-во Одеського юридичного інституту НУВС, 2003. 197 с.
7. Албул С.В., Шура Т.Г. Оперативно-розшукові операції із залученням негласних працівників: правові та організаційно-тактичні засади: монографія. Одеса: ОДУВС, 2022. 290 с.
8. Албул С.В., Єгоров С.О., Поляков Є.В., Дулгер В.В. Агентурно-оперативна робота підрозділів Національної поліції: навч. посібник. Одеса: ОДУВС, 2022. 111 с.

9. Оперативно-розшукова діяльність та негласні слідчі (розшукові) дії: посіб. / [Д. Й. Никифорчук, О. С. Тарасенко, В. І. Василичук]. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 178 с.
10. Психологічні засади діяльності підрозділів оперативної служби: науково-практичний посібник / М. Л. Грібов, Д. Й. Никифорчук, М. А. Погорельський, С. С. Чернявський. К. : РВВ НАВС, 2019. 116 с.
11. Оперативно-розшукова діяльність (для підрозділів оперативної служби): навч. мет. посіб. / Василичук В. І., Шевченко Т. В., Тіхонов С. В. та ін. / Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 109 с.
12. Закоморний Я., Деревягін О. Історія розвитку співробітництва з оперативними контактами. *Актуальні проблеми адміністративно-правового забезпечення діяльності Національної поліції*. Харків, 2017. С. 64–66.
13. Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 р. № 3341-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text> (дата звернення: 10.05.2024).
14. Шинкаренко І. І. Проблеми використання можливостей підрозділів кримінальної розвідки у боротьбі з організованою злочинністю. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ при НАВСУ*. Львів : 1999. № 2. С. 121–129.
15. Подобний О. О. Сутність, значення та актуальні сучасні проблеми кримінальної розвідки. *Кримінальна розвідка: методологія, законодавство, зарубіжний досвід*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 29 квітня 2016 р. Одеса: ОДУВС, 2016. С. 53–55.
16. Водько Н. П. Про зміст терміну «кримінальна розвідка». *Кримінальна розвідка: методологія, законодавство, зарубіжний досвід*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 29 квітня 2016 р. Одеса: ОДУВС, 2016. С. 10–12.
17. У Нацполіції з'явилася кримінальна розвідка. URL: https://espresso.tv/news/2017/08/09/u_nacpoliciyi_zyavylasya_kryminalna_rozvidka (дата звернення: 02.06.2024).
18. Наказ Голови Національної поліції України від 23.10.2019 року № 1077 про затвердження «Положення про Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України». URL: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz/files> (дата звернення: 05.06.2024).
19. Грібов М. Л. Підрозділи оперативної служби в системі кримінальної розвідки національної поліції. *Кримінальна розвідка: методологія, законодавство, зарубіжний досвід*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 29 квітня 2016 р. Одеса: ОДУВС, 2016. С. 12–14.

References

1. Stratehiia borotby z orhanizovanoi zlochynnistiu. [Strategy for the fight against organized crime]. Skhvalena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 veresnia 2020 r. № 1126-r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#n7> [in Ukrainian].
2. Kryminalna rozvidka: metodolohiia, zakonodavstvo, zarubizhnyi dosvid [Criminal intelligence: methodology, legislation, foreign experience]: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konf., m. Odesa, 29 kvitnia 2016 r. Odesa: ODUVS, 2016. 184 s. [in Ukrainian].
3. Albul, S. (2024). Rozviduvalna funktsiia operatyvno-rozshukovoi diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainym [The intelligence function of operational and investigative activities of the National Police of Ukraine]. *Science and society modern trends in a changing world*. Veinn, S. 645–648 [in Ukrainian].
4. Albul, S. V. (2015). Realizatsiia rozviduvalnoi funktsii u diialnosti politseiskikh orhaniv zarubizhnykh krain: komparatyvnyi analiz [Implementation of the intelligence function in the activities of police bodies of foreign countries: a comparative analysis]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Spetsvyypusk* № 4 (71). S. 20–29 [in Ukrainian].
5. Albul, S. V., & Korystin, O. I. (2015). Kontseptsiiia rozvytku kryminalnoi rozvidky orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy: naukovyi proekt [Concept of development of criminal intelligence of internal affairs bodies of Ukraine: scientific project] / Odesa: ODUVS, 20 s. [in Ukrainian].
6. Dolzhenkov, O. F., Nekrasov, V. A., & Cherkasov, Yu. E. (2003). Osnovy rozvidky v seredovyshchi ta infrastrukturi zlochynnosti [The basics of intelligence in the environment and infrastructure of crime]: monohrafiia / Odesa : Vyd-vo Odeskoho yurydychnoho instytutu NUVS, 2003. 197 s. [in Ukrainian].
7. Albul, S. V., & Shchurat, T. H. (2022). Operatyvno-rozshukovi operatsii iz zaluchenniam nehlasykh pratsivnykiv: pravovi ta orhanizatsiino-taktychni zasady [Operative and investigative operations with the involvement of undercover employees: legal and organizational and tactical principles]: monohrafiia. Odesa: ODUVS, 290 s. [in Ukrainian].
8. Albul, S. V., Yehorov, S. O., Poliakov, Ye. V., & Duilher, V. V. (2022). Ahenturno-operatyvna robota pidrozdiliv Natsionalnoi politsii [Agency-operational work of units of the National Police]: navch. posibnyk. Odesa: ODUVS, 2022. 111 s. [in Ukrainian].
9. Nykyforchuk, D. Y., Tarasenko, O. S., & Vasylynchuk, V. I. (2014). Operatyvno-rozshukova diialnist ta nehlasi slidchi (rozshukovi) dii [Operative investigative activity and covert investigative (detective) actions]: posib. / K. : Nats. akad. vnutr. sprav, 178 s. [in Ukrainian].
10. Hribov, M. L., Nykyforchuk, D. Y., Pohoretskyi, M. A., & Cherniavskiy, S. S. (2019). Psykholohichni zasady diialnosti pidrozdiliv operatyvnoi sluzhby [Psychological principles of operational service units]: naukovo-praktychnyi posibnyk / K. : RVV NAVS, 116 s. [in Ukrainian].
11. Vasylynchuk, V. I., Shevchenko, T. V., & Tikhonov, S. V. (2020). Operatyvno-rozshukova diialnist (dlia pidrozdiliv operatyvnoi sluzhby) [Operational investigative activities (for operative service units)]: navch. met. posib. / Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav, 109 s. [in Ukrainian].
12. Zakomorny, Ya., & Dereviakhin, O. (2017). Istoriia rozvytku spivrobitnytstva z operatyvnymy kontaktamy. Aktualni problemy administratyvno-pravovoho zabezpechennia diialnosti Natsionalnoi politsii [History of development of cooperation with operational contacts. Actual problems of administrative and legal support for the activities of the National Police]. *Kharkiv, S. 64–66* [in Ukrainian].

13. Zakon Ukrainy «Pro orhanizatsiino-pravovi osnovy borotby z orhanizovanoiu zlochynnistiu» [Law of Ukraine «On Organizational and Legal Basis of Combating Organized Crime»] vid 30 chervnia 1993 r. № 3341-XII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text> (data zvernennia: 10.05.2024) [in Ukrainian].
14. Shynkarenko, I.I. (1999). Problemy vykorystannia mozhlyvostei pidrozdiliv kryminalnoi rozvidky u borotbi z orhanizovanoiu zlochynnistiu [Problems of using the capabilities of criminal intelligence units in the fight against organized crime]. *Visnyk Lvivskoho instytutu vnutrishnikh sprav pry NAVSU*. Lviv, № 2. S.121–129 [in Ukrainian].
15. Podobnyi, O.O. (2016). Sutnist, znachennia ta aktualni suchasni problemy kryminalnoi rozvidky [The essence, significance and current problems of criminal intelligence]. *Kryminalna rozvidka: metodolohiia, zakonodavstvo, zarubizhnyi dosvid: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Odesa, 29 kvitnia 2016 r.* Odesa: ODUVS, S. 53–55 [in Ukrainian].
16. Vodko, N.P. (2016). Pro zmist terminu «kryminalna rozvedka» [About the meaning of the term "criminal intelligence" About the meaning of the term "criminal intelligence"]. *Kryminalna rozvidka: metodolohiia, zakonodavstvo, zarubizhnyi dosvid: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Odesa, 29 kvitnia 2016 r.* Odesa: ODUVS, S. 10–12. [in Ukrainian].
17. U Natspolitsii zivaylasia kryminalna rozvidka [The National Police has a criminal investigation]. Retrieved from: https://espreso.tv/news/2017/08/09/u_nacpolitsiyi_zivaylasia_kryminalna_rozvidka (data zvernennia: 02.06.2024) [in Ukrainian].
18. Nakaz Holovy Natsionalnoi politsii Ukrainy vid 23.10.2019 roku № 1077 pro zatverdzhennia «Polozhennia pro Departament stratehichnykh rozsliduvan Natsionalnoi politsii Ukrainy» [Order of the Head of the National Police of Ukraine dated October 23, 2019 No. 1077 on the approval of the "Regulations on the Department of Strategic Investigations of the National Police of Ukraine"]. Retrieved from: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz/files> (data zvernennia: 05.06.2024). [in Ukrainian].
19. Hribov, M.L. (2016). Pidrozdily operativnoi sluzhby v systemi kryminalnoi rozvidky natsionalnoi politsii [Units of the operative service in the system of criminal intelligence of the national police]. *Kryminalna rozvidka: metodolohiia, zakonodavstvo, zarubizhnyi dosvid: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Odesa, 29 kvitnia 2016 r.* Odesa: ODUVS, S.12–14 [in Ukrainian].

Viedienieiev Dmytro,

Doctor of historical sciences, Professor

(Interdepartmental Research Center on Problems of Combating Organized Crime at the National Security and Defense Council of Ukraine, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8929-9875>

Semeniuk Oleksandr,

Doctor of Legal Sciences

(Interdepartmental Research Center on Problems of Combating Organized Crime at the National Security and Defense Council of Ukraine, Kyiv)

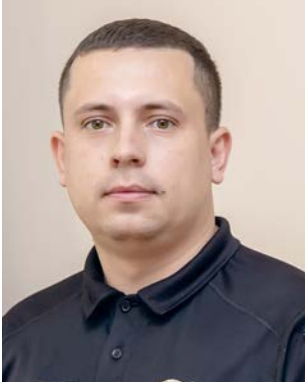
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5096-1374>

TRANSFORMATION OF THE ORGANIZATIONAL AND FUNCTIONAL STRUCTURE OF THE CRIMINAL INTELLIGENCE OF THE INTERNAL AFFAIRS BODIES OF UKRAINE (1991–2019)

The article carries out a scientific reconstruction and generalization of the evolution of the organizational and functional structure of the criminal intelligence structures of the National Police of Ukraine as a promising means of combating organized crime and a form of operational and investigative activity. Regulatory and legal regulations, evolution of organizational forms and functions of criminal intelligence structures as a component of the apparatus of police agencies of Ukraine are studied. The latest judgments of specialists regarding the rational organizational and functional construction of criminal intelligence bodies (subdivisions) are considered. The basic types of criminal intelligence of the operational units of the internal affairs bodies of Ukraine, which determined the organizational and functional structure of the KRR bodies themselves, are highlighted: analytical intelligence, strategic and tactical agency intelligence, technical intelligence. It is about the strategic and tactical levels of criminal intelligence. Strategic intelligence is of a long-term nature, aimed at the collection, analysis and evaluation of large, long-term arrays of information in the interest of protecting the national interests of Ukraine, should reveal the features (tendencies) of threatening processes that occur in the criminal environment. Tactical intelligence is aimed at tracking detailed, significant for the direct practice of combating crime, information about the activities of criminal groups. «Analytical intelligence» consists in the search for primary and subsequent operationally significant information by means of constant monitoring of the processes that take place, as in a criminal environment. It is proven that criminal intelligence is one of the functions of the operational and investigative activities of operational units of internal affairs bodies, implemented through a system of intelligence, search, information and analytical activities.

Key words: criminal intelligence, the National Police, operational and investigative activities, intelligence agencies in Ukraine.

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-2-10-2>

Крушеницький Андрій Васильович,

доктор філософії за спеціальністю 081 Право,
завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3441-7088>

Удод Андрій Миколайович,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8029-4878>

ДОКУМЕНТИ – ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ ЯК ОБ’ЄКТИ ВИТРЕБУВАННЯ ТА ОТРИМАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті висвітлені проблемні питання, пов’язані із механізмом збирання документів – джерел доказів шляхом використання такого способу збирання доказів, як витребування та отримання у порядку ст. 93 КПК України. Розглянуті питання щодо: поняття, сутності, форми та ознак документа як джерела доказів; умов, за яких документ може бути використаний як джерело доказу; класифікації документів за характером інформації (закріпленої в документах), які можуть стати об’єктом витребування у порядку ст. 93 КПК України; сутності електронного документа та його використання у кримінальному провадженні як доказу; процесуального порядку витребування та залучення документів-джерел доказів до матеріалів кримінального провадження.

Ключові слова: витребування та отримання документів, спосіб збирання доказів, форма витребування, сторони кримінального провадження.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 93 КПК України одним із способів збирання доказів сторонами кримінального провадження є витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок. Однак неврегульованість окремих питань, зокрема щодо механізмів витребування та отримання зазначених об’єктів (у т.ч. документів як джерел доказів у кримінальному провадженні), зумовлює необхідність у подальших наукових дослідженнях з окресленого напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов’язані з механізмом формування, збирання та використання документів як джерел доказів у кримінальному провадженні розглядалися у наукових працях низки вітчизняних учених, зокрема, І. О. Крицької, А. Д. Марушева, О. В. Сіренка, Ю. В. Гуцуляка, О. М. Дуфенюка, В. А. Дем’янчука, С. О. Ковальчука, та ін. Проте, увага приділялася тільки окремим питанням, пов’язаним з даною проблематикою, і формулювалися досить суперечливі погляди, які потребують критичного аналізу.

Формування цілей статті. Метою статті є визначення оптимального процесуального порядку витребування документів в порядку ст. 93 КПК України та

механізмів його реалізації сторонами кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Частини 2, 3 ст. 93 КПК України містять вказівку на досить чисельний перелік об'єктів витребування. До цих об'єктів, КПК України відносить: речі, документи, відомості, висновки експертів, висновків ревізій та актів перевірок. Вченими справедливо підкреслюється, що «відомості», «висновки експертів», «висновки ревізій та актів перевірок» цілком охоплюються поняттям «документ», а тому необхідність у їх відокремленні в нормах ч. 3 ст. 93 КПК України повністю відсутня. Таким чином, науковцями зазначається, що законодавець при формулюванні переліку об'єктів витребування та отримання в порядку ст. 93 КПК цілком міг обмежитись поняттями «речі» і «документи».

Разом з цим, на сьогодні існує потреба в чітких науково обґрунтованих положеннях щодо визначення:

- поняття, сутності, форми та ознак документа як джерела доказів;
- умов, за яких документ може бути використаний як джерело доказів;
- класифікації документів за характером інформації (закріпленої в документах), які можуть стати об'єктом витребування у порядку ст. 93 КПК України;
- сутності електронного документа та його використання у кримінальному провадженні як доказу;
- процесуального порядку витребування та залучення документів-джерел доказів до матеріалів кримінального провадження.

Отже розглянемо зазначені питання більш детально.

1. Поняття, сутність, форма та ознаки документа як джерела доказів.

Насамперед слід зазначити, що документ є одним із процесуальних джерел доказів відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України. Поняття «документ» можна зустріти як у законодавчих актах, так і в юридичній літературі.

На відміну від КПК України 1960 р., в якому не містилося визначення поняття документів, чинний КПК України 2012 р. містить дефініцію, відповідно якої документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження (ст. 99 КПК України) [1]. Згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України «Про інформацію», під «документом» розуміється матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі [2].

У науковій літературі наводиться досить велика кількість визначень документа як процесуального джерела доказів.

Так, за твердженням В. Ю. Шепітька, документ – це матеріальний об'єкт, у якому зафіксовані відомості про будь-які факти, що відбулися або передбачаються. Водночас науковцем зазначається, що за правовою природою документи можуть мати значення як письмових, так і речових доказів [3, с. 92; 4, с. 622]. Досить схоже визначення документа як джерела доказів надається В. Дем'янчуком та В. Іщенком. За твердженням науковців, під документом слід розуміти матеріальний об'єкт, який перебуває в зафіксованій формі та безпосередньо відображає відомості про факти та події, що мають значення для кримінального провадження, викладені з допомогою знаків і дають змогу відтворювати у формі зображень чи усної мови, передавати і тлумачити людську

думку. Цей матеріальний об'єкт, по-перше, може бути складений певною особою, підприємством, установою, організацією; по-друге, отримується та додається до матеріалів провадження в установленому законом порядку [5, с. 58; 6, с. 44].

За твердженням Л. І. Галузинської та Н. В. Науменка, документом доцільно визнавати все те, що використовується для обробки, реєстрації, передачі та збереження інформації про будь-яку подію. Передусім це форма прояву певного факту чи обставин, на яких базуються певні ідеї [7, с. 287; 8, с. 60–61].

Інші науковці визначають документ як засіб фіксації інформації про певні факти, події, явища об'єктивної дійсності та розумової діяльності людини. Документ є результатом відображення певної інформації на спеціальному матеріалі за визначеним стандартом чи формою. Документом називають усе те, що використовується для реєстрації, передачі та збереження інформації про будь-який предмет. Це матеріальний вияв певного факту чи певної ідеї або ж матеріальне свідцтво, на яке беруть за основу під час затвердження факту чи ідеї. Отже, за переконанням науковців документ є матеріальним об'єктом, в якому фіксується, передається, зберігається певна інформація в кодифікованому вигляді. Довгий час учені розглядали документи виключно як письмову форму фіксації інформації [9; 10, с. 127].

Є. Г. Коваленко під поняттям «документ» розуміє матеріальний об'єкт, на якому уповноважена службова особа загальнодоступним для документа способом зафіксували дані, які мають значення для кримінального провадження [11, с. 544].

За твердженням М. М. Михеєнка, В. Т. Нора, В. П. Шибки, документом слід вважати не тільки матеріальний об'єкт, на якому за допомогою знаків письма зафіксовані обставини, що мають значення для провадження, а й об'єкт, на якому вказані обставини зафіксовані за допомогою звуку або зображення [12, с. 159].

І. М. Доронін надає більш практичне визначення поняття «документ». Науковець зазначає, що документ, це насамперед офіційний письмовий акт, який виходить від відповідної юридичної особи чи компетентної службової особи, що не є учасником кримінально-процесуальної діяльності, або будь-який письмовий акт приватної особи, який містить відомості, що мають значення для правильного вирішення справи [13, с. 36; 5, с. 58–59]. Отже, науковець слушно зауважує, що документ може виходити не тільки від юридичних, а й від фізичних осіб.

Таким чином, зазначимо, що документ слід розглядати передусім як матеріальний об'єкт, що має такі властивості, які надають можливість збереження та передавання інформації (письмових знаків, звуків, зображення, електронних кодів тощо), що має значення для кримінального провадження за допомогою відповідних знаків.

З приводу форми документа та його ознак науковцями підкреслюється, що в документі інформація може бути закріплена не тільки в письмовій, а й в іншій формі. Підтвердження цьому є положення, закріплені у ст. 99 КПК України, відповідно до яких документ може мати своє відображення у формі письмових знаків, звуку, зображення, відомостей тощо. Тобто відображена у документі інформація може мати як письмову, так і звукову, графічну та інші форми. Водночас складені у письмовому вигляді документи повинні відповідати вимогам, встановленим КПК України [10, с. 128].

Є. Г. Коваленко виділяє такі ознаки документа як джерела доказів: 1) є матеріальним об'єктом; 2) є джерелом

доказової інформації, якщо в ньому зафіксовані відомості про події та факти, які мають значення для кримінального провадження; 3) зміст документа має засвідчувальний або описовий характер; 4) відомості, які містяться в документі, фіксуються будь-яким способом, що дозволяє однозначно їх відтворювати, передавати і тлумачити за допомогою технічних засобів або усної мови; 5) відомості засвідчуються суб'єктами – авторами документів, від яких документ виходить, у межах їх повноважень; 6) документ має бути отриманий відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства [11, с. 134–135].

І. М. Доронін до обов'язкових ознак документа відносить його письмовість, сутність якої полягає у фіксуванні думок людини за допомогою певних знаків [13, с. 32, с. 36].

Учені виділяють і такі ознаки документа, як джерела доказів: 1) авторами документа можуть виступати установи, підприємства, організації, службові особи чи окремі фізичні особи; 2) документ є джерелом доказів, якщо викладені в ньому відомості мають значення для встановлення обставин, що підлягають доказуванню відповідно до ст. 91 КПК України; 3) відомості про певні події проявляються в письмовому документі у вигляді описання зазначених подій відповідними особами (авторами створених документів); 4) для викладення в документі відповідних обставин можуть бути використані різні способи передачі інформації; 5) документ набуває статусу джерела доказів у тому випадку, коли він одержаний з дотриманням відповідної кримінально-процесуальної форми [14, с. 248].

Отже, як бачимо, в юридичній літературі на сьогодні немає єдиного загальноприйнятого підходу щодо визначення поняття «документ». Водночас, на нашу думку, найбільш оптимальним є визначення, запропоноване С. С. Вітвіцьким, О.О. Волобуєвою, Д. В. Давидовою, які «документ» визначають як матеріальний об'єкт або електронну форму його відображення, що характеризуються фізичними властивостями, які забезпечують можливість збереження та передавання інформації, що має значення для кримінального провадження, у просторі й часі за допомогою відповідних знаків (звуків, зображення, електронних кодів тощо) [10, с. 145].

2. Умови, за яких документ може бути використаний як джерело доказу.

В. С. Сезонов та А. В. Піддубна слушно підкреслюють, що у кримінальному провадженні документи як джерела доказів можуть використовуватися тільки за умови дотримання вимог кримінального процесуального законодавства та їх належності і допустимості. Належність документа як самостійного доказу, згідно зі ст. 85 КПК України, полягає в тому, що він містить докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, та інших обставин, що мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів. Норма щодо допустимості доказів теж визначена процесуальним законодавством та охоплює два принципових положення: отримання документа як джерела доказів у порядку, встановленому ст. 86 КПК України, та заборона на використання недопустимого доказу під час прийняття процесуального рішення, посилення судом у процесі ухвалення судового рішення [15, с. 113–114].

Як указує А. П. Слободзян, документи як докази можуть бути отримані та долучені до матеріалів кримінального провадження у такий спосіб:

1) подання документів за власною ініціативою учасниками кримінального провадження;

2) витребування й отримання речей і документів в порядку ст. 93 КПК України;

3) вилучення документів під час проведення обшуку, що проводиться на підставі ухвали слідчого судді;

4) тимчасового доступу до речей і документів на підставі ухвали слідчого судді, суду;

5) одержання документів на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження [16, с. 188].

Загалом ми погоджуємося із пропозицією, запропонованою А. П. Слободзяном, щодо виділення способів отримання та долучення документів до матеріалів кримінального провадження. Водночас вважаємо, що такий спосіб залучення доказів, як подання документів за власною ініціативою учасниками кримінального провадження (пункт 1) не потребує відокремлення, оскільки він і так охоплюється процедурою «отримання» в порядку ст. 93 КПК України, мова про яку йдеться у пункті 2. Крім того, на нашу думку, до наведеного переліку доцільно додати ще один спосіб отримання документів-доказів. Мова йде про можливість вилучення документів під час такого різновиду обшуку як особистий обшук (обшук особи).

Підсумовуючи, слід зазначити, що документ набуває статусу доказу за умови, якщо він одержаний у встановленому порядку із дотриманням процесуальної форми, встановленої законом. Крім того, документ має відповідати вимогам належності та допустимості, що передбачено статтями 85, 86 КПК України.

3. Класифікація документів за характером інформації (закріпленої в документах), які можуть стати об'єктом витребування у порядку ст. 93 КПК України.

В юридичній літературі існує значна кількість документів (та їх класифікацій), які можуть бути витребувані та отримані у кримінальному провадженні в порядку ст. 93 КПК України.

Так, залежно від мети використання та способу виготовлення А. Д. Марушев виділяє такі форми документа: 1) оригінал документа; 2) дублікат документа (документ, виготовлений таким самим способом, як і його оригінал); 3) копія документа; 4) копії інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах; 5) електронний носій інформації; 6) документи, що виконані у вигляді рукописних записів, як буквених, так і цифрових (коли надаються угоди, розписки й інші акти, пов'язані з реалізацією прав і обов'язків громадян). Серед способів отримання зазначених видів документів науковець також вказує на можливість застосування процедури, визначеної ст. 93 КПК України (витребування і отримання документів) [17, с. 382].

За характером виникнення В. В. Коваленко, Л. Д. Удалова, Д. П. Письменний поділяють документи на такі групи: 1) офіційні (тобто такі, які виходять від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, організацій і установ, службових осіб); 2) особисті (тобто такі, які надходять від фізичних осіб) [18, с. 136].

За твердженням Р. І. Благути, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк, відомості, які містяться в документах-джерелах доказів, слід класифікувати на:

1) інформацію, яка має доказове значення, що зафіксована на матеріальних носіях інформації, про обставини, які підлягають доказуванню;

2) інформацію, яка має орієнтувальне значення для організації й тактики проведення інших процесуальних

дій, слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій тощо) [19, с. 244].

У науковій праці С. О. Ковальчука виділено такі групи похідних документів: 1) копії документів (у т.ч. витребувані в порядку ст. 93 КПК України); 2) документи, які, на відміну від копій, відтворюють зміст документа-першоджерела не повністю, а лише деякі його частини, фрагменти; 3) документи-свідчення, тобто документи, джерелом відомостей у яких виступають повідомлення певних осіб; 4) протоколи слідчих і судових дій, спрямованих на збирання та дослідження доказів; 5) довідки, характеристики та інші документи, які засвідчують наявність або відсутність певних фактів і видаються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями і службовими особами [20, с. 236–238].

С. Й. Гонгало наводить досить широкую класифікацію документів. Так, науковець, серед іншого, зазначає, що за змістом документи поділяються на: організаційно-розпорядчі; фінансово-розрахункові; постачальницько-збутові та ін. За найменуванням: положення, накази, розпорядження, інструкції, звіти, акти, записки, листи, ордери, плани, баланси та ін. За походженням: службові та офіційно-особисті (іменні). За ступенем гласності: звичайні, секретні, для службового користування. За призначенням: на оригінали та копії. Науковець слушно зауважує, що оригінал – це документ, створений вперше і належним чином оформлений, у свою чергу копія – це точне відтворення оригіналу. Як оригінал, так і копія мають однакову юридичну силу [21, с. 2–3].

Отже проведений нами аналіз наукової та юридичної літератури свідчить, що питання розмежування документів (тобто їх класифікація) залежить від правової природи самого документа, характеру інформації, яка міститься в ньому, мети використання документа та його призначення. При цьому доцільно підкреслити, що класифікація документів, як і будь-який інший вид класифікації, певним чином є умовною і відносною, оскільки неможливо охопити всі сфері правовідносин. Документи, як докази, різні за своїм походженням, мають різну структуру і неоднакові функції [22, с. 200]. У зв'язку із чим охопити всі види документів (як й інформацію, яка в них міститься), які можуть бути об'єктом витребування в порядку ст. 93 КПК України і вважати їх виключно вичерпними, – фактично є неможливим.

Водночас за правовим режимом доступу до інформації, що міститься в документах, на нашу думку, документи доцільно розділити на такі дві групи:

1) документи, які містять інформацію з обмеженим доступом (ця ж група документів охоплюється поняттям «відомості, що містять охоронювану законом таємницю»);

2) документи, які не містять інформації з обмеженим доступом (охоронюваної законом таємниці).

Саме механізм та порядок витребування першої групи документів викликає низку питань у правозастосовній практиці.

Так, аналіз слідчо-судової практики вказує, що нерідко суб'єкти господарської діяльності (мова йде передусім про юридичних осіб приватного права) ухиляються (відмовляються) надавати на вимогу сторони кримінального провадження документи, що відображають певні господарські операції (управлінські, бухгалтерські, банківські та ін.). Аргументами для відмови в наданні таких документів з їх боку є посилання на те, що витребувані документи містять охоронювану законом таємницю (зокрема,

банківську таємницю; конфіденційну інформацію, в тому числі таку, що містить комерційну таємницю тощо). За твердженням володільців відповідних речей і документів, доступ до зазначених відомостей може бути здійснений не інакше як на підставі ухвали суду. Така позиція відповідних суб'єктів не викликає здивування, оскільки питання щодо особливостей розкриття інформації з обмеженим доступом (охоронюваної законом таємниці) недостатньо врегульовано. Так, чинна редакція статті 93 КПК України взагалі не містить будь-яких обмежень щодо категорії документів та інформації, що можуть бути витребувані. Таке положення в КПК України створює враження, що сторона кримінального провадження може здійснити витребування будь-якої інформації, що на нашу думку є прогалиною законодавства.

4. Сутність електронного документа та його використання у кримінальному провадженні як доказу.

У чинному КПК України відсутнє визначення поняття «електронний документ», однак зазначаються умови, за яких він може бути визнаний оригіналом та за яких підстав можливе його вилучення. Так, у ч. 3 ст. 99 КПК України визначається, що оригіналом електронного документа є його відображення. Відповідно до 4 ст. 99 КПК України копії інформації, в тому числі комп'ютерних даних, що містяться в інформаційних (автоматизованих) системах, електронних комунікаційних системах, інформаційно-комунікаційних системах, комп'ютерних системах, їх невід'ємних частинах, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста, визнаються судом як оригінал документа.

У науковій літературі висловлюються різні погляди щодо сутності електронного документа.

Як зазначає А. М. Коваленко, одним із атрибутів електронного документа є його формат, технологія та хронологія створення, користувач, яким документ було створено, каталог розміщення документа на носії, зміст документа тощо [23, с. 186].

За твердженням Д. М. Цехана, на відміну від паперових документів, електронні документи мають іншу правову природу і характеризуються такими ознаками:

- електронний документ не може існувати без носія інформації, при цьому набувають значення ідентифікаційні ознаки носія інформації;

- електронні докази існують у нематеріальному вигляді, а для їхнього сприйняття та дослідження використовують програмно-технічні засоби;

- вони можуть бути змінені, пошкоджені або знищені у процесі експлуатації пристрою чи під впливом фізичних чинників;

- за стадіями виготовлення документи, в тому числі й електронні, поділяють на оригінали, дублікати, копії й виписки [24, с. 207].

О. В. Сіренко пропонує визначати електронні докази (як і електронні документи) як відомості про обставини, що мають значення для кримінального провадження й існують у нематеріальному вигляді в межах технічного носія чи каналу зв'язку та сприйняття і дослідження яких можливе за допомогою технічних засобів і програмного забезпечення [25, с. 211].

Є. С. Хижняк вказує, що під електронним документом слід розуміти будь-яку інформацію в електронній формі, яка міститься на спеціальних технічних засобах. Підкреслюється, що електронний документ не має матеріальної форми існування. За своєю сутністю електронний документ не має матеріального вираження та існує в нематеріальній формі на спеціальних засобах. Відсутність матеріальної форми існування

зумовлює взаємозв'язок електронного документа з технічним носієм, на якому даний документ зберігається [26, с. 81–82].

Розглядаючи наявність окремих проблемних питань, зокрема, деякі науковці (В. С. Сезонов, А. В. Піддубна) стверджують, що документом має вважатися не окремий електронний файл, який містить відомості, що мають значення для кримінального провадження, а фізичний носій електронної інформації, який містить згаданий файл. Таке бачення обґрунтовується тим, що сучасні матеріальні носії електронної інформації здатні містити безліч файлів різного формату, об'єму та розміру одночасно і лише деякі з них можуть стосуватися відповідного кримінального провадження. Через це в практиці виникають труднощі в разі необхідності вилучити інформацію з віддалених носіїв інформації, доступ до яких потребує технічних навиків та матеріально-технічного забезпечення [27, с. 239; 15, с. 115].

З такою позицією вчених ми не погоджуємось з наступних підстав.

По-перше, на нашу думку, запропонована науковцями позиція про визнання матеріальних носіїв інформації документами автоматично змусить сторону обвинувачення вдаватися до необхідності обов'язкового вилучення відповідного носія інформації. І такі рішення будуть обґрунтовуватись стороною кримінального провадження ризиками втрати доказових матеріалів, а також посиланнями на ст. 100 КПК України (в частині необхідності збереження речових доказів та запобігання можливих ризиків їх втрати, зміни чи пошкодження) та ч.3 ст. 99 КПК України (в частині необхідності надання до суду оригіналу документа). Відповідно, вилучення носіїв інформації, може призвести до суттєвих обмежень власників (користувачів) у праві власності на майно. Саме тому, на наш погляд, законодавець і передбачив у чинних положеннях КПК України низку обмежуючих норм, які встановлюють особливі (окремі) умови щодо можливості вилучення електронних носіїв інформації. Такі норми, зокрема, містяться у:

– ч. 1 ст. 159 КПК України (тимчасовий доступ до відповідних електронних носіїв інформації здійснюється шляхом зняття копії інформації, що міститься в таких носіях, без їх вилучення);

– ч. 2 ст. 168 КПК України (забороняється тимчасове вилучення електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, крім випадків, коли їх надання разом з інформацією, що на них міститься, є необхідною умовою проведення експертного дослідження, або якщо такі об'єкти отримані в результаті вчинення кримінального правопорушення чи є засобом або знаряддям його вчинення, а також якщо доступ до них обмежується їх власником, володільцем або утримувачем чи пов'язаний з подоланням системи логічного захисту).

По-друге, наявність великої кількості файлів різного формату на носії інформації не є аргументом для визнання цього носія документом, оскільки ідентифікація (відокремлення) доказових матеріалів від сторонніх файлів може бути здійснена як за допомогою спеціаліста, так і під час експертного дослідження.

По-третє, матеріальні носії інформації не завжди є «маленькими» (як це прийнято вважати) та їх вилучення може вплинути на належне функціонування певного підприємства, установи чи організації, у володінні яких знаходиться відповідний носій.

Таким чином, на нашу думку, рішення про вилучення/витребування технічного носія інформації, на якому

міститься електронний документ, має бути прийнято лише у виключних випадках. Наприклад, якщо такий технічний пристрій використовувався для створення підробленого документа (тобто був використаний як засіб чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення) або якщо відсутні технічні можливості отримання копії електронного документа.

5. Процесуальний порядок витребування/отримання та долучення документів-джерел доказів до матеріалів кримінального провадження.

На наш погляд, для сторін кримінального провадження етапи витребування документів та інформації, що міститься в них, повинні виглядати наступним чином:

1) складання та направлення на адресу фізичної або юридичної особи (володільця документів) письмової вимоги; така вимога може бути надіслана для виконання такими способами: засобами електронного зв'язку; месенджерами; поштовим зв'язком; шляхом «нарочного» вручення;

2) розгляд та виконання володільцем документів письмової вимоги; Якщо письмова вимога стосується юридичної особи, то разом із документами юридична особа може надати й супровідні документи, які пояснюють зміст витребуваних об'єктів;

3) одержання стороною кримінального провадження запитуваних документів шляхом їх витребування; особи одержання запитуваних документів повинні бути визначені залежно від об'єкта та об'єму витребування;

4) огляд стороною кримінального провадження витребуваних речей/документів; за наслідками проведеної слідчої (розшукової) дії – складання протоколу огляду витребуваних документів; зміст такого протоколу має відповідати вимогам ст. 104 КПК. Слід зазначити, що реалізація цього пункту стороною захисту наразі є неможливою, оскільки законом взагалі не регламентовано право захисника складання протоколу;

5) за результатами проведеного огляду – прийняття стороною обвинувачення процесуального рішення щодо долучення документів до матеріалів кримінального провадження.

Етапи отримання сторонами кримінального провадження документів відповідно до ст. 93 КПК України, на наш погляд, повинні виглядати наступним чином:

1) прийняття стороною кримінального провадження письмової заяви від особи, яка має намір добровільно за власною ініціативою передати стороні обвинувачення певний документ;

2) одержання стороною кримінального провадження відповідного документа;

3) огляд отриманих документів; за наслідками проведеної дії – складання протоколу огляду речей та документів; як зазначалось, реалізація цього пункту стороною захисту є неможливою, оскільки законом взагалі не регламентовано право захисника складання протоколу [28, с. 59–82].

Висновки. Проведене нами дослідження дозволяє зробити висновок, що документ як процесуальне джерело доказів є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуків, зображення тощо відомості, який може бути використаний як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження та мають значення для нього, який відповідає вимогам належності, допустимості, достовірності та достатності. Доказове значення має не сам матеріальний об'єкт, а та інформа-

ція, яка на ньому зафіксована (в іншому разі документ визнається речовим доказом відповідно до ч. 2 ст. 98 КПК України). Водночас слід зазначити, що документи як об'єкти витребування в порядку ст. 93 КПК України мають досить розгалужену структуру та класифікацію, що зумовлюється великою кількістю ознак, притаман-

них документу, а також досить широкою сферою його використання. У зв'язку із чим охопити всі види документів (як й інформацію, яка в них міститься), які можуть бути об'єктом витребування в порядку ст. 93 КПК України і вважати їх виключно вичерпними, – фактично є неможливим.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.05.2024).
2. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.
3. Шепітько В. Криміналістика : курс лекцій. 2-е вид., переробл. і допов. Харків : Одисей, 2005. 352 с.
4. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підручник для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Ін Юре, 2004. 728 с.
5. Дем'янчук В. Застосування поняття «документ» у кримінальному процесі. *Правова інформатика*. 2008. № 2 (18). С. 57–60.
6. Іщенко В. Поняття документа як джерела доказів у кримінальному судочинстві. *Право України*. 1997. № 2. С. 42–44.
7. Галузинська Л. І., Науменко Н. В. Українська мова (за професійним спрямуванням) : навч. посіб. Київ, 2008. 430 с.
8. Чуб А. В. Тимчасовий доступ до речей і документів як засіб збирання доказів у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2017. 221 с.
9. Палеха Ю. І., Леміш Н. О. Загальне документознавство : навч. посіб. Київ : Ліпа-К, 2008. 393 с. URL: http://pidruchniki.com/1083030951366/dokumentoznavstvo/materialna_informatsiyna_skladovi_dokumenta (дата звернення: 20.05.2024).
10. Джерела доказів у кримінальному процесі України : монографія / С. С. Вітвіцький, О. О. Волобуєва, Д. В. Давидова. Київ : Дакор, 2021. 197 с.
11. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 632 с.
12. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибко В. П. Кримінальний процес України. Київ : Либідь, 1999. 536 с.
13. Доронін І. М. Документи як вид доказів у кримінальному процесі України : монографія. Київ : Вид. Паливода А.В., 2006. 144 с.
14. Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. Київ : КНТ, Видавець Фурса С.Я., 2006. 272 с.
15. Сезонов В. С., Піддубна А. В. Проблемні питання збирання і використання документів як джерел доказів у кримінальному провадженні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2021. Т. 32 (71). № 1. С. 111–118.
16. Слабодзян А. Документ як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 184–190.
17. Марушев А. Д. Організаційно-тактичні питання застосування кримінально-процесуальних дій для вилучення документів у процесі розслідування кримінального банкрутства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 380–383.
18. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 544 с.
19. Докази та доказування у кримінальному провадженні : навч. посіб. / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 272 с.
20. Ковальчук С. О. Фактичні дані, що містяться у документах, як похідний доказ та межі їх використання у кримінальному провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 2 (5). С. 235–244.
21. Гонгало С. Й. Поняття документів, їх види, способи розпізнання та захисту. *Наукові записки. Серія «Право»*. 2006. Вип. 7. С. 153–159.
22. Запотоцький А. П. Класифікація документів як джерела доказів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2007. № 3. С. 199–206.
23. Коваленко А. М. Особливості, тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя та здоров'я журналіста. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1 (88). С. 182–191.
24. Цехан Д. М. Правові аспекти використання цифрової інформації як доказу у кримінальному судочинстві. *Процесуальні, тактичні та психологічні проблеми, тенденції та перспективи вдосконалення досудового слідства* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса, 2008. С. 206–209.
25. Сіренко О. В. Електронні докази у кримінальному провадженні. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. Вип. 14. С. 208–214.
26. Хижняк Є. С. Особливості огляду електронних документів під час розслідування кримінальних правопорушень. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2017. № 4 (58). С. 80–85.
27. Коваленко А. В. Електронні докази в кримінальному провадженні: сучасний стан та перспективи використання. *Вісник ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка*. 2018. Вип. 4 (84). С. 237–245.
28. Крушеницький А.В. Витребування та отримання речей і документів як засіб збирання доказів у кримінальному провадженні : дис. ... доктора філософії в галузі права : 12.00.09 / Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. 246 с.

References

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]. (2012, April 13). (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro informatsiiu» [The Law of Ukraine «About information»]. (1992, October 02) *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].
3. Shepitko, V. (2005). *Krymynalytyka [Criminalistics]*. Kharkov: Odyssei [in Ukrainian].
4. Shepitko, V.Yu. (2004). *Kryminalistyka [Criminalistics]*. Kyiv: In Yure [in Ukrainian].
5. Demianchuk, V. (2008). Zastosuvannia poniattia «dokument» u kryminalnomu protsesi [Application of the concept of "document" in the criminal process]. *Pravova informatyka – Legal informatics*, 2, 57–60 [in Ukrainian].
6. Ishchenko, V. (1997). Poniattia dokumenta yak dzherela dokaziv u kryminalnomu sudochynstvi [The concept of a document as a source of evidence in criminal proceedings]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 2, 42–44 [in Ukrainian].
7. Haluzynska, L.I., & Naumenko, N.V. (2008) *Ukrainska mova [Ukrainian language]*. Kyiv: N.p. [in Ukrainian].
8. Chub, A.V. (2017). Tymchasovy dostup do rechei i dokumentiv yak zasib zbyrannia dokaziv u kryminalnomu provadzhenni [Temporary access to things and documents as a means of gathering evidence in criminal proceedings]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv: NAVS [in Ukrainian].
9. Palekha, Yu.I., & Lemish, N.O. (2008). *Zahalne dokumentoznavstvo [General documentary science]*. Kyiv: Lira-K. Retrieved from: http://pidruchniki.com/1083030951366/dokumentoznavstvo/materialna_informatsiyna_skladovi_dokumenta [in Ukrainian].
10. Vitvitskyi, S.S., Volobueva, O.O., & Davydova, D.V. (2021). *Dzherela dokaziv u kryminalnomu protsesi Ukrainy [Sources of evidence in the criminal process of Ukraine]*. Kyiv: Dakor [in Ukrainian].
11. Kovalenko, Ye.H. (2006). *Teoriia dokaziv u kryminalnomu protsesi Ukrainy [The theory of evidence in the criminal process of Ukraine]*. Kyiv : Yurinkom Inter [in Ukrainian].
12. Mykheienko, M.M., Nor, V.T., & Shybo, V.P. (1999). *Kryminalnyi protses Ukrainy [Criminal process of Ukraine]*. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
13. Doronin, I.M. (2006). *Dokumenty yak vyd dokaziv u kryminalnomu protsesi Ukrainy [Documents as evidence in the criminal process of Ukraine]*. Kyiv : Vyd. Palyvoda A.V. [in Ukrainian].
14. Hroshevyi, Yu.M., & Stakhivskyi, S.M. (2006). *Dokazy i dokazuvannia u kryminalnomu protsesi [Evidence and proof in the criminal process]*. Kyiv : KNT, Vydavets Fursa S.Ia. [in Ukrainian].
15. Sezonov, V.S., & Piddubna, A.V. (2021). Problemni pytannia zbyrannia i vykorystannia dokumentiv yak dzherel dokaziv u kryminalnomu provadzhenni [Problematic issues of collection and use of documents as sources of evidence in criminal proceedings]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho – Academic notes of TNU named after V.I. Vernadskyi*, (Vols. 32 (71)), (pp.111–118) [in Ukrainian].
16. Slabodzian, A. (2014). Dokument yak dzherelo dokaziv u kryminalnomu provadzhenni [The document as a source of evidence in criminal proceedings]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy – Scientific journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*, 1, 184–190 [in Ukrainian].
17. Marushev, A.D. (2019). Orhanizatsiino-taktychni pytannia zastosuvannia kryminalno-protsesualnykh dii dlia vyluchennia dokumentiv u protsesi rozsliduvannia kryminalnoho bankrutstva [Organizational and tactical issues of the application of criminal procedural actions for the seizure of documents in the process of investigation of criminal bankruptcy]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 6, 380–383 [in Ukrainian].
18. Kovalenko, V.V., Udalova, L.D., & Pysmennyi, D.P. (Eds.). (2013). *Kryminalnyi protses [Criminal process]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
19. Blahuta, R.I., Hutsuliak, Yu.V., & Dufeniuk, O.M. et al. (2018). *Dokazy ta dokazuvannia u kryminalnomu provadzhenni [Evidence and proof in criminal proceedings]*. Lviv : LvDUVS [in Ukrainian].
20. Kovalchuk, S.O. (2014). Faktychni dani, shcho mistiatsia u dokumentakh, yak pokhidnyi dokaz ta mezhi yikh vykorystannia u kryminalnomu provadzhenni [Factual data that are in the documents, as derived evidence and the limits of their use in criminal proceedings]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk – Carpathian Legal Gazette*, 2, 235–244 [in Ukrainian].
21. Honhalo, S.Y. (2006). Poniattia dokumentiv, yikh vydy, sposoby rozpoznavannia ta zakhystu [The concept of documents, their types, methods of recognition and protection]. *Naukovi zapysky. Seriiia «Pravo» – Proceedings. Law series*, 7, 153–159 [in Ukrainian].
22. Zapototskyi, A.P. (2007). Klasyfikatsiia dokumentiv yak dzherela dokaziv [Classification of documents as sources of evidence]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 3, 199–206 [in Ukrainian].
23. Kovalenko, A.M. (2017). Osoblyvosti, taktyky ohliadu elektronnykh dokumentiv pid chas dosudovoho rozsliduvannia posiahan na zhyttia ta zdorovia zhurnalista [Peculiarities, tactics of review of electronic documents during pre-trial investigation and threats to journalist's life and health]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 1 (88), 182–191 [in Ukrainian].
24. Tsekhan, D.M. (2008). Pravovi aspekty vykorystannia tsyfrovoi informatsii yak dokazu u kryminalnomu sudochynstvi [Legal aspects of the use of digital information as evidence in criminal proceedings]. Proceeding from MIIM '08: *Mizhnarodna nauково-praktychna konferentsiia «Protsesualni, taktychni ta psykholohichni problemy, tendentsii ta perspektyvy vdoskonalennia dosudovoho slidstva» – International scientific-practical conference «Procedural, tactical and psychological problems, tendencies and perspectives of advanced cooperation»* (pp. 206–209) Odesa: N.p. [in Ukrainian].
25. Sirenko, O.V. (2019). Elektronni dokazy u kryminalnomu provadzhenni [Electronic evidence in criminal proceedings]. *Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk: aktualni problemy suchasnosti (teoriia ta praktyka) – International legal bulletin: current problems of our time (theory and practice)*, 14, 208–214 [in Ukrainian].

26. Khyzhniak, Ye.S. (2017). Osoblyvosti ohliadu elektronnykh dokumentiv pid chas rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen [Peculiarities of reviewing electronic documents during the investigation of criminal offenses]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Pravo – State and regions. Series: Law*, 4 (58), 80–85 [in Ukrainian].

27. Kovalenko, A.V. (2018). Elektronni dokazy v kryminalnomu provadzhenni: suchasnyi stan ta perspektyvy vykorystannia [Electronic evidence in criminal proceedings: current state and prospects of use]. *Visnyk LDUVS imeni E.O. Didorenko – Herald of the LDUVS E.O. Didorenko*, 4 (84), 237–245 [in Ukrainian].

28. Krushenytskyi, A.V. (2023). Vytrebuvannia ta otrymannia rechei i dokumentiv yak zasib zbyrannia dokaziv u kryminalnomu provadzhenni [Demanding and obtaining things and documents as a means of collecting evidence in criminal proceedings]. *Candidate's thesis*. Kropyvnytskyi: Donetskyy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].

Krushenytskyi Andrii,

Doctor of Philosophy in the specialty 081 Law,

Head of the Department of Criminal Procedure and Criminalistics of the Faculty No. 1

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3441-7088>

Udod Andrii,

PhD in Law, Associate Professor,

Head of the Department of Criminal Law and Criminology of the Faculty No. 1

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8029-4878>

DOCUMENTS – EVIDENCE SOURCES AS OBJECTS OF DEMAND AND RECEIPT IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article highlights problematic issues related to the mechanism of collecting documents – sources of evidence by using such a method of collecting evidence as demand and receipt in accordance with Art. 93 of the CPC of Ukraine. Considered issues related to: the concept, essence, form and features of a document as a source of evidence; the conditions under which the document can be used as a source of evidence; classification of documents according to the nature of the information (fixed in the documents), which can become the object of a claim in accordance with Art. 93 of the CPC of Ukraine; the essence of the electronic document and its use in criminal proceedings as evidence; ratio of documents-material evidence and documents-sources of evidence; the procedural order of requisitioning and involvement of documents-sources of evidence in the materials of criminal proceedings. Formulation of the problem. According to Art. 93 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, one of the ways of collecting evidence by parties to criminal proceedings is to request and receive from state authorities, local self-government bodies, enterprises, institutions and organizations, officials and individuals items, documents, information, expert opinions, audit conclusions and inspection reports. However, the unsettledness of certain issues, in particular regarding the mechanisms of claiming and obtaining the specified objects (including documents as sources of evidence in criminal proceedings), necessitates further scientific research in the outlined direction.

Key words: requisition and receipt of documents, method of gathering evidence, form of requisition, parties to criminal proceedings.

УДК 343.1 + 343.8

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-2-10-3>**Пилипенко Дмитро Олексійович,**

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2
(Криворізький навчально-науковий інститут
Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1299-6178>

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОЇ ПРОБАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Статтю присвячено висвітленню окремих й актуальних питань здійснення досудової пробації в кримінальному процесі. Наголошено на тому, що одним з актуальних й невирішених питань на даний час залишається визначення категорій кримінальних правопорушень, в яких національними судами за відповідними ухвалами призначається складання досудових доповідей. Висловлено авторську позицію щодо доцільності складання досудових доповідей щодо осіб, які вчинили кримінальні проступки. У статті звернуто увагу на виключно позитивній сутності прийнятого судом рішення щодо складання досудової доповіді, оскільки змістовні дані, які в ній містяться, суттєво збільшують інформаційну складову кримінальної справи у контексті її повноти й всебічності, що врешті-решт впливає на внутрішнє переконання судді та прийняття ним обґрунтованого остаточного рішення в справі. Такі рішення суддів, як свідчить офіційна статистична інформація, в переважній більшості полягають у застосуванні до обвинувачених альтернативних позбавленню та обмеженню волі покарань.

Ключові слова: кримінальний процес, кримінальне провадження, підготовче провадження, досудова пробація, суд, персонал органу пробації, досудова доповідь, кримінальні проступки, виправлення обвинуваченого без ізоляції від суспільства.

Постановка проблеми. У 2016 році із прийняттям Закону України «Про пробацію» в нашій державі вперше на законодавчому рівні було запроваджено інститут пробації, метою якого є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності [1]. Провідну роль у досягненні окресленої мети відіграє досудова пробація як один з видів пробації визначених у ст. 8 зазначеного Закону. Досудова пробація реалізується під час підготовчого провадження в суді першої інстанції. Цей різновид пробації має міжгалузевий характер та регламентується низкою нормативно-правових актів. Разом з тим, попри змістовну міжгалузеву нормативну регламентацію, на даний час актуальними й невирішеними залишаються низка питань щодо здійснення досудової пробації. Ці питання пов'язані з остаточним визначенням категорій кримінальних правопорушень щодо яких має складатися досудова доповідь. Також не менш актуальними є питання визначення сутності досудової доповіді та доцільності залучення органу пробації на досудовому провадженні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання, пов'язані зі здійсненням досудової пробації у кримінальному процесі досліджувалися такими науковцями, як О. В. Бабаєва, О. І. Богатирьова, Р. Л. Булашев, В. І. Гранкіна, В. С. Канцір, А. А. Коренюк, І. В. Кріцак, Л. І. Олєфір, А. В. Рось, Н. Д. Слотвінська, О. В. Ткачова та ін. Попри вагомий внесок результатів наукових

досліджень вказаних вчених у вирішенні актуальних питань здійснення досудової пробації у вітчизняному кримінальному процесі, окремі нагальні питання регламентації досудової пробації досі залишаються не вирішеними та потребують додаткового теоретичного дослідження.

Таким чином, **метою статті** є аналіз актуальних питань здійснення досудової пробації у кримінальному процесі, а також висловлення авторських пропозицій щодо визначення сутнісних складових здійснення цього виду пробації у підготовчому провадженні суду першої інстанції.

Виклад основного матеріалу. Одним з актуальних питань здійснення досудової пробації у кримінальному процесі, яке потребує уваги з боку науковців та законодавця є визначення категорій кримінальних правопорушень, в яких має складатися досудова доповідь. На даний час згідно ч. 2 ст. 314¹ КПК України, досудова доповідь складається щодо особи, обвинуваченої у вчиненні нетяжкого або тяжкого злочину, нижня межа санкції якого не перевищує п'яти років позбавлення волі. При цьому, досудова доповідь щодо неповнолітнього обвинуваченого віком від 14 до 18 років складається незалежно від тяжкості вчиненого злочину, крім випадків, передбачених законом [2].

Такий підхід законодавця цілком справедливо піддається критиці з боку науковців. Так, В. І. Гранкіна зазначає, що не включення кримінальних проступків до категорій кримінальних правопорушень щодо яких складається досудова доповідь є вкрай несистемним та незрозумілим рішенням, зважаючи на те, що ст. 314¹

КПК України до відповідних змін у законодавстві містила норму про складання досудової доповіді щодо осіб обвинувачених у вчиненні злочину невеликої тяжкості. Вчена також наголошує, що окрім того, у ч. 2. ст. 12 КК України передбачено та нормативно закріплено види кримінально-правового впливу, що застосовуються державою до осіб, визнаних винними у вчиненні кримінальних проступків: покарання у виді штрафу та інші покарання, не пов'язані з позбавленням волі. Зважаючи на те, що і альтернативні позбавленням волі покарання, й покарання у вигляді штрафу виконуються та будуть виконуватись виключно уповноваженими органами з питань пробації, а особи, засуджені до таких покарань, відповідно перебуватимуть на їх обліках, видається вірним не виключати відповідну категорію з кола осіб, щодо яких може складатись досудова доповідь [3, с. 80]. Цю позицію також підтримують І. В. Крицак та А. В. Рось [4, с. 139]. Слід цілком погодитись зі згаданими вітчизняними науковцями та зі свого боку також навести аргументування особистої позиції з приводу згаданої проблематики.

Так, застосування законодавцем правової конструкції щодо складання досудової доповіді у ч. 2 ст. 314¹ КПК України з наголосом на обов'язкову належність протиправного діяння до нетяжкого злочину або тяжкого злочину з нижньою межею санкції якого не перевищує п'яти років позбавлення волі, свідчить про концентрацію уваги законодавця саме на категоріях кримінальних правопорушень, в яких, за певних умов, судами може застосовуватись звільнення від покарання та його відбування, а також застосовуватись покарань альтернативних обмеженню або позбавлення волі на певний строк. За цих умов, є цілком логічним включення кримінальних проступків до категорій кримінальних правопорушень щодо яких складається досудова доповідь у порядку передбаченому ч. 2 ст. 314¹ КПК України, оскільки зазначені умови застосування національними судами звільнення від покарання та його відбування, а рівно й застосування альтернативних кримінальних покарань у повній мірі застосовуються щодо осіб, які скоїли кримінальні проступки.

Така авторська позиція також цілком корелюється із метою служби пробації визначеної у Правилах Ради Європи про пробацію (далі – Правила). Згідно цих Правил, мета служби пробації – скорочення рецидивної злочинності шляхом встановлення позитивних взаємин з правопорушниками для здійснення контролю (включаючи нагляд в необхідних випадках), керівництва і надання їм допомоги, а також залучення їх в суспільне життя. Таким чином пробація сприяє забезпеченню безпеки суспільства і справедливому здійсненню правосуддя [5].

Вказана мета служби пробації у вигляді фактичного убезпечення суспільства від вчинення особами повторних кримінальних правопорушень є абсолютним підґрунтям для перегляду законодавцем своєї позиції та включення кримінальних проступків до переліку кримінальних правопорушень щодо яких складається досудова доповідь згідно ч. 2 ст. 314¹ КПК України. Адже застосування за рішенням суду заходів пробації, тобто системи наглядових та соціально-виховних заходів щодо осіб, які вчинили кримінальні проступки є суттєвим профілактичним підґрунтям для попередження подальшого скоєння ними кримінальних правопорушень. Тому щодо осіб, які вчинили кримінальні проступки, доцільно також складати досудову доповідь за відповідним рішенням суду, а отже ч. 2 ст. 314¹ КПК України потребує відповідного корегування з цього приводу.

В межах досліджуваного питання слід окремо розглянути позицію Р.Л. Булашева з приводу необхідності обов'язкового запрошення на підготовче судово засідання представника органу пробації, для з'ясування всіх питань стосовно підготовки досудової доповіді з роз'ясненням прав та обов'язків учасникам та належного обговорення і визначення достатнього строку для органу пробації з підготовки досудової доповіді [6, с. 24]. Цю точку зору також підтримують В. С. Канцір та Н. Д. Слотвінська [7, с. 95]. Слід зазначити, що така позиція обумовлена низкою обставин здійснення досудової пробації в сучасних умовах. По-перше, це надання допомоги суду з боку органу пробації щодо визначення доцільності складання досудової доповіді в конкретному кримінальному провадженні. По-друге, можливість для представника персоналу органу пробації вчасно долучитися до кримінального провадження, для з'ясування всіх питань стосовно підготовки досудової доповіді, у тому числі строків її підготовки. До речі останній пункт є одним з найактуальніших й одночасно проблемних у сучасних умовах складання й надання суду досудових доповідей уповноваженими представниками персоналу органу пробації [8, с. 44].

Необхідно зазначити, що попри певну логічність вищенаведеної пропозиції науковців з приводу залучення представників органу пробації до підготовчого судового засідання, на даний час, враховуючи чинну правову модель участі уповноважених представників персоналу органу пробації в кримінальному провадженні, фактичне їх залучення до підготовчої стадії судового розгляду, не є практично доцільним. В обґрунтування своєї позиції варто навести наступні аргументи. Так, фактична участь представника органу пробації в підготовчому судовому засіданні за умов визначених Р. Л. Булашевим, передбачає попередню обізнаність представника органу пробації з матеріалами кримінального провадження. Проте на даний час, спираючись на дослівне тлумачення ст. 72¹ та 314¹ КПК України, зазначений представник уповноважений заявляти клопотання до суду про ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, лише після ухвалення судом рішення про складання досудової доповіді під час підготовчого провадження. Тому залучення уповноваженого представника персоналу органу пробації до підготовчого судового засідання, за умов коли ця особа не є ознайомленою з матеріалами кримінальної справи – позбавлене сенсу. За таких умов позиція представника персоналу органу пробації в підготовчій стадії судового провадження навряд чи буде корисною для суду з приводу визначення умов та порядку складання досудової доповіді.

У контексті досліджуваного питання слід окремо розглянути позицію В. С. Канціра та Н. Д. Слотвінської, які зазначають, що було б доцільно закріпити обов'язок, а не право суду доручати представнику персоналу органу пробації складання досудової доповіді щодо особи, обвинуваченої у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості, або тяжкого злочину, нижня межа санкції якого не перевищує п'яти років позбавлення волі. Зазначене, звичайно, не стосується проваджень щодо осіб, зазначених у ч. 4 ст. 314¹ КПК України [7, с. 93]. Така пропозиція попри безспірно позитивну її мету у вигляді якомога ширшого залучення органу пробації до сфери кримінального правосуддя за для забезпечення суду належною інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру відповідальності винних осіб, має, на жаль, й прихований негативний підтекст. Цей підтекст

є фактичним віддзеркаленням сучасних реалій функціонування органу пробачії в умовах певного дефіциту кадрового складу цього органу. Так згідно статистичної інформації офіційного веб-сайту «Пробачія України» на даний час організаційно-штатна структура Державної установи «Центр пробачії» (далі – ДУ «Центр пробачії») включає в себе 560 підрозділів уповноважених органів з питань пробачії зі штатом 3 440 посад. З яких, на даний час, укомплектовано 2 963 посад (86%) [9]. Крім цього доцільно наголосити, що згідно огляду результатів діяльності ДУ «Центр пробачії» за 2023 рік протягом звітнього періоду спостерігалось збільшення, порівнюючи з 2022 р., кількості ухвал суду щодо складання досудової доповіді (далі – ухвала), які виконувались уповноваженими органами з питань пробачії – 13 932 ухвал суду (2022 р. – 11 716). З них 13 419 ухвал надійшло у звітному періоді. Відносно неповнолітніх виконувались 1 093 ухвали (7,8% від загальної кількості), стосовно жінок – 1 603 (11,5%) [9].

Таким чином, враховуючи наведену статистичну інформацію слід зазначити, що пропозиція науковців стосовно запровадження до законодавства нормативного імперативу для суду доручати представнику персоналу органу пробачії складання досудової доповіді щодо осіб визначених у ч. 2 ст. 314¹ КПК України, є дещо передчасною. Не складно спрогнозувати, що запроваджений до законодавства обов'язок суду призначати складання досудової доповіді стосовно вищевказаної категорії осіб кратно збільшить навантаження на органи пробачії. В умовах, по-перше, недостатньої кількості номінальних штатних посад підрозділів уповноважених органів з питань пробачії, по-друге, фактичної некомплектності наявної штатної кількості цих підрозділів – вищезгадана законодавча ініціатива неодмінно призведе до негативних наслідків, у вигляді невчасної та неякісної підготовки досудових доповідей уповноваженими представниками персоналу органу пробачії.

В межах досліджуваного питання, окремо слід звернути увагу на наступну позицію науковців з приводу визначення сутнісної складової досудової пробачії. Так, Т. В. Лукашкіна зазначає, що суд не має права заздалегідь висловити свою думку щодо вирішення кримінального провадження, а, «замовляючи» досудову доповідь, суд певним чином демонструє свою позицію щодо необхідності призначення обвинуваченому покарання. Свою позицію щодо вирішення провадження суд має право висловити тільки в підсумковому рішенні (вирозці, ухвалі) [10, с. 84]. Дотримуючись аналогічної позиції О. В. Бабаєва вказує, що у ч. 5 ст. 314¹ КПК України імперативно закріплено, що досудова доповідь не може використовуватися у кримінальному провадженні як доказ винуватості обвинуваченого у вчиненні злочину. Однак, безумовно, інформація, викладена у досудовій доповіді, впливає на внутрішнє переконання судді і ту правову позицію, що буде закріплена ним у остаточному судовому рішенні. З цієї точки зору наявність досудової доповіді може заздалегідь вплинути на позицію суду, порушуючи його безсторонність і неупередженість [11, с. 64].

З наведеними точками зору важко погодитися з декількома причинами. Перш за все, слід зазначити, що досудова доповідь полягає у забезпеченні суду формалізованою інформацією, що характеризує обвинуваченого, з метою прийняття судом рішення про міру його відповідальності. При цьому невід'ємною складовою такої доповіді є висновок про можливість виправлення обвинуваченого без обмеження волі або позбавлення

волі на певний строк (ст. 9 ЗУ «Про пробачію») [1]. Цей аспект цілком корелюється з Правилами Ради Європи про пробачію, а саме з п. 35, згідно якого Служба пробачії відповідно до національного законодавства повинна взаємодіяти з судами та надавати їм інформацію, а, по можливості, і з іншими компетентними органами. Мається на увазі інформація про можливі наслідки тюремного ув'язнення для правопорушника і можливість призначення альтернативних покарань і заходів взагалі і в конкретному випадку зокрема. Якщо вимагається надання доповіді для суду, інформація має бути чітко визначеною [5]. Отже, враховуючи категорії кримінальних правопорушень за якими готується досудова доповідь згідно ч. 2 ст. 314¹ КПК України, ключовим аспектом такої доповіді є надання суду вичерпної формалізованої інформації щодо обвинуваченого з метою застосування судом до такої особи альтернативного обмеження або позбавлення волі покарання. У цьому контексті слід погодитися з Довидосом Віткаускасом, який цілком слушно наголошує, що дешевше і безпечніше, наскільки це можливо, залишити людину на волі, ніж утримувати в місцях позбавлення волі [12, с. 32].

Таким чином, діючи в межах парадигми зменшення рівня кримінальної репресії, зокрема в категорії кримінальних правопорушень передбачених у ч. 2 ст. 314¹ КПК України, суд, отримавши вичерпну інформацію щодо обвинуваченого від органу пробачії, зазвичай схильється до позиції щодо необхідності призначення обвинуваченому покарання без його подальшої ізоляції від суспільства. Про це красномовно свідчить статистична інформація з офіційного веб-сайту Органу пробачії України. Так, протягом 2023 року уповноваженими органами з питань пробачії було надано до судів 6 234 досудових доповідей з висновками про можливість виправлення обвинувачених без ізоляції від суспільства. При цьому, судами під час призначення покарання не враховано висновок про неможливість виправлення обвинуваченого без ізоляції від суспільства лише за 254 досудовими доповідями (4,07%). Протягом 2022 року уповноваженими органами з питань пробачії було надано до судів 4 378 досудових доповідей з аналогічними висновками, з яких судами не враховано 201 досудову доповідь (4,59%) [9]. Отже національні суди у переважній більшості випадків, отримуючи від уповноважених представників персоналу органу пробачії досудові доповіді з висновками про можливість виправлення обвинувачених без ізоляції від суспільства, охоче дослухаються до позиції органів пробачії та застосовують до обвинувачених альтернативні позбавленню та обмеженню волі покарання.

Таким чином, викладена у досудовій доповіді інформація безумовно впливає на внутрішнє переконання суддів, проте це жодним чином не порушує їх безсторонності і неупередженості під час прийняття остаточного рішення в справі. Слід зазначити, що наявна в досудовій доповіді інформація, відповідно до ст. 9 ЗУ «Про пробачію» містить: ґрунтовну соціально-психологічну характеристику обвинуваченого, відповідну оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення такою особою, а також, як вже зазначалося, висновок про можливість виправлення без обмеження волі або позбавлення волі на певний строк [1]. Такі змістовні дані суттєво збільшують інформаційну складову кримінальної справи у контексті її повноти й всебічності, що врешті-решт впливає на внутрішнє переконання судді та прийняття ним обґрунтованого остаточного рішення в справі. Таким чином вказане

має виключно позитивний вплив на діяльність суддів з розгляду кримінальних справ. Отже враховуючи викладене, важко погодитися з вищезгаданими позиціями Т. В. Лукашкіною та О. В. Бабаєвої.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що визначений чинним законодавством перелік кримінальних правопорушень щодо яких складається досудова доповідь у порядку передбаченому КПК доцільно доповнити категорією «кримінальні проступки», оскільки окреслені законодавством умови застосування національними судами звільнення від покарання та його відбування, а рівно й застосування альтернативних кримінальних покарань у повній мірі реалізуються щодо осіб, які вчинили вказаний різновид кримінальних правопорушень.

Одним із актуальних й невирішених теоретичних питань здійснення досудової пробації є залучення органу пробації до підготовчої стадії судового розгляду. В статті висловлено авторську точку зору, що враховуючи чинні правові реалії участі представників персоналу органу пробації в кримінальному провадженні, фактичне їх залучення до підготовчої стадії судового розгляду, позбавлене практичного сенсу, адже зазначений представник уповноважений заявляти клопотання до суду про озна-

йомлення з матеріалами кримінального провадження, лише після ухвалення судом рішення про складання досудової доповіді під час підготовчого провадження. Тому залучення уповноваженого представника персоналу органу пробації на підготовче судове засідання, за умов коли ця особа не є ознайомленою с матеріалами кримінальної справи – позбавлене практичної доцільності.

У межах статті наголошено на недоцільності закріплення в КПК інваріантного положення у вигляді обов'язку суду щодо ухвалення рішення про складання досудової доповіді стосовно осіб визначених у ч. 2 ст. 314¹ КПК України. Наголошено на тому, що в умовах кадрового дефіциту підрозділів уповноважених органів з питань пробації, такий нормативний імператив, у випадку його закріплення в КПК, матиме негативні наслідки у вигляді невчасної та неякісної підготовки досудових доповідей уповноваженими представниками персоналу органу пробації.

У статті підкреслено виключно позитивний вплив досудової доповіді на внутрішнє переконання суддів та прийняття ними обґрунтованих остаточних рішень в справі, які в переважній більшості полягають у застосуванні до обвинувачених альтернативних позбавленню та обмеженню волі покарань.

Список використаних джерел

1. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#n128> (дата звернення: 10.07.2024).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 10.07.2024).
3. Гранкіна В. І. Окремі аспекти реалізації досудової пробації в Україні. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*, 2020. № 45 (5). С. 75–81.
4. Кріцак І. В., Рось А. В. Досудова доповідь як важлива складова інноваційного розвитку кримінальної юстиції. *Вісник Кримінологічної асоціації України*, 2023. № 3 (30). С. 136–155.
5. Правила Ради Європи про пробації : Рекомендація CM/Rec(2010)1 Комітету Міністрів від 20.01.2010 р. URL : <https://rm.coe.int/16806f4097> (дата звернення: 10.07.2024).
6. Булашев Р. Л. Досудова доповідь органу пробації. *Теоретичні та практичні аспекти інституту пробації в Україні : матеріали міжнар. круглого столу*, м. Київ, 22 черв. 2018 р. Київ : Національна академія прокуратури України, 2018. С. 23–26.
7. Канцір В. С., Слотвінська Н. Д. Досудова доповідь органу пробації у кримінальному судочинстві : європейські стандарти та проблеми їх імплементації у вітчизняне процесуальне законодавство. *Європейські перспективи*, 2019. № 1. С. 92–96.
8. Пилипенко Д. О. Актуальні питання досудової пробації в сучасних умовах. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 2 (87). С. 43–47.
9. Пробація України : офіційний веб-сайт. URL : <https://www.probation.gov.ua/> (дата звернення: 10.07.2024).
10. Лукашкіна Т. В. Деякі зауваження до Закону України «Про пробацію» та внесених у зв'язку з ним доповнень до КПК України. *Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства : матеріали всеукр. наук.-практ. конференції*, м. Одеса, 21 квіт. 2017 р. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. С. 81–88.
11. Бабаєва О. В. Досудова доповідь у підготовчому кримінальному провадженні. *Юрист України*, 2018. № 2 (37). С. 61–67.
12. Коренюк А. А. Орган пробації як суб'єкт запобігання рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні. *Публічне право*, 2018. № 3 (31). С. 31–39.

References

1. Pro probatsiui [About probation] : Zakon Ukrainy vid 05.02.2015 r. № 160-VIII. (2015). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#n128> (data zvernennia: 10.07.2024) [in Ukrainian].
2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI. (2012). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (data zvernennia: 10.07.2024) [in Ukrainian].
3. Hrankina, V.I. (2020). Okremi aspekty realizatsii dosudovoi probatsii v Ukraini [Certain aspects of implementation of the probation institute in Ukraine]. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*, 45 (5). 75–81 [in Ukrainian].
4. Kritsak, I.V., & Ros, A.V. (2023). Dosudova dopovid yak vazhlyva skladova innovatsiinoho rozvytku kryminalnoi yustytisii [Pretrial report as an important component of innovative development of criminal justice]. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*, 3 (30), 136–155 [in Ukrainian].
5. Pravyla Rady Yevropy pro probatsii [Council of Europe Probation Rules] : Rekomendatsiia CM/Rec(2010)1 Komitetu Ministriv vid 20.01.2010 r. Retrieved from: <https://rm.coe.int/16806f4097> (data zvernennia: 10.07.2024) [in Ukrainian].
6. Bulashev, R.L. (2018). Dosudova dopovid orhanu probatsii. Teoretychni ta praktychni aspekty instytutu probatsii v Ukraini [Pretrial report of the probation authority]. Proceeding from round table. *Mizhnarodnyi kruhlyi stil «Teoretychni ta praktychni aspekty instytutu probatsii v Ukraini» – International round table «Theoretical and practical aspects of the institution of probation in Ukraine»* (pp. 23–26). Kyiv : Natsionalna akademiia prokuratury Ukrainy [in Ukrainian].

7. Kantsir, V.S., & Slotvinska, N.D. (2019). Dosudova dopovid orhanu probatsii u kryminalnomu sudochynstvi : yevropeiski standarty ta problemy yikh implementatsii u vitchyzniane protsesualne zakonodavstvo [Pretrial report of the probation authority in criminal proceedings : European standards and problems of their implementation in domestic procedural legislation]. *Yevropeiski perspektyvy*, 1, 92–96 [in Ukrainian].

8. Pylypenko, D.O. (2024). Aktualni pytannia dosudovoi probatsii v suchasnykh umovakh [Current issues of pre-trial probation in modern conditions]. *Pravovyi chasopys Donbasu*, 2 (87), 43–47 [in Ukrainian].

9. Probatsiia Ukrainy : ofitsiyni veb-sait [Probation of Ukraine : official website]. *probation.gov.ua*. Retrieved from <https://www.probat.gov.ua/> (data zvernennia: 10.07.2024) [in Ukrainian].

10. Lukashkina, T.V. (2017). Deiaki zauvazhennia do Zakonu Ukrainy «Pro probatsiiu» ta vneseniykh u zviazku z nym dopovnen do KPK Ukrainy [Some remarks on the Law of Ukraine "About Probation" and amendments made in connection with it to the Criminal Procedure Code of Ukraine]. Proceeding from scientific and practical conference. *Vseukrainska naukovopraktychna konferentsiia «Aktualni problemy udoskonalennia kryminalnoho protsesualnoho zakonodavstva» – All-Ukrainian scientific and practical conference «Actual problems of improvement of criminal procedural legislation»* (pp. 81–88). Odesa : Natsionalnyi universytet «Odeska yurydychna akademiia» [in Ukrainian].

11. Babaieva, O.V. (2018). Dosudova dopovid u pidhotovchomu kryminalnomu provadzhenni [Pre-trial report in preparatory criminal proceedings]. *Yuryst Ukrainy*, 2 (37), 61–67 [in Ukrainian].

12. Koreniuk, A.A. (2018). Orhan probatsii yak subiekt zapobihannia retsydyvnykh zlochynam nepovnolitnikh v Ukraini [The on probation as a subject prevent recurrent offences by minors in Ukraine]. *Publichne pravo*, 3 (31), 31–39 [in Ukrainian].

Pylypenko Dmytro,

Doctor of Legal Sciences, Associate Professor,

Head of the Department of Criminal Law Disciplines of the Faculty No. 2

(Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute

Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1299-6178>

CERTAIN ISSUES OF IMPLEMENTATION OF PRE-TRIAL PROBATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article is devoted to the coverage of individual and actual issues of pre-trial probation in criminal proceedings. It was emphasized that one of the urgent and unresolved issues at the moment remains the definition of the categories of criminal offenses in which the preparation of pre-trial reports is prescribed by the national courts according to the relevant decisions. It is noted that the application of probation measures by court decision, namely the system of supervisory and social-educational measures for persons who have committed criminal misdemeanors, is an essential preventive basis for preventing their further commission of criminal offenses. Therefore, the author's position is expressed that in relation to persons who have committed criminal misdemeanors, it is also advisable to prepare a pre-trial report according to the relevant court decision. The article analyzes the positions of domestic scientists regarding the expediency of involving representatives of the probation authority in the preparatory court session. It is noted that at present, taking into account the current legal model of the participation of representatives of the personnel of the probation body in criminal proceedings, their actual involvement at the preparatory stage of the trial is devoid of practical meaning, because the specified representative is authorized to submit a request to the court for familiarization with the materials of the criminal proceedings, only after adoption by the court of a decision to draw up a pre-trial report during the preparatory proceedings. Thus, the involvement of an authorized representative of the personnel of the probation body in the preparatory court session, under the conditions when this person is not familiar with the materials of the criminal case, is devoid of practical expediency. The article draws attention to the exceptionally positive context of the court's decision to draw up a pre-trial report, as meaningful data contained in it significantly increase the informational component of a criminal case in the context of its completeness and comprehensiveness, which ultimately affects the judge's inner conviction and his acceptance of a well-founded decision final decision in the case. Such decisions of judges, as the official statistical information shows, in the overwhelming majority consist in the application of alternative punishments to the deprivation of liberty and restriction of liberty to the accused.

Key words: criminal process, criminal proceedings, preparatory proceedings, pre-trial probation, court, personnel of the probation body, pre-trial report, criminal misdemeanors, correction of the accused without isolation from society.

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ТА ДЕТЕКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.102(477)(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-2-10-4>**Тарасенко Олег Сергійович,**доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3179-0143>ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГЛАМЕНТУВАННЯ ПІДСТАВ ПРОВЕДЕННЯ
СПЕЦІАЛЬНОГО СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ТА ІМІТУВАННЯ
ОБСТАНОВКИ ЗЛОЧИНУ ДО ПОЧАТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У статті розглядаються проблеми правової регламентації та підстав проведення спеціального слідчого експерименту й імітування обстановки злочину до початку кримінального провадження з метою фіксації шляхом застосування оперативно-розшукових заходів факту підготовки та вчинення злочину. Зазначено, що спеціальний слідчий експеримент та імітування обстановки злочину (як негласна слідча (розшукова) дія) не мають аналогів як серед переліку прав оперативних підрозділів, так і як окремі оперативно-розшукові заходи. Обґрунтовано та запропоновано внесення низки змін в окремі норми Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», що дозволять встановити правові підстави для проведення «спеціального слідчого експерименту» та «імітування обстановки злочину» до початку кримінального провадження.

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії, оперативно-розшукові заходи, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину, підстави проведення, правове регулювання.

Постановка проблеми. Органам досудового розслідування доводиться приймати рішення стосовно можливості зібрати докази шляхом проведення гласних слідчих (розшукових) дій або необхідності проведення негласних слідчих (розшукових) дій (надалі – НСРД), аналізуючи при цьому матеріали кримінального провадження (які можуть підтверджувати необхідність проведення НСРД, але не дають уявлення про наявності інформаційної можливості для їх проведення). КПК України не передбачає можливості проведення НСРД, коли у ініціатора клопотання є лише підозри, що невдовзі може бути вчинений певний злочин, а вимагає, щоб навіть готування до злочину як різновид незакінченого злочину вже відбулося хоча б у певному його прояві або відбувся власне закінчений злочин [1, с. 66]. Суспільно небезпечні дії можуть бути кваліфіковані як злочини лише після їх вчинення, у зв'язку з чим виникає певна дилема – на підставі якої документально зафіксованої інформації приймати рішення про проведення певної НСРД у випадку, коли особа ці дії ще не вчинила, а тільки готується або виказує намір (і в діях не вбачається ознак підготовки до вчинення злочину), і саме результати проведеної НСРД можуть надати можливість зафіксувати наявність у діях особи складу злочину. Формально можливість такої фіксації надає Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2], в якому визначено права оперативних підрозділів, які реалізуються шляхом проведення оперативно-розшуко-

вих заходів (надалі – ОРЗ). Але склалася ситуація, що характеризується наступними параметрами: відсутній чіткий перелік видів ОРЗ, які можуть проводитись за ініціативною оперативною підрозділу під час здійснення оперативно-розшукової діяльності; одночасно з набранням чинності новим КПК України [3] було внесено зміни до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2], відповідно яких ст. 8 (права оперативних підрозділів) вмістила відсылки норми на положення КПК України щодо порядку проведення ОРЗ, і наразі, половина – десять із двадцяти одного повноваження оперативних підрозділів, передбачених у цій статті – посилаються на окремі статті КПК України, що встановлюють порядок проведення НСРД, і відповідно, повинні реалізовуватись згідно з відповідними положеннями глави 21 КПК України, як НСРД; НСРД, визначені КПК України, загалом за змістом корелюють із ОРЗ, які проводяться в межах прав оперативних підрозділів, визначених ч. 1 ст. 8 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність» [4, с. 356]. До початку кримінального провадження, а також під час підготовки та проведення НСРД оперативні працівники проводять інші ОРЗ (які не тотожні саме з тією НСРД, виконання якої їм доручено), які виступають «допоміжними» та не мають аналогів серед НСРД, але визначені як права оперативних підрозділів [5, с. 157–158]. І навпаки, ряд НСРД не мають аналогів як серед переліку прав оперативних підрозділів так і ОРЗ (які регулюються нормативними

актами з обмеженим доступом). Насамперед до таких НСРД відноситься спеціальний слідчий експеримент як форма проведення контролю за вчиненням злочину, який є одним з ключових інструментів отримання доказів під час розслідування, а також імітування обстановки злочину. Відсутність правового регулювання проведення ОРЗ, який є аналогом спеціального слідчого експерименту під час фіксації дій осіб на етапі підготовки до вчинення злочину, або у випадку коли необхідно провести ОРЗ з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення злочину – значно ускладнює, і навіть взагалі позбавляє сенсу його проведення, оскільки може призвести до визнання отриманих доказів недопустимими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна кількість наукових розробок здійснювалася стосовно правової регламентації застосування сил, засобів та методів ОРД (організації, тактики, методики їх застосування): О. М. Сало вважає, що необхідну для прийняття рішення щодо проведення НСРД інформацію можна отримати в межах заходів, регламентованих КПК України, під час проведення процесуальних заходів [6, с. 436–446]; Д. Б. Сергєєва відзначає необхідність отримання відомостей, необхідних для проведення НСРД, і вважає, що діяльність зі збору інформації про особу, пов'язана із втручанням у сферу приватного життя особи, не повинна залишатися поза правовою регламентацією, хоча відповідні положення відсутні як у КПК України так і в підзаконних нормативних актах [7, с. 118–123]; А. С. Родигін вважає, що правова регламентація повинна бути здійснена у межах регламентування оперативно-розшукового забезпечення НСРД [5, с. 156–161]. Можна констатувати, що практично спостерігається взаємне проникнення правового регулювання проведення ОРЗ та НСРД, але відсутнє теоретичне обґрунтування механізму їх спільного функціонування. Це обумовлює фрагментарність наукових досліджень цих питань, і не забезпечує теоретичного бачення проведення ОРЗ, аналогічних спеціальному слідчому експерименту та імітуванню обстановки злочину. У такому контексті нормативно-правове регулювання ОРЗ практично не досліджувалося.

Мета. У статті поставлено завдання наукового обґрунтування підстав для проведення спеціального слідчого експерименту та імітування обстановки злочину як оперативно-розшукових заходів.

Виклад основного матеріалу. Спеціальний слідчий експеримент (полягає у створенні відповідних умов з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення злочину) та імітування обстановки злочину (створення у оточуючих уяви про вчинення реального злочину) відносяться до форм контролю за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України) [3]. Слід зазначити, що інші форми контролю за вчиненням злочину, а саме – контрольована закупка, оперативна закупка, контрольована поставка позиціонуються як ОРЗ, оскільки прямо визначені у ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2] як права оперативних підрозділів, їх проведення передбачено окремим нормативним актом з обмеженим доступом (і в першу чергу саме тому, що зазначені форми прямо вказані у зазначеному Законі [2]), де врегульовано механізм їх проведення як у вигляді ОРЗ, так і НСРД. Тобто у залежності від виду злочину на момент проведення контролю за вчиненням злочину у діях особи можуть вбачатися ознаки підготовки злочину (і тоді присутні правові підстави проведення їх як ОРЗ), а можуть

вбачатися ознаки закінченого злочину (і тоді присутні підстави для проведення їх як НСРД). Внаслідок того, що спеціальний слідчий експеримент та імітування обстановки злочину прямо не визначені у ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» як права оперативних підрозділів, то відповідно виникає питання стосовно проведення їх на стадії фіксації дій особи, яка готується до вчинення злочину, унеможливаючи таким чином їх проведення в рамках ОРД для документування злочинних дій до початку кримінального провадження. На нашу думку, така ситуація суттєво ускладнює процес розкриття злочинів, оскільки за логікою законодавця ці заходи як раз спрямовані на фіксацію події злочину, що вчинюється під контролем працівників правоохоронних органів і за їх змістом (або мети проведення) в процесі проведення заходів повинні бути зафіксовані злочинні дії. Практично виникає необхідність надання можливості оперативним підрозділам отримання дозволів на проведення цих заходів до вчинення кримінального правопорушення на підставі формальної ознаки – наявності інформації про злочин, що готується (що є підставою для проведення ОРЗ, а не НСРД).

Більш того, контроль за вчиненням злочину проводиться у комплексі з іншими НСРД (аудіоконтроль, відеоконтроль, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, спостереження за особою, спостереження за річчю або місцем тощо), які є невід'ємною частиною фіксації дій фігуранта. Усі ці НСРД, окрім контролю за вчиненням злочину, фактично віддзеркалено в ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2] як права оперативних підрозділів, а отже – може бути проведено як ОРЗ у рамках ОРД до початку кримінального провадження. Тобто, виникає ситуація, коли нормативно врегульована можливість проводити «допоміжні» (для контролю за вчиненням злочину) ОРЗ, і натомість не визначено права оперативних підрозділів, що до проведення «основного» ОРЗ, що аналогічний за змістом спеціальному слідчому експерименту та також імітуванню обстановки злочину.

Практичний досвід документування в рамках оперативно-розшукових справ дій осіб, які готуються до вчинення злочину, свідчить про можливість фіксації факту вчинення останніми злочину під час проведення відносно них ОРЗ. Тобто ОРЗ проводилися з метою фіксації дій особи щодо підготовки злочину, але особа цей злочин одразу вчинила, що і було зафіксовано шляхом проведення ОРЗ. Фактично вчинення злочину у такий ситуації відбувається під контролем правоохоронних органів, що за змістом співпадає з ситуацією, у якій приймається рішення про проведення спеціального слідчого експерименту та імітування обстановки злочину). Закон недвозначно регламентує дії суб'єктів ОРД – у ч. 2 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2], а саме – у разі виявлення ознак злочину оперативний підрозділ, зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України [8], до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому КПК України [3].

Власне ця норма дає відповідь на питання, що робити коли ОРЗ почалося, а фігурант, не будучи об'язаним про те, що його дії контролюються, вчинив злочин. Згідно з вимогами законодавства проведення ОРЗ має бути припинено, а надалі потрібно отримати дозвіл на проведення НСРД. Звісно, такий формальний підхід міг суттєво перешкодити фіксації злочинних дій, враховуючи різний механізм отримання дозволів, різних суб'єктів тощо, і тому законодавець передбачив, що

у разі, якщо ознаки кримінального правопорушення виявлені під час проведення ОРЗ, що тривають і припинення яких може негативно вплинути на результати кримінального провадження, підрозділ, який здійснює ОРД, повідомляє відповідний орган досудового розслідування та прокурора про виявлення ознак кримінального правопорушення, закінчує проведення ОРЗ, після чого направляє зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України, до відповідного органу досудового розслідування (ч. 3. ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність») [2].

Наприклад, якщо у процесі ОРЗ зафіксовано факт вербування торгівцем людьми потерпілого з метою його подальшого переміщення за кордон для трудової експлуатації, то відповідно вимог законодавства – необхідно відкривати кримінальне провадження, припиняти проведення ОРЗ та отримувати дозвіл на проведення НСРД. Відповідно до положень статті 149 (Торгівля людьми) КК України вербування є закінченим злочином, проте на практиці, у більшості випадків, процесуальні керівники (прокурори) з метою фіксації повної картини злочинних намірів торговця людьми організовують документування переміщення або передачі завербованої особи в рамках контролю за вчиненням злочину. У цьому разі проведення такого контролю за вчиненням злочину розтягується в часі через тривалість оформлення відповідних документів прокурором, підготовку слідчим клопотань щодо проведення НСРД, їх погодження процесуальним керівником, і найголовніше отримання дозволу на їх проведення в суді (про що неодноразово вказувалося науковцями та практиками [9–11]), що одночасно обумовлює виникнення ризиків, пов'язаних з організаційними питаннями проведення НСРД та їх технічним забезпеченням. Адже всі ці дії повинні випереджати за часовими рамками процес переміщення «завербованої» особи або її передачу. Враховуючи, що виїзд за кордон або передача особи відбудеться досить швидко (наприклад, наступного дня після вербування жертви), то відповідно це не дає можливості зафіксувати дії осіб шляхом проведення НСРД. Але така можливість існує у випадку продовження проведення ОРЗ до моменту фіксації закінченого злочину та настання злочинного результату.

Окрім цього, ряд кримінально-карних дій неможливо кваліфікувати як злочин (а також як підготовку до вчинення злочину) до моменту, коли не будуть зафіксовані певні дії особи, оскільки саме від рішення особи щодо вчинення (або не вчинення) таких дій у конкретний момент залежить можливість кваліфікації за певними статтями КК України.

Отже практично на підставі суб'єктивної думки оперативного працівника, підкріпленої оперативною інформацією (яку неможливо використати як докази), необхідно прийняти рішення щодо проведення ОРЗ, результатом яких повинно стати отримання вже інформації, що може бути використана як доказова у кримінальному провадженні. Відповідно законодавець надав таку можливість, передбачивши ряд запобіжників закріплених ч. 2. ст. 8 Закону [2], зокрема прийняття рішення, подання та розгляд відповідних клопотань, проведення ОРЗ, фіксація та використання їх результатів, проведення цих заходів до постановлення ухвали слідчого судді та інші питання їх проведення регулюються згідно з положеннями глави 21 КПК України з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом, щодо мети проведення ОРЗ, суб'єкта ініціювання та проведення цих заходів, обґрунтування клопотання про їх проведення та підстав для його задоволення слідчим суддею, використання результатів ОРЗ та інших питань, обумовле-

них специфікою мети їх проведення; зазначені заходи повинні проводитися у рамках оперативно-розшукової справи, заведення якої здійснюється за певних підстав та у певному прядку, зазначеному у ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», та підзаконних нормативних актів.

Як ми зазначили, переліку оперативно-розшукових заходів не існує, і тому їх назви практично інтерпретуються з урахуванням пунктів ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», де у ч. 1 визначено права оперативних підрозділів. Але, оскільки серед зазначених пунктів відсутні права, які співпадають за формулюванням назви із «спеціальним слідчим експериментом» та «імітуванням обстановки злочину», то з метою визначення правової бази для їх проведення в межах ОРД необхідно визначити який саме з цих пунктів співпадає за змістом з зазначеними заходами.

Слід зазначити, що найбільш корелює за змістом з термінами, які піддаються аналізу право оперативних підрозділів, яке визначено у п. 7¹ ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», у якому зазначено, що з метою виявлення та фіксації діянь, передбачених статтями 305, 307, 309, 311, 318, 321, 364¹, 365², 368, 368³, 368⁴, 369, 369² КК України, оперативні працівники мають право проводити операції з контролюваного вчинення відповідних діянь (а порядок отримання дозволу, строк його дії та порядок проведення операції з контролюваного вчинення корупційного діяння визначаються КПК України). Але аналіз зазначеної норми свідчить про наявність певних особливостей, які не дозволяють застосовувати її у всіх ситуаціях, коли виникає необхідність проведення зазначених заходів («спеціального слідчого експерименту» та «імітування обстановки злочину») у рамках ОРД. Зокрема, хоча перелік злочинів, наданих у зазначеному пункті полягає у вчиненні злочинних дій з наркотичними засобами та прекурсорами, отруйними, сильнодіючими речовинами (у тому числі і лікарськими засобами), а не тільки злочинних дій, пов'язаних з підкупом, отриманням та наданням неправомірної вигоди (посадових злочинів), але чомусь зазначено дії щодо порядку отримання дозволу, строк його дії та порядок проведення операції лише стосовно контролюваного вчинення корупційного діяння. Це суттєво звужує можливість його використання як правової підстави, оскільки необхідність застосування «спеціального слідчого експерименту» та «імітування обстановки злочину» виникає не тільки у випадку розслідування (або документування) зазначених видів злочинів.

Також безпідставним є посилення стосовно того, що цей порядок визначено у КПК України, оскільки у зазначеному кодексі відсутнє виокремлення не тільки щодо проведення операції з контролюваного вчинення саме корупційного діяння, взагалі будь яких операцій (оскільки такі дії проводяться у рамках НСРД). Зазначений порядок визначений у ч. 3. ст. 8, та частково у ч. 15. ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» хоча у зазначених нормах наданий перелік прав, які можуть реалізувати оперативні підрозділи за таких умов, і у цьому переліку відповідно також відсутні «спеціальний слідчий експеримент» та «імітування обстановки злочину».

Разом з тим, п. 7 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» надає право оперативним працівникам «негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, ...» [2]. Оскільки у процесі проведення спеціального слідчого експерименту та імітування обстановки злочину здійснюється фіксація злочину, то, на нашу думку, саме цей термін може бути

використаний для позначення ОРЗ, які проводяться з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення злочину.

Але для більш ефективного використання цієї норми та беззаперечного обґрунтування як правової підстави для проведення «спеціального слідчого експерименту» та «імітування обстановки злочину» до початку кримінального провадження вважаємо за необхідне внести ряд змін в окремі норми Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», зокрема (пропоновані зміни виділено курсивом):

– у п. 7 ч. 1 ст. 8 – Негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину (у тому числі шляхом проникнення та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи згідно з положеннями статті 267 Кримінального процесуального кодексу України). *Негласне виявлення та фіксація слідів тяжкого або особливо тяжкого злочину, документів та інших предметів, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину здійснюється згідно з положеннями глави 21 Кримінального процесуального кодексу України з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом, щодо мети проведення оперативно-розшукових заходів у порядку, визначеному нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України, Бюро економічної безпеки України, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро, погодженими з Офісом Генерального прокурора та зареєстрованими у Міністерстві юстиції України;*

– ч. 3 ст. 8 – Негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, аудіо-, відеоконтроль особи, аудіо-, відеоконтроль місця, спостереження за особою, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж, накладення арешту на кореспонденцію, здійснення її огляду та виїмки, установлення місцезна-

ходження радіоелектронного засобу, *негласне виявлення та фіксація слідів тяжкого або особливо тяжкого злочину, документів та інших предметів, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, проводяться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника, погодженого з прокурором. Ці заходи застосовуються виключно з метою запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, запобігання і припинення терористичних актів та інших посягань спеціальних служб іноземних держав та організацій, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо;*

– ч. 15¹. ст. 9 – *Негласне виявлення та фіксація слідів тяжкого або особливо тяжкого злочину, документів та інших предметів, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, може проводитися у разі, коли є факти, які підтверджують, що нею готується тяжкий або особливо тяжкий злочин, для отримання відомостей, які вказують на ознаки такого злочину.*

Висновки. Таким чином, п. 7 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» надає право оперативним працівникам «негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, ...», що дозволяє використати цю норму як підставу оперативно-розшукових заходів, які проводяться з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення злочину (оскільки у процесі проведення спеціального слідчого експерименту та у процесі імітування обстановки злочину здійснюється саме фіксація злочину). Для більш ефективного використання цієї норми та беззаперечного обґрунтування як правової підстави для проведення «спеціального слідчого експерименту» та «імітування обстановки злочину» до початку кримінального провадження необхідно внести ряд змін в окремі норми Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Список використаних джерел

1. Грошевий Ю. М., Тацій В. Я., Туманянц А. Р. Кримінальний процес: підручник. Харків: Право, 2013. 824 с.
2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Голос України* від 19.05.2012. № 90-91.
4. Шаповалов О. О. Реалізація компетенції слідчих шляхом виявлення ознак злочинів під час досудового розслідування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. №5. С. 354–358.
5. Родигін А. С. Правова регламентація оперативно-розшукового забезпечення негласних слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 2. Т. 2. С. 156–161.
6. Сало О. М. Правова регламентація проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2013. Вип. 4. С. 436–446.
7. Сергєєва Д. Б. Використання матеріалів зняття інформації з каналів зв'язку як оперативно-розшукового заходу для організаційно-тактичного забезпечення слідчих дій. *Юридична Україна*. 2011. № 8. С. 118–123.
8. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
9. Tarasenko O., Shevchishen A., Yermakov Y., Mirkovets D., Diakin Y. Use of intelligence tools during pre-trial investigation. *Amazonia Investiga*, Vol. 10, Num. 45. (September, 2021). 105–112. URL: <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1749>.
10. Tarasenko O., Tsutskiridze M., Shevchishen A., Yermakov Y., Mirkovets D. Establishment of the institution of covert investigation in the criminal justice system of Ukraine. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39, № 69 (Julio-Diciembre), 462–474. (Венеція). URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/36249>.
11. Tarasenko O., Rozhnova V., Savytskyi D., Sybiha O., Makarov M. Investigative Judge as a Subject to Criminal Procedure. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2020. Volume 23. Issue 3. P. 1–9. (Великобританія) URL: <https://www.abacademies.org/articles/Investigative-judge-as-a-subject-to-criminal-procedure-1544-0044-23-3-497.pdf>.

References

1. Hroshevyi, Yu.M., Tatsii, V.Ya., & Tumanians, A.R. (2013). *Kryminalnyi protses [Criminal process]: pidruchnyk*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

2. Pro operativno-rozshukovu diialnist [About operational and investigative activities]: Zakon Ukrainy vid 18.02.1992 r. № 2135-XII (1992). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 22, art. 303 [in Ukrainian].
3. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] vid 13.04.2012 r. № 4651-VI (2012). *Holos Ukrainy* vid 19.05, 90-91 [in Ukrainian].
4. Shapovalov, O.O. (2016). Realizatsiia kompetentsii slidchykh shliakhom vyivlennia oznak zlochyniv pid chas dosudovoho rozsliduvannia [Implementation of the competence of investigators by identifying signs of crimes during the pre-trial investigation]. *Naukovyi visnyk publichnogo ta pryvatnoho prava*, 5, 354–358 [in Ukrainian].
5. Rodyhin, A.S. (2021). Pravova rehlementatsiia operativno-rozshukovoho zabezpechennia nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii [Legal regulation of operational and investigative support for covert investigative (search) activities]. *Naukovyi visnyk publichnogo ta pryvatnoho prava*, Vyp. 2, T. 2, 156–161 [in Ukrainian].
6. Salo, O.M. (2013). Pravova rehlementatsiia provedennia nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii [Legal regulation of secret investigative (search) activities]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. Seriia yurydychna*, Vyp. 4, 436–446 [in Ukrainian].
7. Serhieieva, D.B. (2011). Vykorystannia materialiv zniattia informatsii z kanaliv zviazku yak operativno-rozshukovoho zakhodu dlia orhanizatsiino-taktychnoho zabezpechennia slidchykh dii [The use of materials for the removal of information from communication channels as an operational and investigative measure for the organizational and tactical support of investigative actions]. *Yurydychna Ukraina*, 8, 118–123 [in Ukrainian].
8. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine] vid 05.04.2001 r. (2001). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 25-26, art. 131 [in Ukrainian].
9. Tarasenko, O., Shevchishen, A., Yermakov, Y., Mirkovets, D., & Diakin, Y. (2021). Use of intelligence tools during pre-trial investigation. *Amazonia Investiga*, Vol. 10, Num. 45. (September, 2021). 105–112. Retrieved from: <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1749> [in English].
10. Tarasenko, O., Tsutskiridze, M., Shevchishen, A., Yermakov, Y., & Mirkovets, D. (2021). Establishment of the institution of covert investigation in the criminal justice system of Ukraine. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39, № 69 (Julio-Diciembre), 462–474. Retrieved from: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/36249> [in English].
11. Tarasenko, O., Rozhnova, V., Savytskyi, D., Sybiha, O., & Makarov, M. (2020). Investigative Judge as a Subject to Criminal Procedure. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. Volume 23. Issue 3. P. 1–9. Retrieved from: <https://www.abacademies.org/articles/Investigative-judge-as-a-subject-to-criminal-procedure-1544-0044-23-3-497.pdf> [in English].

Tarasenko Oleg,

Doctor of Law, Professor,

Honored Lawyer of Ukraine

(National Academy of Internal Affairs, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3179-0143>

FEATURES OF THE LEGAL REGULATION OF THE GROUNDS FOR THE CONDUCT OF A SPECIAL INVESTIGATIVE EXPERIMENT AND SIMULATION OF A CRIME SITUATION BEFORE THE BEGINNING OF CRIMINAL PROCEEDINGS

The article examines the problems of legal regulation and the grounds for conducting a special investigative experiment and simulating the crime situation before the start of criminal proceedings in order to establish, through the use of operative investigative measures, the fact of the preparation and commission of a crime. It is noted that a special investigative experiment and simulation of a crime scene (as an undercover investigation (search action)) have no analogues both among the list of rights of operational units and as separate operational and investigative measures. Absence of legal regulation of conducting an operative investigative measure, which is analogous to a special investigative experiment during the recording of the actions of persons at the stage of preparation for committing a crime, or in the case when it is necessary to conduct an operative investigative measure in order to verify the true intentions of a certain person whose actions show signs of a serious or particularly serious crime, observing her behavior and her decision-making regarding the commission of the crime – makes it much more difficult, and even makes it completely pointless, as it can lead to the recognition of the received evidence as inadmissible. At the same time, controlled delivery, controlled and operational procurement of goods, objects and substances is provided both within the NSRD and as an exercise of the rights of operational units.

It was concluded that Clause 7, Part 1, Art. 8 of the Law of Ukraine "On Operative and Investigative Activities" gives operatives the right "to covertly identify and record traces of a serious or particularly serious crime, documents and other items that may be evidence of the preparation or commission of such a crime...", which allows using this norm as the basis of investigative measures, which are carried out with the aim of verifying the true intentions of a certain person whose actions show signs of a serious or particularly serious crime. A number of amendments to the separate provisions of the Law of Ukraine "On Operative-Investigative Activities" have been substantiated and proposed, which will allow establishing legal grounds for conducting a "special investigative experiment" and "simulating a crime scene" before the start of criminal proceedings.

Key words: covert investigative (search) actions, operative and investigative measures, special investigative experiment, simulation of crime scene, reasons for carrying out, legal regulation.

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ТА АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

УДК 343.37

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-2-10-5>

Дудоров Олександр Олексійович,

доктор юридичних наук, професор

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4860-0681>

Письменський Євген Олександрович,

доктор юридичних наук, професор

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7761-7103>

ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ОХОРОНИ ВОД: ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ¹

У статті розглядаються проблемні аспекти кримінально-правової характеристики порушення правил охорони вод, відповідальність за вчинення якого передбачено у ст. 242 КК України. Наголошено на з'ясуванні об'єктивних ознак основного складу цього злочину проти довкілля.

Піддано критичному аналізу: а) поширений у юридичній літературі зворот «кримінально-правова охорона водних ресурсів»; б) наукове положення про охоплення поняттям водних ресурсів як об'єкта кримінально-правової охорони не лише водних об'єктів, а й деяких інших складників довкілля, які перебувають у тісному взаємозв'язку з водними ресурсами; в) пропозиції щодо доповнення КК України новими заборонами, покликаними забезпечувати встановлений порядок раціонального використання, відтворення та охорони водних об'єктів.

Розкрито зміст предмета, суспільно небезпечного діяння, суспільно небезпечних наслідків і суб'єктивної сторони порушення правил охорони вод. Показано особливості причинного зв'язку при вчиненні злочину, передбаченого ст. 242 КК України. Висунуто й аргументовано пропозиції, спрямовані на вдосконалення цієї кримінально-правової заборони.

Розглянуто питання про відмежування складу злочину, караного за ст. 242 КК України, від складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 59 КУпАП («Порушення правил охорони водних ресурсів») і складу злочину, описаного у ст. 243 КК України «Забруднення моря».

Ключові слова: порушення правил охорони вод, водні об'єкти, море, забруднення, кримінальні правопорушення проти довкілля, тлумачення, кваліфікація, склад кримінального правопорушення.

¹ Стаття підготовлена в межах виконання проєкту Національного фонду досліджень України 0122U000803 «Підвищення ефективності кримінально-правової охорони довкілля в Україні: теоретико-прикладні засади».

Постановка проблеми. У преамбулі Водного кодексу України зазначається, що усі води (водні об'єкти) на території України є національним надбанням Українського народу, однією з природних основ його економічного розвитку і соціального добробуту. Водні ресурси забезпечують існування людей, тваринного і рослинного світу, є обмеженими та уразливими природними об'єктами. В Україні, яка належить до однієї з найменш водозабезпечених країн Європи, спостерігається незадовільний стан водних ресурсів – за всієї значущості води для життєдіяльності людини, суспільства і довкілля (вода – основа земного життя) і необхідності дбайливого ставлення до різноманітних водних об'єктів. Основні проблеми у цій сфері чітко і повно ідентифіковано у Водній стратегії України на період до 2050 р. [1].

Для реалізації загальнонаціональної природоохоронної політики України в частині збереження і відновлення водних ресурсів необхідна досконала нормативно-правова база, а також ефективні правозастосовні механізми забезпечення додержання вимог водного законодавства. За таких обставин цілком логічним є закріплення у Кримінальному кодексі України (далі – КК) ст. 242, яка встановлює відповідальність за найбільш небезпечні порушення правил охорони вод. Причому, на противагу ст. 228 КК 1960 р., яка передбачала караність забруднення водойм лише внаслідок діяльності промислових, сільськогосподарських, комунальних та інших підприємств, установ, організацій, чинна кримінально-правова сформульована більш широко. Адже її призначення – правове забезпечення охорони встановленого порядку народногосподарського, побутового, рекреаційного та будь-якого іншого водокористування.

За результатами узагальнення даних державного обліку водокористування встановлено, що лише у 2021 р. у поверхневі водні об'єкти скинуто 4684,6 млн. куб. м стічних вод, зокрема: забруднені складають 541,5 млн. куб. м (11,6%), нормативно-очищені – 1430 млн. куб. м (30,5%) і нормативно-чисті без очистки – 2712,9 млн. куб. м (57,9%). Основними причинами забруднення поверхневих вод є скиди забруднених комунально-побутових і промислових стічних вод безпосередньо у водні об'єкти та через систему міської каналізації, а також надходження до водних об'єктів забруднюючих речовин у процесі поверхневого стоку води із забудованих територій та сільгоспугідь [2, с. 44, 46]. Високий рівень господарського освоєння території України призводить до порушення рівноваги в природі, умов формування стоку, погіршення якості води. Шкоду заподіюють як самі води – повені, підтоплення, водна ерозія, руйнування берегів, так і господарська діяльність у спосіб забруднення скидами, засмічення вод, вичерпання, що зобов'язує до їх особливої охорони [3, с. 54].

При цьому кримінально-правове реагування на випадки порушень водного законодавства не відзначається інтенсивністю. Так, із оприлюднених Верховним Судом відомостей про кількість осіб, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля у 2022–2023 рр., за вироями, що набрали законної сили [4, с. 78], випливає, що у 2022 р. за ст. 242 КК було засуджено 1 особу, а в 2023 р. – 2 особи. Усього ж протягом 2013–2023 рр. було ухвалено 13 обвинувальних вироків із засудженням 13 осіб за вчинення порушення правил охорони вод. Не останньою чергою таке помірне правозастосування зумовлене складністю законодавчого описання складу цього злочину і належністю окремих аспектів кримінально-правової характеристики «водних» деліктів до числа дискусійних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні проблематика кримінально-правового забезпечення охорони порядку поведінки з водними ресурсами не належить до числа розроблених на належному теоретичному рівні, що унеможливорює формування якісної наукової бази для вираженого вдосконалення кримінального законодавства України. Найбільш серйозним теоретичним здобутком із вказаної тематики у сьогоднішній Україні слід визнати наукову кваліфікаційну роботу І. Берднік «Кримінально-правова охорона водних ресурсів» (2020 р.) [5]. Урахування напрацювань І. Берднік має бути обов'язковим при дослідженні обраної тематики з огляду на комплексність і наукову глибину проведеної цією авторкою роботи. Водночас це ж зумовлює і потребу критичного осмислення окремих пропозицій згаданої науковиці, що не завжди є достатньо переконливими. У більш загальному контексті кримінально-правові аспекти протидії правопорушенням у сфері водних ресурсів, включаючи порушення правил охорони вод, розглядав на монографічному рівні В. Матвійчук [6; 7]. Звертались до вказаної тематики й автори цих рядків [8; 9; 10].

Метою дослідження є аналіз основного складу злочину, передбаченого ст. 242 КК, з'ясування проблемних аспектів кримінально-правової характеристики порушення правил охорони вод і висунення пропозицій щодо вдосконалення цієї кримінально-правової заборони.

Виклад основного матеріалу. Основний безпосередній об'єкт злочинного порушення правил охорони вод, на нашу думку, може бути визначений як встановлений порядок раціонального використання, відтворення та охорони водних об'єктів від забруднення, засмічення та виснаження [8, с. 381].

Принагідно зауважимо, що ми критично оцінюємо зворот «кримінально-правова охорона водних ресурсів», який є наскрізним у докторській дисертації І. Берднік. Справа в тому, що водні ресурси – це згідно зі ст. 1 Водного кодексу України обсяги поверхневих, підземних і морських вод відповідної території. Водні ресурси як певні матеріалізовані утворення немає підстав ототожнювати із соціальними цінностями як об'єктом кримінального правопорушення, що мають певну структуру – суб'єкти відносин, предмет, у зв'язку з яким вони існують, і соціальний зв'язок як зміст відносин (І. Берднік позиціонує себе як прибічницю концепції «об'єкт злочину – соціальні цінності»). Коректніше вести мову про водні ресурси як предмет охоронюваних кримінальних законом правовідносин (суспільних відносин тощо). Фактично положення про те, що кримінально-правовій охороні підлягають не водні ресурси як одне із природних багатств, а певні нематеріальні блага (цінності), визнається й І. Берднік [5, с. 58, 108, 125 248, 391].

Забезпечувати правову охорону встановленого порядку раціонального використання, відтворення та охорони водних об'єктів разом із ст. 242 КК покликані також щонайменше: ст. 238 КК (у частині охорони екологічного стану, який пов'язаний із забрудненням водних ресурсів), ст. 239-2 КК (незаконне заволодіння землями водного фонду), ст. 243 КК (забруднення моря), ст. 244 КК (у частині охорони вод над континентальним шельфом України від забруднення). При вчиненні цих кримінальних правопорушень страждає (або може постраждати) встановлений порядок раціонального використання, відтворення та охорони водних об'єктів. Водночас в одних випадках такий порядок становить основний безпосередній об'єкт складу кримінального правопорушення

(статті 242, 243 КК), а в інших – додатковий безпосередній об'єкт (статті 238, 239-2, 244 КК).

Згаданий порядок, хоч із застереженнями, може розглядатись як видовий об'єкт складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 239-2, 242, 243, 244 КК. Нерозсудливим, вочевидь, можна вважати те, що Особлива частина КК не містить додаткової внутрішньої структуризації передбачених нею розділів, що враховувала б виділення видових об'єктів кримінальних правопорушень. Урахування такої спорідненості на нормативному рівні кримінально-правового регулювання могло б, як видається, позитивно вплинути на процес правозастосування, адже встановлення юридичної підстави кваліфікації за цього підходу значно спрощується. Не виключено, щоправда, що причина відсутності видової структуризації в Особливій частині КК зумовлена браком фахової єдності з цього питання, яка (в ідеалі) має бути досягнута й утворювати передумову для законодавчого втілення відповідного підходу до побудови Особливої частини КК.

У цьому контексті привертає до себе увагу позиція І. Берднік, наскрізною ідеєю наукового дослідження якої є положення про охоплення поняттям водних ресурсів як об'єкта кримінально-правової охорони не лише водних об'єктів, а й деяких інших складників довкілля (земельних ділянок, розташованих під водними об'єктами; надр; живих біологічних організмів, які перебувають у тісному взаємозв'язку з водою, тощо) [5, с. 23, 42, 45–46, 57–58, 103, 117, 391].

З одного боку, ми погоджуємось з дослідницею у тому, що: 1) ефективність кримінально-правової охорони відмінних від водних правовідносин, які складаються у зв'язку з використанням та охороною природних багатств, нерозривно пов'язаних із водними ресурсами, фактично впливає на стан кримінально-правової охорони встановленого порядку поведінки з водними ресурсами; 2) існують інші (крім статей 242–244 КК) заборони, які забезпечують, хай й опосередковано, кримінально-правову охорону згаданого порядку як соціальної цінності.

З другого, з аналізу положень регулятивного законодавства і наукових праць з екологічного права, у яких розкривається співвідношення понять «води», «водні об'єкти» і «водні ресурси», послідовно обстоюваний І. Берднік висновок про охоплення поняттям водних ресурсів «прирівняних» до них природних ресурсів (на кшталт певних земель і представників фауни) не впливає. Пропонуючи своє оригінальне (широке) поняття «водні ресурси», науковиця, на нашу думку, ігнорує згадане законодавче визначення цього поняття (ст. 1 Водного кодексу України). Адже у ньому нічого не йдеться про земельні ділянки, ресурси шельфу, живі організми тощо. Навіть якщо припустити, що земельні ділянки, розташовані під водними об'єктами, є «водними ресурсами», то як бути з іншими категоріями земель, що належать до земель водного фонду, зокрема прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм (крім земель, зайнятих лісами)? Позиція І. Берднік також не узгоджується зі змістом окремих положень кримінального законодавства України. Так, вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 249, 250 КК, хоч і пов'язано з водним середовищем, становить посягання не на порядок охорони об'єктів водних ресурсів, а на порядок охорони об'єктів (водної) фауни.

Положення про те, що «прирівняні» до водних об'єктів природні ресурси виступають предметом са-

мостійних правовідносин як інших видових об'єктів кримінальних правопорушень проти довкілля, частково підтверджується і запропонованою І. Берднік класифікацією злочинів, передбачених розділом VIII Особливої частини КК. Так, злочини, передбачені статтями 248–250 КК, вона відносить як до посягань на «встановлений порядок використання водних ресурсів», так і до посягань на «встановлений порядок використання флори і фауни», а злочини, карані за статтями 239, 239-1, 239-2, 240, 254 КК, – до посягань на «встановлений порядок використання землі та її надр» [5, с. 123]. Не зрозуміло, однак, чому, наприклад, у цій класифікації незаконне заволодіння землями водного фонду (ст. 239-2 КК) авторка всупереч власному теоретичному підходу не відносить до посягань на «встановлений порядок використання водних ресурсів».

Предметом аналізованого злочину є водні об'єкти, конкретні різновиди яких перераховано в диспозиції ч. 1 ст. 242 КК (поверхневі води, підземні води, водоносні горизонти, водні джерела – джерела питних вод, джерела лікувальних вод, інші джерела). Спільним для них є те, що вони належать до матерікових вод, тобто є водними об'єктами суші, пов'язані з біосферою, а їхні води беруть участь у природному кругообігу вод. Для визнання водного об'єкта предметом розглядуваного злочину не має значення, чи включений він (об'єкт) офіційно до складу водного фонду України, чи має він власну назву та господарське значення, у якому стані і чи постійно перебуває у ньому вода, тощо. На кваліфікацію за ст. 242 КК також не впливає, чи є той або інший об'єкт об'єктом загальнодержавного або місцевого значення [8, с. 381].

Згідно зі ст. 5 Водного кодексу України, всі водні об'єкти поділяються на об'єкти загальнодержавного (наприклад, підземні води, які є джерелом централізованого водопостачання; водні об'єкти в межах територій природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, а також віднесені до категорії лікувальних) і місцевого (наприклад, поверхневі води, що знаходяться і використовуються в межах однієї області і які не віднесені до водних об'єктів загальнодержавного значення; підземні води, які не можуть бути джерелом централізованого водопостачання) значення. Поділ вод на води загальнодержавного і місцевого значення впливає на їх правовий режим.

Як відомо, у КК (ст. 240 «Порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин») подібний поділ природних ресурсів використовується з метою забезпечення диференціації кримінальної відповідальності. На перший погляд, такий законодавчий підхід виглядає перспективним: його практичне втілення дозволить забезпечити реалізацію принципу пропорційності (уможливиться врахування правового режиму вод, що різняться залежно від їх належності до категорії загальнодержавних чи місцевих, для формування різного обсягу кримінальної відповідальності). Однак цей варіант удосконалення ст. 242 КК потребує додаткового обміркування, зокрема з огляду на те, що той спосіб диференціації кримінальної відповідальності, який знайшов відбиття в оновленій редакції ст. 240 КК, піддано аргументованій критиці в юридичній літературі, зокрема через закріплення різних критеріїв кримінальної протиправності незаконного видобування корисних копалин місцевого і загальнодержавного значення [11, с. 58–64].

Предметом злочину, передбаченого ст. 242 КК, де-які фахівці називають всі водні об'єкти на території

України у твердому, рідкому, газоподібному стані, що беруть участь у кругообігу вод і нерозривно пов'язані з довкіллям [12, с. 425]. Такий підхід вважаємо неточним, адже предметом порушення правил охорони не визнаються внутрішні морські води і територіальне море (навіть попри те, що згідно зі ст. 3 Водного кодексу України вони включаються у водний фонд України). З цієї ж причини не можна погодитися з В. Матвійчуком і В. Присяжним, які закидають В. Антипову те, що той нібито помилково виключає з переліку водних об'єктів як предмета злочину, передбаченого ст. 242 КК, морські води [13, с. 63]. Така критика видається дивною і через те, що самі В. Матвійчук і В. Присяжний, розмежовуючи склади злочинів, описаних у ст. 242 і ст. 243 КК «Забруднення моря», пишуть так: «... предметом злочину, передбаченого ст. 242 КК України, є водні об'єкти, указані в диспозиції статті, а предметом забруднення моря є води відкритого моря, територіальні морські води, води в межах виключної (морської) економічної зони» [13, с. 144].

Для здійснення розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 242 і ст. 243 КК, передусім використовуємо об'єктивні ознаки. По-перше, це безпосередній об'єкт: якщо у випадку з порушенням правил охорони вод він пов'язаний з установленням порядку використання та охорони водних об'єктів загалом, то при вчиненні забруднення моря шкода спричиняється установленому порядку використання та охорони моря. По-друге, чи не головна різниця полягає у предметі як ознаці, що є обов'язковою для обох складів кримінальних правопорушень. На противагу порушенню правил охорони вод для забруднення моря такий предмет утворюють води внутрішнього моря, територіальні морські води України, води виключної (морської) економічної зони України, води відкритого моря. По-третє, варто зважати на те, що первинні та похідні наслідки злочину, передбаченого ч. 1 (ч. 2) ст. 243 КК, лише частково збігаються з тими, які містить ст. 242 КК.

З об'єктивної сторони порушення правил охорони вод характеризується сукупністю таких ознак: 1) суспільно небезпечне діяння у виді порушення правил охорони вод; 2-1) первинні суспільно небезпечні наслідки у виді забруднення поверхневих чи підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питних, лікувальних вод або зміни їх природних властивостей, або виснаження водних джерел; 2-2) похідні суспільно небезпечні наслідки у виді створення (виникнення) небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля; 3) причинний зв'язок між зазначеними діянням та його наслідками.

Порушення правил охорони вод є діянням, яке може вчиняється як шляхом дії, так і бездіяльності (такий підхід передусім зумовлений тим, що безпосереднє заподіяння шкоди відбувається у спосіб невиконання або неналежного виконання установлених правил). За своїм змістом таке діяння пов'язане з ігноруванням вимог спеціальних нормативно-правових актів у сфері екологічних відносин, які регулюють питання використання вод та їх охорони. Отже, диспозиція ст. 242 КК, як і більшості інших кримінально-правових норм про відповідальність за правопорушення проти довкілля, є бланкетною. Це означає, що для встановлення зазначеної ознаки (суспільно небезпечне діяння) треба звертатись до положень тих нормативно-правових актів України, які встановлюють правила використання і охорони вод.

В. Матвійчук слушно зазначає, що, якщо в результаті рефлексорного руху тіла особа зачепила регулятор

заслінки чи скидного механізму, і відбулося залпове скидання неочищених та незнешкоджених стічних вод або відходів, що спричинило заподіяння шкоди здоров'ю людей, або довкіллю, то така особа не нестиме відповідальність за ст. 242 КК – через відсутність волі на вчинення передбаченого цією нормою злочину [14, с. 57–58].

У юридичній літературі висловлено думку про те, що діяння як обов'язкова ознака складу злочину, передбаченого ст. 242 КК, проявляється у «забрудненні, виснаженні певних водних об'єктів» [15, с. 283]. З цим складно погодитись, адже у диспозиції ч. 1 ст. 242 КК (на противагу, наприклад, ст. 239 КК, у якій терміни «забруднення» та «псування» одночасно позначають і діяння, і суспільно небезпечні наслідки) поняття «забруднення» та «виснаження» водних об'єктів використовуються виключно для характеристики одного із суспільно небезпечних наслідків порушення правил охорони вод, наявність яких у сукупності зі створенням небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля є підставою для кваліфікації вчиненого за ст. 242 КК. Інша справа, якби диспозицію ч. 1 ст. 242 КК було викладено в такій редакції: «Забруднення, засмічення, виснаження водних об'єктів, що створило небезпеку для життя, здоров'я, об'єктів тваринного й рослинного світу або для настання інших тяжких наслідків» [13, с. 99].

З-поміж іншого каране за ст. 242 КК порушення правил охорони вод може одержувати такі фактичні прояви: невиконання водокористувачем обов'язку забезпечувати дотримання відповідного санітарного стану на території, де розташовані його об'єкти, і не допускати винесення через дощові каналізаційні мережі сміття, продуктів ерозії ґрунтів, сировини та відходів виробництва; скидання у водні об'єкти, на поверхню льодового покриву та водозбору, а також у каналізаційні мережі шламів, інших технологічних і побутових твердих відходів; відключення очисних споруд або недостатній контроль за їх роботою; скидання забруднюючих речовин у поверхневі водні об'єкти з перевищенням лімітів, установлених у дозволі на спеціальне водокористування; порушення технології транспортування нафти, що має своїм наслідком її вилив у водний об'єкт; самовільне захоплення водних об'єктів; порушення режимів роботи водогосподарських споруд і пристроїв; руйнування русел річок, струмків і водотоків; порушення ліміту забору води з водних об'єктів; використання на територіях водоохоронних зон стійких та сильнодіючих пестицидів, розміщення у цих зонах кладовищ, скотомогильників, звалищ, полів фільтрації, скидання неочищених стічних вод із використанням рельєфу місцевості; самовільне проведення гідротехнічних робіт (будівництво ставків, дамб, каналів, свердловин) [10, с. 826].

За результатами вивчення зарубіжного кримінального законодавства в частині «нетипових форм посягань на водні ресурси» І. Берднік запропонувала доповнити КК новими заборонами – ст. 241-1 «Порушення порядку використання систем централізованого комунального водопостачання та водовідведення», ст. 242-2 «Забруднення водних об'єктів внаслідок порушення порядку поводження з відходами» і ст. 242-3 «Забруднення водних об'єктів внаслідок порушення порядку експлуатації технічного обладнання» [5, с. 24–25, 104, 407–409]. Такі пропозиції навряд чи можуть бути підтримані.

Зокрема, порушення порядку використання систем централізованого комунального водопостачання та водовідведення у тому вигляді, у якому це діяння опису-

ється як злочин, за своєю спрямованістю явно не «вписується» в родовий об'єкт кримінальних правопорушень проти довкілля (навіть при тому, що це посягання здатне у подальшому спричинити «екологічне забруднення навколишнього природного середовища»). Диспозицію ч. 1 ст. 242-2 КК І. Берднік пропонує викласти в такій редакції: «Порушення порядку поводження з відходами, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людини чи довкілля...» [5, с. 408]. Тобто в позбавленій визначеності диспозиції кримінально-правової норми, на протилугу назві проєктованої статті, чомусь не фігурують водні об'єкти. Неузгодженість між назвою проєктованої статті («Забруднення водних об'єктів внаслідок порушення порядку експлуатації технічного обладнання») і змістом диспозиції ч. 1 цієї статті («Порушення порядку експлуатації технічного обладнання, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людини чи довкілля...») притаманна й авторській редакції ст. 242-3 КК.

Не може не постати і питання, у чому резон виокремлення нових кримінально-правових заборон (статті 242-2, 242-3), якщо ст. 242 КК (і в її чинній редакції, і в редакції, сформульованій І. Берднік [5, с. 404]) охоплює забруднення вод унаслідок порушення порядку як поводження з відходами, так й експлуатації технічного обладнання. Принаймні для нас не викликає жодних сумнівів те, що: 1) одним із засобів злочину, передбаченого 242 КК, виступають відходи; 2) порушення правил охорони вод полягають, зокрема, у відключенні очисних споруд або недостатньому контролі за їхньою роботою, порушенні технології транспортування нафти, що має своїм наслідком її вилив у водний об'єкт, самовільному проведенні гідротехнічних робіт. Загалом створюється враження, що при висуненні згаданих пропозицій *de lege ferenda* І. Берднік механічно відтворила зарубіжний досвід, не звернувши належної уваги на кримінально-правове вчення про криміналізацію, яке виходить з того, що відповідна діяльність законодавця не повинна бути довільною; у протилежному випадку здійснюватиметься помилкова криміналізація.

Забруднення вод з погляду кваліфікації за ст. 242 КК може бути визначене як надходження до водних об'єктів забруднюючих речовин, тобто речовин, які привносяться у такі об'єкти в результаті діяльності людини та спричиняють погіршення якості води (відходів і викидів, виробничої сировини, напівфабрикатів, таких готових продуктів виробництва, як отрутохімікати, мінеральні добрива, нафтопродукти, неочищених стічних вод). Як приклад в одному з вироків суд таким чином охарактеризував зазначені суспільно небезпечні наслідки – негативні зміни санітарно-гігієнічного, фізико-хімічного складу та властивостей вод, що призвело до забруднення ріки [16].

У літературі зустрічаються й інші, більш розгорнуті визначення забруднення водних об'єктів. Під останнім пропонується розуміти протиправне наповнення водних об'єктів речовинами у твердому, рідкому та газоподібному стані, енергією або шумом, а також теплом у результаті прямого або непрямого впливу людської діяльності з певних джерел, коли вони в кількісному і якісному відношенні перевищують встановлені нормативи, що призводить до зміни їх фізичних, хімічних і біологічних властивостей та складу, а також до істотного зниження їх спроможності до самоочищення, відтворення та погіршення чистоти вод, тягне за собою часткову або повну непридатність для певних видів водокористування і стану різноманітних водних біогеоценозів, згубно впливає на формування гігієнічно чистого

поверхневого або підземного або зворотного водного стоку, загрожує відносинам, що забезпечують життя, здоров'я людини і стану навколишнього природного середовища, всього живого, обмежує можливість подальшого розвитку людського суспільства, генофонду людини, як основи життєдіяльності суспільства [13, с. 45].

Зміна природних властивостей вод, зазначена у ч. 1 ст. 242 КК, – це негативні зміни їх біологічного стану, фізичних та інших характеристик (електромагнітних, хімічних, радіаційних, лікувальних, теплових тощо). Нормування якості води водного об'єкта здійснюється через установалення сукупності допустимих значень показників складу та властивостей, у межах яких забезпечуються безпечні умови водокористування. Ці показники стосуються води, що використовується для задоволення питних, господарсько-побутових і рекреаційних потреб, а також потреб рибного господарства.

Виснаження водних джерел – це стійке, тобто таке, що не може бути подолане природним шляхом, скорочення запасів і погіршення якості вод, втрата ними здатності до самоочищення. Виснаження характеризується незворотним зменшенням мінімально допустимого стоку вод, що має наслідком їх повну або часткову непридатність для певних видів водокористування. До виснаження водних джерел можуть призводити, зокрема, такі діяння, як розорювання поверхні водоскиду, вирубування водоохоронних лісів, надмірне знищення боліт, забори води в розмірах, що перевищують природне поновлення, безсистемне розташування водозабірних свердловин, гідротехнічне та гідромеліоративне будівництво [8, с. 391–392]. При цьому викликає інтерес позиція В. Матвійчука, який називає неповним склад злочину, передбаченого ст. 242 КК, через відсутність у ньому такого діяння, як виснаження водних об'єктів (усіх водних об'єктів, крім самих водних джерел). Дослідник безспідставно пропонує доповнити ст. 242 КК таким діянням (відповідно до нашої позиції, наслідком), як виснаження всіх водних об'єктів, що узгоджується з екологізацією кримінального законодавства нашої країни і сприятиме збереженню водних ресурсів [14, с. 71–72].

Для визнання аналізованого злочину закінченим необхідно, щоб первинні наслідки (у виді забруднення, зміни природних властивостей вод або виснаження водних об'єктів) призвели до настання похідних наслідків – створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля. У юридичній літературі слушно зазначається, що загроза довкіллю може охоплювати можливість завдання істотної шкоди не лише об'єктам рослинного чи тваринного світу, а і рибним запасам, сільськогосподарському виробництву, земельним ресурсам, надрам, територіям, взятим під охорону держави, та об'єктам природно-заповідного фонду [13, с. 101–106].

Водночас викликає заперечення твердження окремих правників про те, що ч. 1 ст. 242 КК містить злочин із формальним складом, оскільки в ній зазначена лише загроза настання наслідків, з якою пов'язується криміналізація діяння [17, с. 357]. Саме з реальною (об'єктивно відбитою) загрозою небезпеки зазначеним цінностям законодавець пов'язує настання кримінальної відповідальності, даючи змогу тим самим розмежувати кримінальне каране порушення правил використання та охорони вод та аналогічний адміністративний делікт (ст. 59 КУпАП «Порушення правил охорони водних ресурсів»). При цьому ми виходимо з панівного (усталеного) у сучасній кримінально-правовій науці України підходу, який був переконливо обґрунтований М. Ба-

жановим [18, с. 473–475] і згідно з яким: 1) сама по собі реальна можливість (небезпека) настання певних наслідків визнається, хоч і своєрідним (специфічним), однак все ж суспільно небезпечним наслідком закінченого злочину. Інакше кажучи, це відмінний від суспільно небезпечного діяння самостійний (відокремлений) результат поведінки людини; 2) делікти створення небезпеки належать до злочинів із матеріальним складом. Так само розмірковує В. Локтіонова, яка зауважує, що створення небезпеки заподіяння (загроза заподіяння) фізичної або екологічної шкоди є специфічним наслідком злочину проти довкілля [19, с. 11].

Порушення правил охорони вод, яке не спричинило наслідків, зазначених у ст. 242 КК, може бути підставою для настання адміністративної відповідальності (статті 59, 60, 61 КУпАП). Отже, правильне встановлення суспільно небезпечних наслідків (як первинних, так і похідних) є важливим фактором, що забезпечує розмежування суміжних складів правопорушень з виключенням невинуватеного зазнавання більш репресивних засобів впливу.

На думку В. Матвійчука, відмежування складу злочину, передбаченого ст. 242 КК, від складу адміністративного правопорушення, ознаки якого містить ст. 59 КУпАП («Порушення правил охорони водних ресурсів»), має здійснюватися за ознаками об'єктивної сторони і ступенем суспільної небезпечності [20, с. 56]. Ступінь суспільної небезпечності навряд чи може вважатися критерієм розмежування відповідних складів правопорушень; вочевидь, може йтися про різний рівень такої небезпечності, що дає змогу відмежувати кримінально каране діяння (кримінальне правопорушення) від адміністративно-правового делікту (адміністративне правопорушення). Щодо використання ознак об'єктивної сторони як критерію розмежування, то у цьому контексті треба погодитися з висловленою позицією; порушення правил охорони вод (ст. 242 КК) відрізняється від порушення правил охорони водних ресурсів (ст. 59 КУпАП) передусім за ознаками об'єктивної сторони.

Адміністративно-правова заборона охоплює таку поведінку, як: 1) забруднення вод; 2) засмічення вод; 3) порушення водоохоронного режиму на водозборах, яке спричиняє їх забруднення, водну ерозію ґрунтів та інші шкідливі явища (ч. 1 ст. 59 КУпАП); 4) введення в експлуатацію підприємств, комунальних та інших об'єктів без споруд і пристроїв, що запобігають забрудненню і засміченню вод або їх шкідливому діянню (ч. 2 ст. 59 КУпАП). Тобто адміністративна відповідальність передбачена за конкретно визначені порушення правил використання та охорони вод. Водночас кримінальна відповідальність установлена за вчинення будь-якого порушення правил використання та охорони вод, однак якщо в результаті такого порушення настали суспільно небезпечні наслідки, що у ст. 242 КК поділяються на первинні і похідні. При цьому відмежування зазначених правопорушень завжди відбувається за ознакою похідних наслідків, які властиві, за задумом законодавця, лише кримінально караній поведінці. Водночас у разі введення в експлуатацію підприємств, комунальних та інших об'єктів без споруд і пристроїв, що запобігають забрудненню і засміченню вод або їх шкідливому діянню, розмежування може здійснюватися і за первинними наслідками.

І. Берднік у контексті розглядуваного розмежування наводить такий приклад. Наявність сміття у воді є обов'язковою ознакою засмічення, а створена таким

засміченням небезпека для життя, здоров'я людей чи для довкілля є похідним від такого засмічення результатом. Далі вона пояснює: передбачене у ч. 1 ст. 59 КУпАП поняття «спричиняє їх забруднення» вказує на властивості самого забруднення, а не його «похідні» наслідки, а поняття «спричиняє ... водну ерозію ґрунтів та інші шкідливі явища» – на такі «похідні наслідки» забруднення і засмічення вод, зміст та розмір яких «не досягає» визначених у ст. 242 КК України наслідків. Тобто в будь-якому разі ч. 1 ст. 59 КУпАП має враховувати лише ті шкідливі наслідки, які не пов'язані із «забрудненням поверхневих чи підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питних, лікувальних вод», «змінюю природних властивостей» цих водних об'єктів, «виснаженням водних джерел», а також «... створенням небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля» [5, с. 297].

Засмічення – це «наповнення водних об'єктів нерозчинними предметами, речовинами та матеріалами, з різних джерел, що впливають на погіршення властивостей і складу водних об'єктів, а також можуть призводити до зміни стану русла, його цілісності, режимів водних об'єктів і викликати інші несприятливі наслідки» [13, с. 48]. Слід, щоправда, зробити застереження: засмічення вод може утворювати склад розглядуваного злочину за умови, що воно викликало зміну природних властивостей вод або виснаження водних ресурсів.

У науці кримінального права висувається слушна пропозиція законодавчо виокремити засмічення вод у самостійну форму об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 242 КК. При його відмежуванні від забруднення вказується на такі специфічні риси засмічення: 1) засмічення водних об'єктів відбувається нерозчинними предметами, відходами і викидами; 2) засмічення, на відміну від забруднення, призводить до зміни русла водних об'єктів; 3) воно не завжди істотно змінює і погіршує якість води, як це має місце при забрудненні; 4) при засміченні наявні дещо інші шляхи настання суспільно небезпечних наслідків (у результаті засмічення можуть утворюватись затвори русел, що призводять до застою води, а потім до загибелі риби, рибного корму і місць нересту тощо; ускладнюється стік вод, що призводить до вимирання живих організмів у водоймі і створення джерела заразних захворювань); 5) засмічення впливає на погіршення судноплавства [13, с. 95–96].

Ознаками, що кваліфікують порушення правил охорони вод (ч. 2 ст. 242 КК), є вчинення діяння, передбаченого ч. 1 ст. 242 КК, якщо воно спричинило такі похідні наслідки: 1) загибель або захворювання людей; 2) масова загибель об'єктів тваринного і рослинного світу; 3) інші тяжкі наслідки. Отже, поняття «те саме діяння», використане у ч. 2 ст. 242 КК, треба тлумачити поширювально, відносячи до нього як саме діяння (акт суспільно небезпечної поведінки у виді порушення відповідних правил), так і первинні наслідки у виді забруднення поверхневих чи підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питних, лікувальних вод або зміни їх природних властивостей, або виснаження водних джерел.

Особливість причинного зв'язку у складі злочину, передбаченого ст. 242 КК, полягає в тому, що порушення правил охорони водних об'єктів зумовлює зміну стану і природних властивостей вод, що, своєю чергою, здатне призвести до смерті людини або викликати негативні зміни у здоров'ї людей або у стані довкілля. За слушним твердженням І. Берднік, між діянням і похід-

ним наслідком має місце опосередкований причинний зв'язок. Для з'ясування наявності такого зв'язку в злочинах з похідними наслідками необхідно встановити, крім факту породження діянням проміжних наслідків, також факт неминучості настання похідних наслідків [5, с. 213–215].

Установлення причинного зв'язку між похідними наслідками і первинними, а тих – із суспільно небезпечним діянням у виді порушення правил охорони вод, є складним прикладним завданням. До того ж не виключені випадки, коли похідні наслідки (наприклад, загроза вимирання певної популяції риб) проявляються не відразу, а за впливом тривалого часу. І, навпаки, концентрація шкідливих речовин у водних об'єктах з часом може зменшуватися у результаті взаємодії з іншими речовинами, що може призводити до втрати потрібного для настання кримінальної відповідальності рівня шкоди. Природні компоненти (повітря, водні ресурси тощо) мають високий ступінь рухливості та, як наслідок, змінюваності їх складу. Для доведення того, що суспільно небезпечні наслідки настали у результаті поведінки конкретної особи, необхідно: встановити хімічну речовину, у результаті впливу якої настали ці наслідки; визначити джерело, з якого було здійснено викид шкідливих речовин; здійснити вилучення зразків для порівняльного дослідження, особливо якщо використання певної речовини характерне не тільки для одного підприємства, яке знаходиться неподалік від забрудненого водного об'єкта; провести низку експертиз, які дозволять визначити вид і концентрацію речовини, що викликала шкідливі наслідки, тощо [8, с. 394–395].

На противагу І. Бердінк, яка переконана в доцільності легального описання частини кримінальних правопорушень проти довкілля як деліктів створення небезпеки і навіть висловлюється за розширення сфери застосування цього законодавчого прийому [5, с. 173, 190 192, 312, 401, 402, 403, 404, 406, 407, 408], ми вважаємо, що одним із напрямів вдосконалення кримінально-правової охорони довкілля в Україні має стати відмова від законодавчої конструкції «створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля» [21, с. 120–130].

Викладене зумовлює пропозицію виключити з ч. 1 ст. 242 КК вказівку на похідні наслідки у виді створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля: 1) настання первинних наслідків (забруднення вод і вододонних горизонтів, джерел питних і лікувальних вод, зміна їх природних властивостей, виснаження водних джерел) є самодостатнім чинником, що завжди несе ризик спричинення істотної шкоди довкіллю (за винятком малозначних діянь); 2) виключатиметься потреба встановлювати і доводити складний ланцюжок причинного зв'язку, що може спростити процес розслідування. Зрозуміло, що реалізація такої пропозиції потребуватиме перегляду змісту «суміжної» адміністративно-правової норми (ст. 59 КУпАП).

До речі, і з позиції чинної редакції ч. 1 ст. 242 КК не можна виключати встановлення малозначності діяння у порушенні правил охорони вод. Адже, якщо, наприклад, ідеться про небезпеку для довкілля, то вона цілком може виявитися незначною. Ознайомлення з деякими вироками уможливило постановку питання про наявність малозначного порушення правил охорони вод. Так, через неконкретизованість спричинених для довкілля наслідків і відсутність даних про обсяги забруднення води таке припущення могло би бути зроблено у справі, в якій особа внаслідок неналежного виконання своїх посадових обов'язків допустила система-

тичне забруднення поверхневих вод р. Гнізна у спосіб скидання неочищених вод і перевищення нормативів гранично-допустимих скидів, що спричинило небезпеку для довкілля [22].

Вивчені нами вирокі, ухвалені за ст. 242 КК, лише в одному випадку містять обвинувачення у вчиненні злочину з кваліфікованим складом. Абсолютна більшість вироків (92%) – це судові рішення за ч. 1 ст. 242 КК. Тут знову ж виникає проблема із встановленням причинного зв'язку між діянням і наслідками, які, хоч і є досить серйозними (у ч. 2 ст. 242 КК фігурують загибель або захворювання людей, масова загибель об'єктів тваринного і рослинного світу, інші тяжкі наслідки), але їх установлення з прив'язкою до порушення правил охорони вод здебільшого потребує чималих зусиль і навіть тривалого часу. Порушення екологічних правил загалом може тягти настання істотних негативних наслідків, але їх об'єктивний прояв здатний виникати і розвиватися протягом місяців і років. При цьому кваліфіковано встановити та довести, що такі віддалені в часі наслідки мають причиною саме порушення певних правил, є надскладним завданням. Виявлена ситуація (відсутність результативного кримінально-правового реагування на порушення правил охорони вод, що тягнуть настання тяжких наслідків у правозастосуванні) яскраво підтверджує цю гіпотезу. У результаті кримінальна відповідальність настає щодо осіб, які вчиняють відповідні діяння, які характеризуються відносно незначним ступенем суспільної небезпечності.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 242 КК, характеризується умисною або необережною формою вини. Психічне ставлення до смерті людей (наприклад, вони загинули внаслідок вживання отруєної питної води) або інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 242 КК) може бути лише необережним.

Вивчивши зарубіжний досвід кримінально-правової охорони водних правовідносин, І. Бердінк встановила, що в окремих європейських країнах кримінальну відповідальність за досліджувані посягання диференційовано залежно від форми вини [5, с. 86, 88, 92–94]. Ці міркування залишилися незавершеними. На нашу думку, у вдосконаленому кримінальному законодавстві України варто реалізувати проєвропейську ідею диференціації кримінальної відповідальності за забруднення (псування) природних ресурсів залежно від форми вини. Підхід нашого законодавця, який у статтях розділу VIII Особливої частини КК уніфікував відповідальність за умисне і необережне забруднення (псування) окремих елементів довкілля (земель, атмосферного повітря, води, рослинного світу), є підстави оцінити як несправедливий і морально застарілий [23, с. 97–107].

Розмірковуючи щодо розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 242 і ст. 243 КК, В. Матвійчук зауважує, що ознаки суб'єктивної сторони складів цих деліктів збігаються, оскільки дії винних мають умисну форму вини; причому як для одного, так і для другого складу характерний прямий умисел. Щодо ч. 2 ст. 242 і ч. 2 ст. 243 КК, то для них можливі діяння у формі умислу й необережності, а для наслідків характерна необережність [20, с. 52–53].

З цього приводу треба зауважити, що по-перше, про конкретну форму вини ці кримінально-правові норми згадувань не мають, а тому лише вивчення їх змісту (тлумачення) дає змогу правильно встановити, з якою формою вини може бути вчинене відповідне діяння. По-друге, кримінально-правова наука виходить з того, що порушення певних правил (вчинення діяння) може відбувати-

ся як умисно, так і з необережності. Застереження можна зробити лише щодо наслідків, зазначених у ч. 2 ст. 242 КК, умисне ставлення до яких виключається. Тому точнішою слід вважати більш пізню позицію В. Матвійчука, відбиту в іншій його публікації при наданні характеристики суб'єктивній стороні порушення правил охорони вод загалом. Вчений зазначає, що цей злочин може вчинятися як умисно, так і через необережність. Водночас уточнюється: для діяння, передбаченого ч. 1 ст. 242 КК, характерний лише прямий умисел, а для діяння, передбаченого ч. 2 цієї статті, притаманна необережна форма вини або змішана форма вини [24, с. 39, 40].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі висновки. *По-перше*, наукова позиція, згідно з якою поняттям водних ресурсів як об'єкта кримінально-правової охорони мають охоплюватись не лише водні об'єкти, а й деякі інші складники довкілля, які перебувають у тісному взаємозв'язку з водними ресурсами (на кшталт земельних ділянок, розташованих під водними об'єктами, або окремих живих біологічних організмів), не ґрунтується на положеннях регулятивного і кримінального законодавства, через що не може бути покладена в основу реалізації перспективної ідеї видової структуризації в Особливій частині КК. *По-дру-*

ге, пропозиція доповнити КК новими заборонами – ст. 241-1 «Порушення порядку використання систем централізованого комунального водопостачання та водовідведення», ст. 242-2 «Забруднення водних об'єктів внаслідок порушення порядку поводження з відходами» і ст. 242-3 «Забруднення водних об'єктів внаслідок порушення порядку експлуатації технічного обладнання» не може бути підтримана як така, що не враховує родовий об'єкт кримінальних правопорушень проти довкілля, і реалізація якої означатиме помилкову криміналізацію. *По-третє*, ст. 242 КК потребує вдосконалення щонайменше у спосіб: а) закріплення у диспозиції ч. 1 цієї статті варіативної вказівки на такі первинні суспільно небезпечні наслідки, як виснаження і засмічення водних об'єктів; б) виключення з цієї диспозиції згадування про похідні наслідки у виді створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля; в) диференціації кримінальної відповідальності залежно за порушення правил охорони вод залежно від форми вини.

Подальші наукові розвідки слід присвятити з'ясуванню сучасного стану кримінально-правової протидії порушенням правил охорони вод і, зокрема, встановленню того, з якими труднощами і проблемами пов'язане застосування ст. 242 КК.

Список використаних джерел

1. Водна стратегія України на період до 2050 року : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 р. № 1134-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1134-2022-r#Text> (дата звернення: 4.07.2024).
2. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2021 році. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*. URL: <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Natsdopovid-2021-n.pdf> (дата звернення: 4.07.2024).
3. Краснова М. В., Краснова Ю. А. Екологічне право України. Спеціальна та Особлива частини : підручник. Київ : НУБіП України. 278 с.
4. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2023 році. *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Stan_zdijsn_krim_prov_2023.pdf (дата звернення: 1.07.2024).
5. Берднік І. В. Кримінально-правова охорона водних ресурсів : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2020. 612 с.
6. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : монографія. Київ : Азимут-Україна, 2005. 464 с.
7. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища : проблеми законодавства, теорії та практики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. 511 с.
8. Злочини проти довкілля : кримінально-правова характеристика : практ. пос. / О. О. Дудоров, Д. В. Каменський, В. М. Комарницький, М. В. Комарницький, Р. О. Мовчан / за ред. О. О. Дудорова. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. 616 с.
9. Дудоров О. О. Глава 10. Злочини проти довкілля (у співавторстві з В. М. Комарницьким і Д. В. Каменським). У кн.: Кримінальне право України (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : Вид-во «Елтон – 2», 2012. С. 686–779.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1368 с.
11. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Корисні копалини як предмет злочину, передбаченого статтею 240 Кримінального кодексу України : аналіз законодавчих новел. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2022. № 55. С. 58–64. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.55.13>.
12. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 2 : Особлива частина / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. 1040 с.
13. Матвійчук В. К., Присяжний В. М. Забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів : відповідальність, досудове і судове слідство та запобігання : монографія. Київ : КНТ, 2007. 272 с.
14. Матвійчук В. К. Об'єктивна сторона злочину порушення правил охорони вод : теоретичні і прикладні проблеми. *Юридична наука*. 2016. № 6 (60). С. 51–87.
15. Присяжний В. М. Порівняльно-правова характеристика складу злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів за законодавством України та кримінальним законодавством зарубіжних країн. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 1. С. 282–285.
16. Вирок Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області від 28 березня 2023 р. у справі № 130/526/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109886739> (дата звернення: 4.07.2024).
17. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право / редкол. : В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 1064 с.

18. Бажанов М.І. Вибрані праці / укл. : В.І. Тютюгін, А. О. Байда, О. В. Харитоновна, Є. В. Шевченко ; відпов. ред. В.Я. Тацій. Харків : Право, 2012. 1244 с.
19. Локтіонова В. В. Суспільно небезпечні наслідки у злочинах проти довкілля : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2013. 20 с.
20. Матвійчук В. К. Теоретичні і прикладні проблеми відмежування злочину, передбаченого ст. 242 КК України, від суміжних злочинів і аналогічного адміністративного правопорушення. *Юридична наука*. 2016. № 7 (61). С. 48–59.
21. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Земельні злочини екологічної спрямованості : від деліктів створення небезпеки до оптимальної законодавчої моделі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 120–130. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-1/29>.
22. Вирок Теребовлянського районного суду Тернопільської області від 17 вересня 2020 р. у справі № 606/1452/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91616119> (дата звернення: 4.07.2024).
23. Дудоров О., Мовчан Р. Про напрями вдосконалення механізму кримінально-правової охорони довкілля (на замітку розробникам нового Кримінального кодексу України). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 1. С. 92–125.
24. Матвійчук В. К. Теоретичні і прикладні проблеми суб'єктивних ознак злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів (ст. 242 Кримінального кодексу України). *Юридична наука*. 2016. № 9 (63). С. 26–49.

References

1. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022, December 9). *Vodna stratehiia Ukrainy na period do 2050 roku* (Rozporiadzhennia No. 1134-r). Retrieved July 4, 2024, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1134-2022-p#Text> [in Ukrainian].
2. Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine. (2023). *Natsionalna dopovid pro stan navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha v Ukraini u 2021 rotsi*. Retrieved July 4, 2024, from <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Natsdopovid-2021-n.pdf> [in Ukrainian].
3. Krasnova, M.V., & Krasnova, Yu.A. (n.d.). *Ekologichne pravo Ukrainy. Spetsialna ta Osoblyva chastyny* [Environmental Law of Ukraine. Special and Particular Parts]: Pidruchnyk. Kyiv: NUBiP Ukrainy [in Ukrainian].
4. Verkhovnyi Sud. (2023). *Stan zdiisnennia pravosuddia u kryminalnykh provadzhenniakh ta spravakh pro administratyvni pravoporushennia sudamy zahalnoi yurysdyksii u 2023 rotsi* [The state of justice in criminal proceedings and cases of administrative offenses in courts of general jurisdiction in 2023]. Retrieved July 1, 2024, from https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Stan_zdiisn_krim_prov_2023.pdf. [in Ukrainian].
5. Berdnik, I.V. (2020). *Kryminalno-pravova okhrona vodnykh resursiv* [Criminal-Legal Protection of Water Resources]. *Doctor's thesis*. Dnipro [in Ukrainian].
6. Matviichuk, V.K. (2005). *Kryminalno-pravova okhrona navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha (kryminalno-pravove ta kryminologichne doslidzhennia)* [Criminal-Legal Protection of the Environment (Criminal-Legal and Criminological Research)]: Monohrafiia. Kyiv: Azymut-Ukraina [in Ukrainian].
7. Matviichuk, V.K. (2008). *Kryminalno-pravova okhrona navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: Problemy zakonodavstva, teorii ta praktyky* [Criminal-Legal Protection of the Environment: Problems of Legislation, Theory, and Practice]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
8. Dudorov, O.O., Kamensky, D.V., Komarnytsky, V.M., Komarnytsky, M.V., & Movchan, R.O. (2014). *Zlochyny proty dovkillia: Kryminalno-pravova kharakterystyka* [Environmental Crimes: Criminal-Legal Characteristics]: Prakt. pos. (Za red. O. O. Dudorova). Luhansk: RVV LDUVS im. E. O. Didorenka [in Ukrainian].
9. Dudorov, O.O. (2012). *Hlava 10. Zlochyny proty dovkillia* [Chapter 10. Environmental Crimes] (u spivavtorstvi z V. M. Komarnytskym i D. V. Kamenskym). In O. O. Dudorov & Ye. O. Pysmenskyi (Eds.), *Kryminalne pravo Ukrainy (Osoblyva chastyna)*: Pidruchnyk (Vol. 1, pp. 686–779). Luhansk: Elton-2 [in Ukrainian].
10. Melnyk, M.I., & Khavroniuk, M.I. (Eds.). (2018). *Naukovyi-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Scientific-Practical Commentary on the Criminal Code of Ukraine]*. (10-te vyd.). Kyiv: VD Dakor [in Ukrainian].
11. Dudorov, O.O., & Movchan, R.O. (2022). *Korysni kopalyny yak predmet zlochyну, predbachenyi stateiu 240 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: Analiz zakonodavchykh novel* [Minerals as the Object of the Crime under Article 240 of the Criminal Code of Ukraine: Analysis of Legislative Novels]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya Yurysprudentsiia*, 55, 58–64. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.55.13> [in Ukrainian].
12. Tatsiia, V.Ya., Pshonky, V.P., Borysova, V.I., & Tiutiuhina, V.I. (Eds.). (2013). *Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovyi-praktychnyi komentar [Criminal Code of Ukraine. Scientific-Practical Commentary]*: U 2 t. T. 2: Osoblyva chastyna (5-te vyd.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
13. Matviichuk, V.K., & Prysiazhnyi, V.M. (2007). *Zabrudnennia, zasmichennia ta vysnazhennia vodnykh obiektiv: vidpovidalnist, dosudove i sudove slidstvo ta zapobihannia* [Pollution, Littering, and Depletion of Water Bodies: Responsibility, Pre-Trial and Judicial Investigation, and Prevention]: Monohrafiia. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
14. Matviichuk, V.K. (2016). *Obiektivna storona zlochyну porushennia pravyl okhrony vod: teoretychni i prykladni problemy* [The Objective Side of the Crime of Violating Water Protection Rules: Theoretical and Applied Problems]. *Yurydychna nauka*, 6(60), 51–87 [in Ukrainian].
15. Prysiazhnyi, V. M. (2010). *Porivnialno-pravova kharakterystyka skladu zlochyну zabrudnennia, zasmichennia ta vysnazhennia vodnykh obiektiv za zakonodavstvom Ukrainy ta kryminalnym zakonodavstvom zarubizhnykh krain* [Comparative Legal Characteristics of the Composition of the Crime of Pollution, Littering, and Depletion of Water Bodies under Ukrainian Legislation and Foreign Criminal Law]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 1, 282–285 [in Ukrainian].
16. *Vyrok Zhmerinskoho miskraionnoho sudu Vinnytskoi oblasti vid 28 bereznia 2023 r. u spravi No. 130/526/23* [Verdict of the Zhmeryn City District Court of the Vinnytsia Region dated March 28, 2023 in case No. 130/526/23]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved July 4, 2024, from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109886739> [in Ukrainian].

17. Velika ukrainska yurydychna entsyklopediia [Great Ukrainian Legal Encyclopedia]: u 20 t. T. 17: Kryminalne pravo / Redkol.: V. Ya. Tatsiia (holova), V. I. Borysov (zast. holovy) ta in.; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy; In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy; Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv, 2017 [in Ukrainian].
18. Bazhanov, M.I. (2012). Vybrani tvory [Selected Works] (Skl. V. I. Tiutiuhin, A. A. Baida, Ye. V. Kharitonova, Ye. V. Shevchenko; Vidp. red. V. Ya. Tatsiia). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
19. Loktionova, V.V. (2013). Suspilno nebezpechni naslidky u zlochinakh proty dovkillia [Socially Dangerous Consequences in Environmental Crimes]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kharkiv. [in Ukrainian].
20. Matviiichuk, V.K. (2016). Teoretychni i prykladni problemy vidmezhuvannia zlochynu, peredbachenogo st. 242 KK Ukrainy, vid sumizhnykh zlochyniv i analohichnoho administratyvnoho pravoporushennia [Theoretical and Applied Problems of Distinguishing the Crime under Article 242 of the Criminal Code of Ukraine from Related Crimes and Similar Administrative Offenses]. *Yurydychna nauka*, 7(61), 48–59 [in Ukrainian].
21. Dudorov, O.O., & Movchan, R.O. (2020). Zemelni zlochyny ekolohichnoi spriamovanosti: vid deliktiv stvorennia nebezpeky do optymalnoi zakonodavchoi modeli [Environmental Land Crimes: From Risk Creation Offenses to an Optimal Legislative Model]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 1, 120–130. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-1/29> [in Ukrainian].
22. Vyrok Terebovlianskoho raionnoho sudu Ternopilskoi oblasti vid 17 veresnia 2020 r. u spravi No. 606/1452/20 [Verdict of the Terebovlyan District Court of Ternopil Oblast dated September 17, 2020 in case No. 606/1452/20]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved July 4, 2024, from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91616119> [in Ukrainian].
23. Dudorov, O., & Movchan, R. (2020). Pro napriamy vdoskonalennia mekhanizmu kryminalno-pravovoi okhorony dovkillia (na zamitku rozrobkyamy novogo Kryminalnogo kodeksu Ukrainy) [On Directions for Improving the Mechanism of Criminal-Legal Protection of the Environment (For the Attention of Developers of the New Criminal Code of Ukraine)]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnogo prava Ukrainy*, 1, 92–125 [in Ukrainian].
24. Matviiichuk, V.K. (2016). Teoretychni i prykladni problemy subiektyvnykh oznak zlochynu zabrudznenia, zasmichennia ta vysnazhennia vodnykh ob'ektov (st. 242 Kryminalnogo kodeksu Ukrainy) [Theoretical and Applied Problems of the Subjective Signs of the Crime of Pollution, Littering, and Depletion of Water Bodies (Article 242 of the Criminal Code of Ukraine)]. *Yurydychna nauka*, 9(63), 26–49. [in Ukrainian].

Dudorov Oleksandr,

Doctor of Law, Professor

(Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4860-0681>

Pysmenskyi Yevhen,

Doctor of Law, Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7761-7103>

VIOLATION OF WATER PROTECTION RULES: PROBLEMS OF INTERPRETATION AND IMPROVEMENT OF THE CRIMINAL LAW

The article addresses problematic aspects of the criminal-legal characterization of violations of water protection rules, for which liability is provided under Article 242 of the Criminal Code of Ukraine. The focus is on clarifying the objective signs of the main elements of this environmental crime.

Critically analyzed are: a) the common phrase in legal literature "criminal-legal protection of water resources"; b) the scientific position that the concept of water resources as an object of criminal-legal protection encompasses not only water bodies but also other environmental components closely related to water resources; c) proposals to amend the Criminal Code of Ukraine with new prohibitions aimed at ensuring the established order of rational use, reproduction, and protection of water bodies.

The content of the subject, the socially dangerous act, the socially dangerous consequences, and the subjective side of the violation of water protection rules are revealed. The features of the causal relationship in the commission of the crime provided for in Article 242 of the Criminal Code of Ukraine are shown. Proposals aimed at improving this criminal-legal prohibition are put forward and substantiated.

The issue of distinguishing the composition of the crime punishable under Article 242 of the Criminal Code of Ukraine from the composition of the administrative offence provided for in Article 59 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses ("Violation of Water Resources Protection Rules") and the composition of the crime described in Article 243 of the Criminal Code of Ukraine ("Pollution of the Sea") is considered.

Key words: violation of water protection rules, water bodies, sea, pollution, environmental crimes, interpretation, qualification, composition of a criminal offence.

УДК 342.951:351.82

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-2-10-6>**Когут Володимир Михайлович,**

кандидат технічних наук,

старший науковий співробітник відділу організації наукової роботи
(Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів)ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3286-9016>

НЕДОЛІКИ ПРОТОКОЛІВ ПРО АДМІНПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА СТАТТЕЮ 130 КУПАП У КОНТЕКСТІ ПОСИЛАННЯ НА ПРАВИЛА ДОРОЖНЬОГО РУХУ

У пропонованій розвідці висвітлюється зв'язок Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) і Правил дорожнього руху (ПДР) з метою встановлення проблем процедурного оформлення матеріалів справи та розмежування складів правопорушень, зокрема на прикладі частин першої та четвертої статті 130 КУпАП. Автором досліджено постанови судів перших та других інстанцій за 2023–2024 роки, виявлено основні недоліки процесуального оформлення протоколів про адміністративні правопорушення за ст. 130 КУпАП, особливо щодо посилань на ПДР. Підкреслено значення правильного складання протоколу як доказу в суді та вказано на недовпустимість доказів, отриманих з процедурними порушеннями. Розглянуто основні помилки при посиланні на ПДР та їх наслідки, включаючи випадки закриття провадження.

Ключові слова: правова кваліфікація, процесуальне оформлення, правила дорожнього руху, провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Постановка проблеми. Згідно зі статтею 7 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), провадження у справах про адміністративні правопорушення повинні здійснюватися з дотриманням законності. Уповноважені органи та посадові особи повинні застосовувати заходи адміністративного впливу в межах своєї компетенції та відповідно до закону. Згідно з положеннями статті 2 КУпАП, законодавство про адміністративні правопорушення складається з КУпАП та інших законів України. У випадках, коли процесуальні питання не врегульовані законодавством щодо провадження у справах про адміністративні правопорушення, можна використовувати аналогію з КАС України та КПК України з урахуванням специфіки юрисдикційних проваджень. Крім того, статтею 17 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24.08.2023 № 3354-IX визначено підзаконний нормативно-правовий акт як акт, прийнятий (виданий) суб'єктом правотворчої діяльності на основі та на виконання Конституції України, законів, чинних міжнародних договорів України та спрямований на їх реалізацію. З урахуванням цього можна зробити висновок, що, незважаючи на деталізацію положень КУпАП щодо адміністративних правопорушень, що стосуються безпеки дорожнього руху, їх конструкція все одно пов'язана з іншими правовими документами та стандартами, що були затверджені на їх основі.

Основним документом, до якого прив'язаний КУпАП у цій сфері, є Правила дорожнього руху, затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 № 1306. КУпАП не лише передбачає відповідальність за порушення вказаних правил, але й постійно відсилає до їх положень, розкриваючи тим самим свою диспозицію. Бланкетний характер диспозиції

статей, що передбачають відповідальність за посягання на безпеку дорожнього руху, має як явні переваги, так і недоліки. Його позитивною рисою є, безперечно, те, що сама норма КУпАП не є переважана текстом, лаконічною та простою у сприйнятті. Окрім цього, внесення змін до ПДР не має наслідком необхідність вносити корективи до КУпАП. Недоліком же можна вважати те, що оформлення матеріалів у справах про адміністративні правопорушення, де відповідальність передбачена бланкетною нормою, вимагає додаткового посилання на ПДР, що часто упускається з виду уповноваженими посадовими особами Національної поліції та має наслідком закриття провадження у справі (якщо розгляд віднесено до компетенції суду), або скасування постанови (як результат оскарження у судовому чи адміністративному порядку).

Юридичний зміст положень ч. 2 ст. 61 Конституції України вказує на те, що притягнення до юридичної відповідальності має ґрунтуватися на конкретному складі правопорушення. Деталізуючи зв'язок КУпАП і ПДР, можна сказати, що лише у їх поєднанні можна виокремлювати самостійні складі правопорушень та проводити розмежування між подібними. Особливо наочно це показано на прикладі ч. 1 ст. 130 КУпАП, яка містить три самостійні складі. Розмежування між ними можливе шляхом звернення до конкретних пунктів ПДР.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Питання адміністративної відповідальності за порушення правил дорожнього руху є предметом дослідження значної кількості вітчизняних науковців. Тематика наукових досліджень головним чином зосереджена на виявленні особливостей відповідальності спеціальних суб'єктів (М. Ю. Веселов, О. О. Кукшинова, А. В. Лебедева, Т.М. Мельник), автоматизації процедур адміністратив-

ної відповідальності у цій сфері (Н. Є. Бурак, М. В. Лазаренко, М. М. Лаврієнко), особливостей притягнення до адміністративної відповідальності за порушення Правил дорожнього руху (І. Д. Пастух, М. Г. Поліщук, А. В. Денисова, С. В. Медведенко, В. О. Меркулова, А. В. Червінчук, Є. А. Ободець, О. О. Терещенко).

Проте проблеми кваліфікації адміністративних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху та оформлення матеріалів справи не часто є предметом наукового дослідження. Увагу в цьому контексті заслуговують роботи О. М. Курчеренка, частково розглянуті в працях М. Ю. Веселова, О. М. Нестеренка та А. В. Червінчука. Проте, емпіричні дослідження судової практики з питань застосування норм законодавства про адміністративні правопорушення рідко висвітлюються, або ж виконуються в рамках верифікації теоретичних гіпотез.

Метою пропонованої публікації обрано дослідження постанов судів перших та других інстанцій за 2023–2024 роки та встановлення на цій основі основних недоліків процесуального оформлення протоколів про адміністративне правопорушення за ст. 130 КУпАП у частині посилення на правила дорожнього руху.

Виклад основного матеріалу. Порядок збору і процесуального закріплення доказів регулюється законодавством України про адміністративні правопорушення. Відповідно, протокол про адміністративне правопорушення (ч. 1 ст. 251 КУпАП) може використовуватися як доказ у справі лише за умови його складання відповідно до вимог цього законодавства. Протокол виступає не лише джерелом доказів, але й юридичним документом, що підтверджує порушення, зафіксоване компетентною особою Національної поліції (ст. ст. 254, 255 КУпАП). Він є обов'язковим процесуальним документом і займає центральне місце серед інших доказів у справі про адміністративне правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху.

Частина 1 статті 130 Кодексу України про адміністративні правопорушення є бланкетною нормою, яка лише називає або описує правопорушення і для повного визначення його ознак посилається на інші галузі права. Основною особливістю бланкетної диспозиції є те, що вона має загальний зміст. Конкретизований зміст бланкетної диспозиції передбачає детальне викладення відповідних положень інших нормативно-правових актів, що робить норму більш конкретною і допомагає встановити саме ті ознаки, які мають значення для правової кваліфікації за відповідною статтею чи частиною статті КУпАП [1].

Оцінюючи протокол у справах про адміністративні правопорушення, судді дотримуються позиції, що якщо не був дотриманий порядок складання цього документу, внаслідок чого істотно порушені права та законні інтереси осіб, то цей доказ необхідно вважати недопустимим доказом, що тягне за собою визнання недопустимими усіх доказів у справі, яка знайшла своє відображення у чисельних рішеннях ЄСПЛ (справи «Гефген проти Німеччини» (Gafgen v. Germany), від 30.06.2008); «Яременко проти України» (Yaremenko v. Ukraine), від 30.04.2015). Згідно з вказаними правовими позиціями ЄСПЛ, визнання одного доказу недопустимим має наслідком невизнання доказами всіх фактичних даних, одержаних на його підставі («отруєне дерево дає отруйні плоди»), тобто матеріали, отримані в результаті використання недопустимого матеріалу, самі є недопустимими як докази [2].

1. Передача керування транспортним засобом особам, які перебувають у стані алкогольного, наркотич-

ного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції.

Водію забороняється передавати керування транспортним засобом особам, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, у хворобливому стані, що закріплено в п. 2.9 «г» Правил дорожнього руху.

В абзаці 5 пункту 27 постанови Пленуму ВСУ «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» № 14 від 23.12.2005 р. вказано, що судам слід враховувати, що відповідальність за передачу керування транспортним засобом особі, яка перебуває у стані сп'яніння чи під впливом лікарських препаратів, що знижують її увагу та швидкість реакції (ч. 1 ст. 130 КпАП), настає за умови, що тому, хто це робить, відомо про такий стан [3].

За порушення п. 2.9 «г» Правил дорожнього руху України адміністративна відповідальність за ч. 1 ст. 130 КУпАП настає лише у разі передачі керування транспортним засобом особі, яка перебуває у стані сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, у хворобливому стані. Тобто у даному випадку притягнення до відповідальності можливе лише за умови підтвердження стану сп'яніння в результаті огляду водія, якому було передано керування транспортним засобом [4; 5].

2. Керування водієм транспортним засобом у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння або під впливом лікарських засобів, що впливають на швидкість реакції.

Відповідно до п. 2.9 «а» Правил дорожнього руху України, водієві забороняється керувати транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції. Невиконання вказаних вимог утворюють склад правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 130 КУпАП.

3. Відмову особи, яка керує транспортним засобом, від проходження відповідно до встановленого порядку огляду на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо вживання лікарських препаратів, що знижують увагу і швидкість реакції [6].

В даному конкретному випадку диспозиція кореспондується з вимогами п. 2.5 Правил дорожнього руху, відповідно до якого водій повинен на вимогу поліцейського пройти в установленому порядку медичний огляд з метою встановлення стану сп'яніння.

Таким чином, для правильного проведення огляду особи на стан сп'яніння необхідно звернення як до правил ПДР, так і до інших порядків, які визначають процедуру огляду водіїв.

Порядок проведення такого огляду врегульований ст. 266 КУпАП, Постановою Кабінету Міністрів України від 17.12.2008р. № 1103, якою затверджено Порядок направлення водіїв транспортних засобів для проведення огляду з метою виявлення стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, і проведення такого огляду, та спільним наказом Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікар-

ських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції» від 09.11.2015 № 1452/735.

Такий висновок підтверджується також положеннями частини 6 статті 266 КУпАП, в якій зазначено, що направлення особи для огляду на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують її увагу та швидкість реакції, і проведення такого огляду здійснюються в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Навіть незначні порушення вказаних нормативних документів можуть мати наслідком закриття судом провадження у справі про адміністративне правопорушення. Наприклад, у справі № 490/5553/22 від 21 березня 2023 року Центральний районний суд м. Миколаєва виніс «виправдальне» рішення щодо водія, якого позбавили можливості здати аналіз у інший спосіб, окрім надання біологічного середовища (сечі) для проведення дослідження [7]. У ще одній справі визнано за неовов'язкове при посиланні на п. 2.9 «а» ПДР зазначати у протоколі ознаки сп'яніння [8].

Суттєвою помилкою при оформленні протоколу про адміністративне правопорушення у цьому випадку є зазначення суті правопорушення як «керував перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння» з посиланням на п. 2.9 «а» ПДР чи на інше положення цього акту [9–11] або без зазначення такого [12]. Порушенням принципу правової визначеності суди також вважають помилкове зазначення у протоколах пунктів і підпунктів ПДР, яких фактично не існує.

Так, суддею Ічнянського районного суду Чернігівської області у постанові від 23 червня 2023 року закрито провадження у справі зокрема через те, що особою, що складала протокол, незважаючи на бланкетну норму закону та всупереч вимогам ст. 256 КУпАП, неправильно зазначено пункт ПДР, який порушив водій, який передбачає відповідальність за ч. 1 ст. 130 КУпАП, оскільки вказаний у протоколі п. 2.5 вказаних Правил не містить підпункту «а», що прямо суперечить принципу правової визначеності, закріпленому у численних рішеннях ЄСПЛ [13].

4. Вживання особою, яка керувала транспортним засобом, після дорожньо-транспортної пригоди за її участю алкоголю, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, а також лікарських препаратів, виготовлених на їх основі (крім тих, що входять до офіційно затвердженого складу аптечки або призначені медичним працівником) (ч. 4 ст. 130 КУпАП).

Складності при застосуванні ПДР при кваліфікації дій особи за ч. 4 ст. 130 КУпАП виникають перш за все при доведенні факту того, що мала місце дорожньо-транспортна пригода. Пункт 1.10 ПДР передбачає, що дорожньо-транспортна пригода – подія, що сталася під час руху транспортного засобу, внаслідок якої загинули або поранені люди чи завдані матеріальні збитки. У випадку, якщо поліцейським буде встановлено підстави для складання протоколу саме за ч. 4 ст. 130 КУпАП, останній зобов'язаний зібрати докази того, що: 1) особа, яка керувала транспортним засобом, причетна до вчинення ДТП (суди виходять з того, що у випадку дотримання водієм правил дорожнього руху, його дії не можна вважати такими, що стоять у причинному зв'язку з дорожньо-транспортною пригодою [14]); 2) така особа була свідомо своєї причетності до події; 3) після

ДТП особа вживала заборонені речовини, передбачені диспозицією частини 4 статті 130 КУпАП.

У випадку, якщо буде встановлено, що подія, що сталася за участю водія, не є ДТП, оскільки ніхто не зазнав тілесних ушкоджень і нікому не завдано матеріальних збитків, пункт 2.10 ПДР України щодо обов'язків водіїв, причетних до ДТП, на нього не поширюється. Відповідальність за відмову від проходження огляду на встановлення стану алкогольного сп'яніння на місці та в найближчому закладі МОЗ не передбачена згідно з частиною 4 статті 130 КУпАП, оскільки така відмова регулюється частиною 1 статті 130 КУпАП [15; 16].

5. Вживання особою, яка керувала транспортним засобом, алкоголю, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, а також лікарських препаратів, виготовлених на їх основі (крім тих, що входять до офіційно затвердженого складу аптечки або призначені медичним працівником, після того, як транспортний засіб був зупинений на вимогу поліцейського, до проведення уповноваженою особою медичного огляду з метою встановлення стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо вживання лікарських препаратів, що знижують його увагу та швидкість реакції, чи до прийняття рішення про звільнення від проведення такого огляду (ч. 4 ст. 130 КУпАП).

За змістом п. 2.10 «є» ПДР водій зобов'язаний до проведення медичного огляду не вживати без призначення медичного працівника алкоголю, наркотиків, а також лікарських препаратів, виготовлених на їх основі (крім тих, які входять до офіційно затвердженого складу аптечки). Не дивлячись на цю норму, суди переважно не вважають порушенням, якщо замість неї вказується уже згаданий нами пункт 2.9 «а» ПДР [17; 18].

Висновки. Правильне зазначення пунктів Правил дорожнього руху у протоколах у справах про адміністративне правопорушення має значення як для встановлення складу адміністративного правопорушення, так і для забезпечення принципу правової визначеності, зокрема у частині повного відображення того, у чому обвинувачується особа для забезпечення її можливості організувати власний захист. Обвинувачення повинно бути конкретним і зрозумілим, а фактичні обставини чітко узгоджуватись із правовою кваліфікацією та сформульованим обвинуваченням, оскільки в іншому випадку право обвинуваченого знати, в чому він обвинувачується, реалізується ним не у повній мірі.

Суд не має права виходити за межі, встановлені протоколом про адміністративне правопорушення, та самостійно змінювати як опис фактичних обставин правопорушення, так і його юридичну кваліфікацію. Допущені помилки при посиланні на ПДР не лише ускладнюють встановлення складу адміністративного правопорушення, але й, враховуючи процесуальне значення протоколу, зачасти призводять до закриття провадження у справі.

Подальші напрацювання у цій сфері можуть ґрунтуватися дослідження змісту окремих терміно-понять ПДР та їх значення для правильного оформлення матеріалів у справах про адміністративні правопорушення. Важливим напрямом подальших розвідок може бути аналіз судової практики щодо притягнення до адміністративної відповідальності за конкретні правопорушення, що посягають на безпеку дорожнього руху у їх взаємозв'язку з порушеннями правил дорожнього руху.

Список використаних джерел

1. Постанова Малиновського районного суду міста Одеси від 13 червня 2023 року у справі № 521/1780/23.
2. Постанова Сумського апеляційного суду від 20 червня 2023 року у справі № 587/1532/22.
3. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті: Постанова Пленуму ВСУ № 14 від 23 грудня 2005 року.
4. Постанова Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 07 лютого 2023 року у справі № 201/412/23.
5. Постанова Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 13 березня 2024 року у справі № 201/11552/23.
6. Постанова Заводського районного суду м. Миколаєва від 29 січня 2024 року у справі № 487/8046/23.
7. Постанова Центрального районного суду м. Миколаєва від 21 березня 2023 року у справі № 490/5553/22.
8. Постанова Сумського апеляційного суду від 16 лютого 2023 року у справі № 591/4327/22.
9. Постанова Заводського районного суду м. Миколаєва від 15 серпня 2023 року у справі № 487/3768/22.
10. Постанова Кропивницького апеляційного суду від 10 лютого 2023 року у справі № 389/2247/22.
11. Постанова Броварського міськрайонного суду Київської області від 15 червня 2023 року у справі № 361/3564/23.
12. Постанова Житомирського районного суду Житомирської області від 16 лютого 2024 року у справі № 278/291/24.
13. Постанова Ічнянського районного суду Чернігівської області від 23 червня 2023 року у справі № 733/848/23.
14. Постанова Вінницького міського суду Вінницької області від 16 березня 2023 року у справі № 127/4884/23.
15. Постанова Хмельницького міськрайонного суду Вінницької області від 21 липня 2023 року у справі № 149/1700/23.
16. Постанова Арбузинського районного суду Миколаївської області від 23 травня 2023 року у справі № 467/345/23.
17. Постанова Криворізького районного суду Дніпропетровської області від 10 листопада 2023 року у справі № 177/1355/23.
18. Постанова Голосіївського районного суду м. Києва від 20 квітня 2023 року у справі № 752/3297/23.

References

1. Postanova Malynovskoho raionnoho sudu mista Odessa [Ruling of the Malynovsky District Court of Odessa City] vid 13 chervnia 2023 roku u spravi № 521/1780/23 [in Ukrainian].
2. Postanova Sumskoho apeliatsiinoho sudu [Ruling of the Sumy Court of Appeal] vid 20 chervnia 2023 roku u spravi № 587/1532/22 [in Ukrainian].
3. Pro praktyku zastosuvannya sudamy Ukrainy zakonodavstva u spravakh pro deiakі zlochyny proty bezpeky dorozhnogo rukhu ta ekspluatatsii transportu, a takozh pro administratyvni pravoporushennia na transporti [On the practice of the application by the courts of Ukraine of the legislation in cases concerning certain crimes against road safety and the operation of transport, as well as administrative offenses on transport: Ruling of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine]: Postanova Plenumu VSU № 14 vid 23 hrudnia 2005 roku [in Ukrainian].
4. Postanova Zhovtnevoho raionnoho sudu m. Dnipropetrovska [Ruling of the Zhovtnevy District Court of Dnipropetrovsk City] vid 07 liutoho 2023 roku u spravi № 201/412/23 [in Ukrainian].
5. Postanova Zhovtnevoho raionnoho sudu m. Dnipropetrovska [Ruling of the Zhovtnevy District Court of Dnipropetrovsk City] vid 13 bereznia 2024 roku u spravi № 201/11552/23 [in Ukrainian].
6. Postanova Zavodskoho raionnoho sudu m. Mykolaieva [Ruling of the Zavodskiy District Court of Mykolaiv City] vid 29 sichnia 2024 roku u spravi № 487/8046/23 [in Ukrainian].
7. Postanova Tsentralnoho raionnoho sudu m. Mykolaieva [Ruling of the Central District Court of Mykolaiv City] vid 21 bereznia 2023 roku u spravi № 490/5553/22 [in Ukrainian].
8. Postanova Sumskoho apeliatsiinoho sudu [Ruling of the Sumy Court of Appeal] vid 16 liutoho 2023 roku u spravi № 591/4327/22 [in Ukrainian].
9. Postanova Zavodskoho raionnoho sudu m. Mykolaieva [Ruling of the Zavodskiy District Court of Mykolaiv City] vid 15 serpnia 2023 roku u spravi № 487/3768/22 [in Ukrainian].
10. Postanova Kropyvnytskoho apeliatsiinoho sudu [Ruling of the Kropyvnytskyi Court of Appeal] vid 10 liutoho 2023 roku u spravi № 389/2247/22 [in Ukrainian].
11. Postanova Brovarskoho miskraionnoho sudu Kyivskoi oblasti [Ruling of the Brovary City-District Court of Kyiv Region] vid 15 chervnia 2023 roku u spravi № 361/3564/23 [in Ukrainian].
12. Postanova Zhytomyrskoho raionnoho sudu Zhytomyrskoi oblasti [Ruling of the Zhytomyr District Court of Zhytomyr Region] vid 16 liutoho 2024 roku u spravi № 278/291/24 [in Ukrainian].
13. Postanova Ichnianskoho raionnoho sudu Chernihivskoi oblasti [Ruling of the Ichnianskyi District Court of Chernihiv Region] vid 23 chervnia 2023 roku u spravi № 733/848/23 [in Ukrainian].
14. Postanova Vinnytskoho miskoho sudu Vinnytskoi oblasti [Ruling of the Vinnytsia City Court of Vinnytsia Region] vid 16 bereznia 2023 roku u spravi № 127/4884/23 [in Ukrainian].
15. Postanova Khmilnytskoho miskraionnoho sudu Vinnytskoi oblasti [Ruling of the Khmilnytskyi City-District Court of Vinnytsia Region] vid 21 lypnia 2023 roku u spravi № 149/1700/23 [in Ukrainian].
16. Postanova Arbuzynskoho raionnoho sudu Mykolaivskoi oblasti [Ruling of the Arbuzytskyi District Court of Mykolaiv Region] vid 23 travnia 2023 roku u spravi № 467/345/23 [in Ukrainian].
17. Postanova Kryvorizkoho raionnoho sudu Dnipropetrovskoi oblasti [Ruling of the Kryvyi Rih District Court of Dnipropetrovsk Region] vid 10 lystopada 2023 roku u spravi № 177/1355/23 [in Ukrainian].
18. Postanova Holosiivskoho raionnoho sudu m. Kyieva [Ruling of the Holosiivskyi District Court of Kyiv City] vid 20 kvitnia 2023 roku u spravi № 752/3297/23 [in Ukrainian].

Kohut Volodymyr,

PhD in Technical Sciences,

Senior Research Fellow of the Department of Scientific Work Organization

(Lviv State University of Internal Affairs, Lviv)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3286-9016>

SHORTCOMINGS OF PROTOCOLS ON ADMINISTRATIVE OFFENSES UNDER ARTICLE 130 OF THE CUAO IN THE CONTEXT OF REFERENCES TO TRAFFIC REGULATIONS

In the proposed study, the author highlights the connection between the Code of Ukraine on Administrative Offenses (CUAO) and the Traffic Regulations (TR) with the aim of distinguishing the compositions of offenses, particularly using the example of Parts 1 and 4 of Article 130 of the CUAO. This article deals with holding individuals accountable for violating the requirements for drivers not to consume prohibited substances while operating a vehicle and for complying with the requirements for intoxication testing. The rulings of first and second instance courts for 2023-2024 have been studied, revealing the main shortcomings in the procedural drafting of protocols on administrative offenses under Article 130 of the CUAO, particularly concerning references to the Traffic Regulations.

The author emphasizes the importance of correctly drafting the protocol as evidence in court. The administrative offense protocol serves not only as a source of evidence but also as a legal document that confirms the violation recorded by a competent officer of the National Police. It is noted that evidence obtained with procedural violations is inadmissible, often leading to the closure of proceedings in cases.

Special attention is given to the analysis of court decisions where errors in referencing the Traffic Regulations complicate the establishment of the composition of an administrative offense. This is particularly important for ensuring the principle of legal certainty, which is necessary for organizing the defense of the accused. It is emphasized that the court does not have the right to go beyond the boundaries set by the administrative offense protocol and to change the factual circumstances or their legal qualification. Using specific cases as examples, it is shown how incorrect referencing of the Traffic Regulations leads to the protocol being recognized as inadmissible evidence.

The author suggests continuing research in this area, particularly analyzing the terms of the Traffic Regulations and their significance for the correct drafting of materials in administrative offense cases. It is also recommended to analyze judicial practice to improve the procedural aspects of protocol drafting.

Key words: legal qualification, procedural drafting, traffic regulations, proceedings in administrative offense cases.

Пірго Олена Федорівна,аспірант кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-1858-1046>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ В УКРАЇНІ

У статті розглядається питання кримінально-правової характеристики жорстокого поводження з тваринами в Україні, яке вважається суспільно небезпечним діянням, класифікується як злочин відповідно до Кримінального кодексу України, оскільки суперечить моральним принципам суспільного життя. Основним об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що виникають у сфері охорони моральності стосовно тварин. Додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом є суспільні відносини в галузі охорони, відтворення та використання тваринного світу. Аналізуючи об'єктивну сторону злочину, досліджено, що до неї відноситься суспільно небезпечне діяння та спосіб – використання жорстоких методів. Суб'єктом злочину є фізично осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності, а спеціальним суб'єктом вважається особа, яка, окрім ознак фізичної особи, осудності та досягнення віку кримінальної відповідальності, має також додаткові характеристики, пов'язані з виконанням спеціально покладених на неї обов'язків, що визначають її роль та правове становище, а також характеризують взаємини з предметом злочину.

Ключові слова: тварини, жорстоке поводження, кримінально-правова характеристика, злочин, моральність, громадський порядок, об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона.

Постановка проблеми. Протидія жорстокому ставленню до тварин є важливим завданням для формування України як демократичної та правової держави. Що стосується світової спільноти, то вона висловила своє прагнення захистити тварин від незаконних посягань. Це призвело до створення таких документів, як Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої флори і фауни, що перебувають під загрозою зникнення (1973 р.), Всесвітня Декларація прав тварин (1978 р.), Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для досліджень та інших наукових цілей (1986 р.), а також Європейська конвенція про захист домашніх тварин (1987 р.). Для реалізації положень цих конвенцій у багатьох країнах світу було створено інститути захисту прав тварин, удосконалюються механізми їх реалізації через заснування нових відомств і громадських організацій, а також прийняття нових нормативно-правових актів, що встановлюють обмеження щодо правил поводження з тваринами [2].

Серед проблем у цій сфері в Україні, можна виділити такі: недосконалість правових норм, що регулюють відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, а також труднощі в їх практичному застосуванні; ігнорування міжнародного досвіду у боротьбі з такими злочинами; недостатнє дослідження теоретичних аспектів, пов'язаних із кримінально-правовою охороною тваринного світу; відсутність чітких критеріїв для розмежування суміжних правопорушень тощо. Однією з ключових проблем є кримінально-правова охорона моральності, що стосується захисту тварин, яка потребує вирішення як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У сфері кримінального права значна ува-

га була приділена дослідженню охорони окремих аспектів моральності від злочинних посягань. Це питання розглядали в своїх працях численні вчені, а саме: Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш, В. В. Голіна, І. А. Головка, А. О. Данилевський, Д. О. Калмиков, В. В. Кузнєцов, С. Г. Кулик, В. В. Сташис, О. О. Шуміло та інші.

Хоча їхній внесок у вивчення цих аспектів є значним, варто зазначити, що дослідження охоплювали лише окремі аспекти теорії та практики застосування статті 299 Кримінального кодексу України. Внаслідок цього залишилися теоретично не обґрунтованими ряд ключових питань, пов'язаних із кримінальною відповідальністю за злочин, передбачений цією статтею. Розробка цих питань на теоретичному рівні сприятиме розвитку правотворчої та правозастосовної діяльності.

Мета дослідження. Метою статті є надання кримінально-правової характеристики жорстокого поводження з тваринами в Україні на основі аналізу сучасних доктринальних напрацювань, динаміки змін до чинного законодавства та тенденцій правозастосовної практики.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про тваринний світ» від 13 грудня 2001 р. «тваринний світ є одним із компонентів навколишнього природного середовища, національним багатством України, джерелом духовного та естетичного збагачення і виховання людей, об'єктом наукових досліджень, а також важливою базою для одержання промислової і лікарської сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей». В інтересах нинішнього і майбутніх поколінь в Україні за участю підприємств, установ, організацій і громадян здійснюються заходи щодо охорони, науково обґрунтованого, невиснажливого використання і відтворення тваринного світу [1].

Ключовим аспектом для розуміння сутності суспільно небезпечного діяння є об'єкт злочину. Визначення цього об'єкта має важливе значення для з'ясування характеру та ступеня суспільної небезпеки посягання, його правильної кваліфікації та відмежування від інших злочинів. Це зумовлено тим, що особливості та характеристики об'єкта злочину дозволяють найбільш повно розкрити зміст вчиненого злочину та його юридичні ознаки.

Нещодавно спостерігається тенденція до визначення об'єкта злочину як цінностей, що охороняються кримінальним правом, проти яких спрямоване злочинне діяння і яким воно може завдати шкоди. Зокрема, І. А. Головкич до категорії «цінностей» відносить різноманітні об'єкти матеріального світу, включаючи людину, які мають суттєве позитивне значення для окремих осіб, соціальних груп і суспільства в цілому. Будь-яке злочинне діяння, спрямоване проти цих важливих цінностей, завдає або ставить під загрозу заподіяння їм шкоди. Тому ці цінності, на думку вченого, є об'єктом злочину. До елементів цінностей як об'єкта злочинів правник відносить: потерпілих; їхні інтереси та права; соціальні зв'язки; предмети; нематеріалізовані блага, що належать потерпілим [2, с. 154–155].

Виходячи з загальних положень про об'єкт злочину, розглянемо об'єкт злочину, передбаченого статті 299 Кримінального кодексу України «Жорстоке поводження з тваринами». У кримінально-правовій науці загальноприйнятою є триступенева класифікація об'єктів «по вертикалі», а саме: загальний, родовий, безпосередній. Кожен з цих рівнів має конкретний зміст, що залежить від міри узагальненості суспільних відносин, які охороняє кримінальний закон.

Загальним об'єктом злочину вважається сукупність суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом. З цього визначення випливає, що до нього входить система всіх об'єктів кримінально-правової охорони: життя, здоров'я особи, власність, громадська безпека, громадський порядок, моральність тощо. Існування загального об'єкта дозволяє розкрити спрямованість злочину на зміну суспільних відносин, оскільки суспільна небезпека протиправного діяння полягає в тому, що воно змінює встановлені в суспільстві відносини. Для визнання такого діяння злочином необхідно, щоб ці відносини охороняв закон.

Родовий об'єкт злочину визначається як окрема група однорідних або схожих суспільних відносин, які формують певну сферу суспільного життя. Щодо визначення родового об'єкта злочину, згаданого в статті 299 Кримінального кодексу України, можна сказати, що при пошуку родового об'єкта злочину можна керуватися таким правилом: діяння, що містяться в одному розділі Кримінального кодексу, посягають на той самий родовий об'єкт.

Як зазначають Калмиков Д. О., Данилевський А. О., родовим об'єктом складів злочинів, об'єднаних у розділі XII Особливої частини Кримінального кодексу України, у традиційному розумінні є цінності, зафіксовані у назві цього розділу, тобто громадський порядок і моральність [12].

Розділ XII Особливої частини Кримінального кодексу України, до якого входить стаття 299, має назву «Злочини проти громадського порядку та моральності», проте трактування родового об'єкта злочину «Жорстоке поводження з тваринами» залишається неоднозначним [3]. У науковій літературі зазначається, що суспільна небезпечність злочинів проти громадського порядку

та моральності полягає в тому, що вони завдають або можуть завдати істотної шкоди громадському порядку і моральним основам суспільного життя. Сукупність цих відносин є родовим і водночас основним безпосереднім об'єктом зазначених злочинів [4, с. 345–346].

Основним безпосереднім об'єктом основного складу злочину, передбаченого ст. 299 Кримінального кодексу України, є суспільна мораль (моральність) у частині гуманного ставлення до тварин [12, с. 341].

Розглядаючи питання щодо визначення предмета злочину, передбаченого статті 299 Кримінального кодексу України, можна зазначити, цей аспект, як самостійна ознака складу злочину, має важливе теоретичне та практичне значення. Важливо пам'ятати про роль предмета злочину у виявленні та конкретизації об'єкта посягання, а також у кваліфікації діяння. Зазвичай предметом злочину вважаються речі (фізичні об'єкти) матеріального світу, стосовно яких або у зв'язку з якими вчинено злочин. Якщо злочин має свій предмет, його називають предметним злочином.

Зокрема, злочин, передбачений статті 299 Кримінального кодексу України «Жорстоке поводження з тваринами», також є предметним. Чинний закон про кримінальну відповідальність визначає предмет як обов'язкову ознаку цього злочину стосовно хребетних тварин. Цей кримінально-правовий припис виконує функцію захисту тварин від жорстокого поводження, що є складовою суспільної моральності. Визначити чіткий перелік тварин, які можуть бути предметом жорстокого поводження, є досить складним завданням, оскільки закон про кримінальну відповідальність не надає ні видових, ні інших характеристик тварин [5, с. 12–13].

Жорстоке поводження з тваринами є відображенням складних аспектів людської поведінки, які регулюються як кримінальним, так і адміністративним правом. Правова оцінка таких дій часто змінюється, і їх реальна суспільна небезпека не завжди усвідомлюється ані юристами, ані суспільством загалом. Протиправність, як характеристика злочину, передбачає порушення конкретної кримінально-правової норми – заборони. Іншими словами, жорстоке поводження з тваринами є суспільно небезпечним діянням, яке класифікується як злочин відповідно до Кримінального кодексу України, оскільки воно суперечить моральним принципам суспільного життя.

Аналіз об'єктивної сторони складу злочину слід проводити, вказують вчені-правники, враховуючи наявність у статті 299 Кримінального кодексу України двох самостійних складів, таких як: знущання над тваринами; нацькування тварин одна на одну. Обов'язковою ознакою складу злочину в першій формі є або об'єктивна сторона – спосіб, або суб'єктивна сторона – хуліганський мотив. Проте ці ознаки можуть проявлятися одночасно [6, с. 311–312].

Знущання над тваринами слід розуміти як дії, що включають жорстокі методи, які полягають у безжалюсному, люто жорстокому завданні інтенсивних і небезпечних рухів та прийомів, спрямованих на безпідставне заподіяння болю тваринам, їх побиття, систематичне завдання фізичних страждань, нанесення ран і каліцтв, що мають характер мучення. Також до знущання можна віднести позбавлення тварин їх природного середовища, порушення санітарно-гігієнічних норм утримання, використання пристроїв, які змушують тварину перебувати в неприродній позі, а також смерть тварини без застосування методів евтаназії.

Водночас, жорстокі методи, як обов'язкова ознака об'єктивної сторони цього злочину, є особливо витон-

ченим жорстоким поводженням з тваринами, а також болісним їх умертвінням або катуванням. Знущання, вчинене із застосуванням жорстоких методів, полягає в заподіянні тварині особливих фізичних страждань, що можуть проявлятися у вигляді ударів, побоїв, прониклих поранень, опіків, завданих вогнем, струмом, кислотами, отрутами, а також у формі садизму, катування, спалювання живцем, механічної асфіксії, зняття шкіри при житті, підвішування тварини за лапи чи хвіст, позбавлення органів, що викликає нестерпні муки і призводить до смерті. Це свідчить про те, що під час вчинення даного злочину можуть використовуватися не лише власні сили особи, а й сторонні засоби (механічні, фізичні, хімічні, радіоактивні тощо) [7, с. 369–370].

Отже, суть жорстоких методів полягає в беззалежно-му ставленні до тварин, що супроводжується тривалим впливом на них з метою отримання хворобливого задоволення від спостереження за їхніми стражданнями. Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що знущання, здійснене за допомогою жорстоких методів, є інтенсивним насильницьким способом поводження з тваринами, що передбачає заподіяння їм значних фізичних страждань [8, с. 302–303].

Конструкція складу злочину в актуальній редакції передбачає формальний склад. Злочин вважається закінченим з моменту вчинення жорстокого поводження з твариною, що супроводжується застосуванням жорстоких методів, або з моменту нацькування тварин одна на одну. Для підвищення ефективності захисту тваринного світу від жорстокого поводження вважаємо доцільним внести до статті 299 Кримінального кодексу України уточнення щодо настання наслідків у вигляді каліцтва або загибелі тварини.

Розглядаючи суб'єкт злочину, можна зазначити, що це є одним із ключових елементів його складу, без якого кримінальна відповідальність не може бути реалізована. Визначення цього елемента та його характеристик має важливе значення під час притягнення особи до кримінальної відповідальності та призначення покарання за вчинене правопорушення. Згідно з кримінальним законодавством України, суб'єктом злочину, передбаченого статтею 299 Кримінального кодексу України «Жорстоке поводження з тваринами», є фізично осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Це загальний суб'єкт злочину, яким може бути лише фізична особа – людина (громадянин України, іноземець або особа без громадянства) [4, с. 351–352]. Кримінальній відповідальності за жорстоке поводження з тваринами підлягає лише психічно здорова особа. Заходи покарання, які застосовує суд, можуть бути ефективними лише щодо особи, що має нормальні психічні якості, які дозволяють адекватно сприймати події та явища реальності. Карати того, хто не усвідомлює своїх дій, є безглуздо. Суб'єктом злочину, передбаченого статтею 299 Кримінального кодексу України, є особа, яка усвідомлює свої дії, може їх контролювати та здатна розуміти зміст і наслідки своїх вчинків. Таким чином, знущаючись над твариною, особа повинна усвідомлювати, що завдає їй фізичного болю та страждань, що може призвести до каліцтва або загибелі.

У загальному контексті кримінального права та кримінології поняття «особистість злочинця» включає такі характеристики: соціальний статус особи, що визначається її належністю до певної соціальної групи; соціальні функції, які виконує особа, що складаються з різних видів її діяльності в системі суспільних відносин; морально-психологічні характеристики, що відо-

бражають ставлення особи до соціальних цінностей та функцій [9, с. 15–16].

Що стосується спеціального суб'єкта злочину, то він передбачений статтею 299 Кримінального кодексу України, це може бути також особа, яка порушує правила поводження з тваринами, що використовуються у видовищних заходах, спорті або для організації дозвілля. Наприклад, під час дресирування тварин для циркових виступів їх можуть бити, видаляти ікла, кігті або примушувати виконувати дії, що завдають травм. У такому випадку суб'єктом злочину є особа, яка займається дресируванням. Правове становище спеціального суб'єкта злочину визначається структурою суспільних відносин, до яких він належить. Як стверджує В. В. Голіна: «...коли спеціальний суб'єкт порушує, обмежує або припиняє ці відносини, скоюючи суспільно небезпечне діяння замість суспільно корисної діяльності, він стає суб'єктом кримінальної відповідальності» [10, с. 124].

Таким чином, характерною ознакою злочину зі спеціальним суб'єктом є порушення функціональних обов'язків, покладених на нього в цих відносинах. Суб'єкт, посягаючи на ці відносини, відповідно порушує надані йому повноваження. Чинний закон про кримінальну відповідальність встановлює, що суб'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 299 Кримінального кодексу України, має характерну ознаку – умисел. Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Хуліганський мотив при знущанні над тваринами є альтернативною ознакою, а при вчиненні злочину шляхом нацькування тварин одна на одну хуліганські або корисливі мотиви визначені в законі як обов'язкові ознаки суб'єктивної сторони [4, с. 368–369].

Висновки. Підсумовуючи, можна стверджувати, що основним об'єктом злочину є суспільні відносини. Позиції, висловлені науковцями щодо визнання об'єктом злочину «людини», «правового блага» або «соціальних цінностей», на нашу думку, відображають умови існування суспільних відносин, які, в свою чергу, забезпечуються цими відносинами. Злочин, передбачений статтею 299 Кримінального кодексу України, є багатооб'єктним. Основним безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, що виникають у сфері охорони моральності стосовно тваринного світу. Додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом є суспільні відносини в галузі охорони, відтворення та використання тваринного світу, а додатковим факультативним безпосереднім об'єктом – відносини власності та суспільні відносини у сфері нормального розвитку і виховання малолітніх.

Підкреслено, що жорстоке поводження з тваринами має місце не лише щодо тварин, які належать конкретним особам (власникам), а й стосується будь-яких інших. Для кваліфікації дій за статтею 299 Кримінального кодексу України достатньо вчинення жорстоких дій стосовно однієї тварини. Встановлено, що родовим об'єктом злочину, передбаченого статтею 299 Кримінального кодексу України, є суспільні відносини, що виникають у сфері охорони моральності. Видовим об'єктом цього злочину виступає моральність як специфічна система суспільних відносин, які сформувалися в процесі соціального розвитку та відображають культурні, національні та релігійні особливості людського буття. Безпосереднім об'єктом злочину «Жорстоке поводження з тваринами» слід вважати конкретні суспільні відносини, що виникають у сфері охорони моральності, зокрема в контексті ставлення до тваринного світу.

Аналізуючи об'єктивну сторону злочину, передбаченого статтею 299 Кримінального кодексу України, слід

зазначити, що в його чинній редакції структура статті включає: суспільно небезпечне діяння (дію або бездіяльність) та спосіб – використання жорстоких методів. Знушення, вчинене з використанням жорстоких методів, є інтенсивним насильницьким поведінням з твариною, яке характеризується заподіянням їй значних фізичних страждань. Нацьковування тварин одна на одну слід розуміти як активну поведінку людини, спрямовану на примушення однієї тварини до безпідставного нападу на іншу, що викликає негативну реакцію, яка проявляється в агресивній бійці. До форм насильства над тваринами можна віднести: заподіяння болю, страждань, мук, мучення, мордування, катування та садизм.

Суб'єкт злочину, передбаченого статтею 299 Кримінального кодексу України, може бути як загальним, так і спеціальним. Спеціальним суб'єктом цього злочину слід вважати особу, яка, окрім ознак фізичної особи, осудності та досягнення віку кримінальної відповідальності, має також додаткові характеристики: пов'язані з виконанням спеціально покладених на неї обов'язків; що визначають роль та правове становище суб'єкта; а також характеризують взаємини суб'єкта з предметом злочину. Якщо жорстоке поведіння з тваринами здійснює службова особа, яка з корисливих мотивів або в інших особистих інтересах зловживає своєю владою чи службовим становищем, такі дії слід кваліфікувати

за сукупністю злочинів: як жорстоке поведіння з тваринами та відповідну частину статті про зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 Кримінального кодексу України). Жорстокість є одним із проявів насильства та агресії, що характеризується свідомою негативною поведінкою особи, яка полягає в умисному завданні шкоди іншій живій істоті, при цьому особа або отримує задоволення, або залишається байдужою.

Злочин, передбачений статті 299 Кримінального кодексу України, вчиняється умисно, причому умисел може бути як прямим, так і непрямым. У випадку жорстокого поведіння з тваринами, що призвело до каліцтва або загибелі тварини, може також мати місце необережна форма вини (злочинна самовпевненість та злочинна недбалість), а також складна форма вини, коли вчинення суспільно небезпечного діяння є умисним, а ставлення до наслідків – необережним (у вигляді злочинної самовпевненості). Хуліганський мотив, як невід'ємна складова суб'єктивної сторони жорстокого поведіння з тваринами, визначається як відкрите і демонстративне ігнорування моральних норм, що існують у суспільстві. Це проявляється в прагненні винної особи продемонструвати явну неповагу до суспільства та держави через знущання над тваринами, завдання їм фізичних страждань, які можуть призвести до каліцтва або загибелі.

Список використаних джерел

1. Про тваринний світ : Закон України від 13.12.2001 р. № 2894-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14>.
2. Головка І. А. Кримінальна відповідальність за жорстоке поведіння з тваринами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 256 с.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
4. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. Київ : Ін Юре, 2003. 1196 с.
5. Кулик С. Г. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти моральності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2016. 22 с.
6. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. Харків : Право, 2015. 680 с.
7. Кузнєцов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. 677 с.
8. Кримінологія: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін.: Київ : ФОП Маслаков, 2020. 612 с.
9. Шуміло О. О. Кримінологічна характеристика та запобігання жорстокому поведінню з тваринами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2016. 20 с.
10. Голіна В. В. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове і кримінологічне дослідження : монографія: Харків : Регіон-інформ, 2004. 212 с.
11. Калмиков Д. О., Данилевський А. О. Кримінальна та адміністративна відповідальність за жорстоке поведіння з тваринами : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. 615 с.

References

1. Pro tvarynnyi svit [About the animal world] : Zakon Ukrainy vid 13 hrudnia 2001 r. № 2894-III. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14> [in Ukrainian].
2. Holovko, I.A. (2010). Kryminalna vidpovidalnist za zhorstoke povodzhennia z tvarynamy [Criminal liability for cruelty to animals]. *Candidate's thesis*. Kyiv. 256 s. [in Ukrainian].
3. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 05 kvitnia 2001 r. № 2341-III. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. [in Ukrainian].
4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy (2003). [Criminal Code of Ukraine]: nauk.-prakt. koment. / Yu. V. Baulin, V. I. Borysov, S. B. Havrysh ta in. Kyiv : In Yure. 1196 s. [in Ukrainian].
5. Kulyk, S.H. (2016). Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia zlochynam proty moralnosti [Criminological characteristics and prevention of crimes against morality]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Zaporizhzhia 22 s. [in Ukrainian].
6. Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna (2015). [Criminal Law of Ukraine: General Part] : pidruchnyk / V. I. Borysov, V. Ya. Tatsii, V. I. Tiutiuhin ta in. Harkiv: Pravo. 680 s. [in Ukrainian].
7. Kuznietsov, V.V. (2013). Kryminalno-pravova okhorona hromadskoho poriadku ta moralnosti [Criminal-legal protection of public order and morality]. *Doctor's thesis*. Kyiv. 677 s. [in Ukrainian].

8. Kryminolohiia (2020). [Criminology] : pidruchnyk / O. M. Dzhuzha, V. V. Vasylevych, V. V. Cherniei, S. S. Cherniavskiy ta in. Kyiv : FOP Maslakov. 612 s. [in Ukrainian].
9. Shumilo, O.O. (2016). Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia zhorstokomu povodzhenniu z tvarynami [Criminological characteristics and prevention of cruelty to animals]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kharkiv. 20 s. [in Ukrainian].
10. Holina, V.V. (2004). *Kryminolohichni ta kryminalno-pravovi problemy borotby z bandytyzmom: sotsialno-pravove i kryminolohichne doslidzhennia* [Criminological and criminal-legal problems of combating banditry: socio-legal and criminological research] : monohrafiia: Kharkiv : Rehion-inform. 212 s. [in Ukrainian].
11. Kalmykov, D.O., & Danylevskiy, A.O. (2013). *Kryminalna ta administratyvna vidpovidalnist za zhorstoke povodzhennia z tvarynami* [Criminal and administrative liability for cruelty to animals] : monohrafiia. Luhansk : RVV LDUVS im. E. O. Didorenka, 2013. 615 s. [in Ukrainian].

Pirgo Olena,

Postgraduate student of the Department of Criminal Law and Criminology, Faculty No. 1

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-1858-1046>

CRIMINAL LAW CHARACTERISTICS OF ANIMAL CRUELTY IN UKRAINE

In the process of further development of statehood in Ukraine and adaptation of all social spheres to European standards, there is a decrease in the moral and spiritual culture of the population and desocialization of the individual. This, in turn, contributes to the emergence and spread of numerous negative phenomena, in particular, crimes against public order and morality. The article examines the issue of criminal-legal characteristics of cruel treatment of animals in Ukraine, which is considered a socially dangerous act, classified as a crime in accordance with the Criminal Code of Ukraine, since it contradicts the moral principles of public life. The main object of this crime is social relations arising in the field of protection of morality in relation to animals. An additional mandatory direct object is social relations in the field of protection, reproduction and use of the animal world. Analyzing the objective side of the crime, it is investigated that it includes a socially dangerous act and the method of using cruel methods. The subject of the crime is a physically sane person who has reached the age of criminal responsibility, and a special subject is considered to be a person who, in addition to the characteristics of a natural person, sanity and reaching the age of criminal responsibility, also has additional characteristics associated with the performance of duties specifically assigned to him, determining his role and legal status, and also characterizing the relationship with the subject of the crime. It is noted that the hooligan motive, as an integral part of the subjective side of cruelty to animals, is defined as an open and demonstrative disregard for the moral norms existing in society. This is manifested in the desire of the guilty person to demonstrate obvious disrespect for society and the state due to abuse of animals, causing them physical suffering, which can lead to injury or death.

Key words: animals, cruel treatment, criminal law characteristics, crime, morality, public order, object, objective side, subject, subjective side.

УДК 343.232

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-2-10-8>**Семенишина-Фіголь Богдана Миколаївна,**

кандидат юридичних наук, доцент, докторант

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0585-9944>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ДЕТЕРМІНАНТИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються організаційно-правові детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних проступків в Україні. Вказується, що динамізм кримінального законодавства неминуче призводить до утворення нових кримінально-правових інститутів, одним із яких є інститут кримінальних проступків. Зазначається, що створення інституту проступків в Україні, незважаючи на збереження та дотримання загальної тенденції до євроінтеграції, в окремих випадках заклало підґрунтя для інтенсифікації криміногенних загроз, зумовлених недостатньо ефективною кримінально-правовою політикою, а також необґрунтованою гуманізацією окремих норм Особливої частини кримінального законодавства.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, злочин, проступок, детермінанти, злочинність, запобігання, кримінальне законодавство, кримінально-правова політика, дізнання.

Постановка проблеми. Відповідно до класифікації кримінальних правопорушень, визначених у ст. 12 чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України) кримінальні проступки є менш тяжкими проти-правними діяннями відносно злочинів різного ступеню тяжкості. Проте, не дивлячись на вказане, кримінальні проступки залишаються кримінально караними та передбачають призначення покарання, не пов'язаного із позбавленням волі. Водночас як злочини, так і проступки, у будь-якому випадку, зумовлюються та інтенсифікуються під впливом окремих негативних факторів та чинників, які у сукупності утворюють детермінаційний комплекс, який має окремі специфічні ознаки, які дозволяють відмежувати детермінанти, якими зумовлюється вчинення проступку та детермінанти, як впливають на кількісно-якісні показники злочинів. Наведене свідчить про необхідність визначення безпосередніх ознак детермінаційного комплексу проступків з метою узагальнення підходів до формування стратегії запобігання такому феномену в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню інституту кримінального проступку присвятили свої праці такі вчені, як А. М. Бабенко, О. М. Джу́жа, Є. С. Назимко, О. С. Тарасенко, М. І. Хавронюк та інші. Водночас низка проблемних питань залишились не у повній мірі розв'язаними, що і зумовлює актуальність обраної теми.

Метою статті є розгляд організаційно-правових детермінант, що впливають на вчинення кримінальних проступків в Україні.

Викладення основного матеріалу. Виділення у 2018 році проступків у самостійний вид кримінальних правопорушень було зумовлено низкою об'єктивних існуючих факторів, основними серед яких було забезпечення диференційованого підходу до меж кримінальної відповідальності та покарання, а також визначення окремих критеріїв дотримання принципів співрозмір-

ності та економії репресій у кримінальному законодавстві. В умовах інтенсифікації криміногенних загроз вирішити проблему збільшення кількісного показника кримінальних правопорушень можливо лише шляхом удосконалення регуляторного законодавства.

Із цього приводу слушною є думка Д. О. Балобанової, яка справедливо зауважує, що соціальні явища можуть походити і від факторів, які не є значущими для динаміки кримінального права. Більш того, соціальні явища можуть існувати і до виникнення певного значущого фактору, породити його, тривати після його виникнення, зміни і навіть зникнення. Наприклад, у разі тривалої напруги в суспільстві, яка під впливом заклику породжує агресію (фактор), агресія закінчується, після чого напруга на певний час спадає, але повною мірою не зникає через незадоволення первинної потреби, яка таку напругу викликала. Так само, відсутність належного регулювання аб'юзингу в країні – довготривале явище насильства в родині, яке «підштовхується» до криміналізації певним фактором – необхідністю ратифікації міжнародних зобов'язань з приводу криміналізації аб'юзингу, хоча після цього явище реально мінімізуватиметься лише після належного застосування заходів відповідальності. Тобто, фактор є лише серцевиною детермінанта динаміки кримінального права, а самий детермінант складається із соціальних явищ і факторів, які обумовлюють такі явища або безпосередньо пов'язані з ними. Задля подальшої оцінки та визначення певних детермінантів необхідно з'ясувати, яким ознакам має відповідати чинник, щоб він міг об'єктивно визнаватися детермінантом динаміки кримінального права. Взагалі, це одне з найважливіших питань, адже на рівні і кримінально-правової політики, і законотворчості використання для обґрунтування динаміки фіктивного детермінанта є, фактично, маніпулюванням. Адже криміналізація чи декриміналізація, інновації та реформи без належних для цього підстав, якими виступають

лише справжні детермінанти, призводить не до тих результатів, які декларуються [1]. Отже, динамізм кримінального законодавства неминуче призводить до утворення нових кримінально-правових інститутів, одним із яких є інститут кримінальних проступків. Логічно, що поява нового інституту в межах матеріального права зумовлює аналогічні – в процесуальному. У більшості випадків законодавець припускається помилок під час формування механізму взаємодії таких інститутів між собою, що має наслідком появу організаційно-правових чинників, які здійснюють другорядний вплив на динаміку кримінальних правопорушень в країні. Організаційно-правові причини та фактори утворюють платформу для появи інших детермінаційних комплексів.

М. І. Хавронюк вказує, що підставою для виділення проступків як окремого виду правопорушення є тільки його інакша, відмінна від злочину й адміністративного правопорушення, правова природа: це діяння, яке, з одного боку, не спричинює значної чи тяжкої шкоди в розумінні КК і не створює загрози спричинення тяжкої шкоди – і цим відрізняється від злочину, а з іншого, не є управлінським за своєю суттю – і цим відрізняється від адміністративного правопорушення. Відповідно: види стягнень за проступки повинні бути інакшими, м'якшими ніж покарання за злочини і суворішими ніж стягнення за адміністративні правопорушення; стягнення за проступки, на відміну від адміністративних правопорушень, зважаючи на характер проступку і стягнення за нього, завжди має накладати суд – тому їх слід іменувати судовими стягненнями. Утім, вина особи у вчиненні проступку може встановлюватися не вироком, а іншим актом суду; накладення стягнення за проступок не повинно мати своїм наслідком судимість; однак, це не заперечує необхідність врахування їх при вирішенні питання про звільнення з роботи через втрату довіри, аморальність проступку тощо, як це передбачено Кодексом законів про працю України, або питання про можливість займати певні посади, бути присяжним тощо; держава не повинна витратити ресурси для розслідування таких малозначних форм діянь, як готування до проступку, замах на проступок, пособництво в проступку [2]. Водночас, аналіз кримінальних законодавств зарубіжних країн надає підставу для констатації, що вітчизняний законодавець продемонстрував достатньо лояльний підхід до визначення ознак кримінального проступку, а також видів та обсягу покарань, які можуть бути за нього призначені. Так, на відміну від національного кримінального законодавства, такі країни, наприклад, як Латвія та Естонія передбачають видом покарання, яке може бути призначене за вчинення кримінального проступку короткострокове позбавлення волі – три місяці та один місяць (аналог покарання у виді арешту). Такий підхід, як видається, є більш ефективним та спроможним забезпечити виконання кримінальним законодавством своїх безпосередніх функцій та завдань.

Аргументом щодо наведеної тези може стати приклад кримінального проступку, передбаченого у ч. 1 ст. 111-1 КК України, який полягає у публічному запереченні громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора,

до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України [3]. За вчинення такого діяння законодавцем передбачено покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років. Отже, санкція ч. 1 ст. 111-1 КК України є безальтернативною, що зумовлює формування низки практичних проблем та детермінації такого виду кримінального правопорушення.

Так, по-перше, як вірно зазначають Є. С. Назимко та О. С. Тарасенко, сам вид покарання, встановлений законодавцем за вчинення проступків, передбачених ч. ч. 1-2 ст. 111-1 КК України не має виховного/виправного ефекту, необхідного для застосування до особи, яка займається колабораційною діяльністю. Аналіз санкцій норм Особливої частини КК України дозволяє констатувати, що у переважній більшості випадків такий вид покарання застосовується як додаткове у випадках вчинення особою кримінального правопорушення, пов'язаного із виконанням нею певних повноважень або зайняття певною діяльністю. Зокрема, публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України (ч. 1 ст. 111-1 КК України) навряд чи корелюється із посадою або діяльністю особи. Дії, передбачені в ч. 2 цієї статті більш співвідносяться із цим видом покарання, проте як засіб спеціальної превенції також є малоефективними. Суб'єктом колабораційної діяльності є особа, яка досягла шістнадцятирічного віку. До неповнолітніх осіб не застосовується покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю, а інші альтернативні види покарань в санкції ч. 1 ст. 111-1 КК України не передбачені. У такому випадку єдиним доцільним рішенням видається застосування примусових заходів виховного характеру, відповідно до положень ч. 1 ст. 97 КК України [4, с. 15]. По-друге, у низці статей Загальної частини КК України щодо звільнення від покарання однією з підстав, які виключають можливість такого звільнення є вчинення злочинів проти основ національної безпеки, зокрема і діяння, передбаченого ст. 111-1 КК України. Отже, фактично, законодавець порушив правові та організаційні засади правотворчої діяльності, а також правила техніки нормпроекування та безпосередньо принцип пропорційності та обґрунтованості правотворчої діяльності через одночасну гуманізацію простого складу колабораційної діяльності та посилення меж кримінальної відповідальності за таке діяння шляхом виключення можливості звільнення від покарання.

У Висновку генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи стосовно проекту закону № 7279 про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень була вказівка на те, що покарання, передбачені за вчинення низки проступків, будуть незначними для осіб, до яких вони можуть бути застосовані. Дійсно, незважаючи на так звану монетаризацію кримінального права в сучасному суспільстві та ідею про те, що цілі

спеціальної та загальної превенції у кримінальному праві повинні бути досягнуті у випадку дрібних правопорушень, насамперед шляхом застосування покарань, що не тягнуть за собою позбавлення волі, тим не менше принцип рівності також повинен застосовуватися і до системи грошових штрафів. У зв'язку з цим внаслідок встановлення аналогічного грошового штрафу особам з різним економічним статусом та доходами може бути визначений різний рівень покарань для багатих і бідних людей. Як наслідок, грошові штрафи повинні бути, наскільки це можливо, пов'язані з фактичним доходом правопорушника та/або його економічним статусом. В іншому випадку певні штрафи забезпечать превентивний ефект лише для тих, хто має нижчі доходи, а на більш заможних осіб такі заходи матимуть або менший вплив, або не матимуть такого впливу взагалі [5]. Отже, створення інституту проступків в Україні, не дивлячись на збереження та дотримання загальної тенденції до євроінтеграції, в окремих випадках заклало підґрунтя для інтенсифікації криміногенних загроз, зумовлених недостатньо ефективною кримінально-правовою політикою, а також необґрунтованою гуманізацією окремих норм Особливої частини кримінального законодавства. Несформований підхід до застосування кримінальної репресії та невинуватності її межі призводять до неаргументованого обмеження прав громадян зокрема і в межах здійснення правосуддя національними судовими органами.

Вчені зауважують, що первісна оцінка застосовності кримінального аспекту ст. 6 Конвенції ґрунтується на наступних критеріях: (1) класифікація в національному законодавстві (має відносну значущість і служить тільки як відправна точка. Якщо внутрішньодержавне законодавство класифікує певне правопорушення як кримінальне, цей критерій буде мати вирішальне значення. В іншому випадку Суд не приймає до уваги національну класифікацію і вивчає фактичний зміст розглянутої процедури); (2) характер правопорушення (при оцінці більш важливого другого критерію може бути прийнято до уваги загальнообов'язковий характер правової норми, чи є метою покарання або стримування, яким чином подібне провадження класифікується в інших державах-членах Ради Європи тощо); (3) характер і ступінь суворості покарання, що може бути застосоване (максимально можливе покарання).¹ Аналіз практики ЄСПЛ дає змогу окреслити діяння, що варто визнати кримінальними проступками. Висновок про «кримінальну» природу певного правопорушення варто робити з урахуванням не тільки позиції національного законодавця щодо класифікації правопорушень, а в більшій мірі враховуючи два інші альтернативні критерії – характер діяння та характер і ступінь суворості покарання. Внаслідок застосування цих критеріїв деякі дисциплінарні правопорушення в місцях позбавлення волі, адміністративні порушення правил дорожнього руху і штрафні санкції податкових органів розглядалися як «кримінальні» в розумінні Конвенції. Сенс убачається в тому, щоб надати обвинуваченому у цих правопорушеннях особам гарантії, передбачені ст. 6 «Право на справедливий судовий розгляд». Тим більше, що при застосуванні у законодавчій та правозастосовній практиці в нашій країні рішень Європейського суду їх необхідно сприймати не як індивідуально-правові акти у справі проти України стосовно конкретного заявника, а звертати належну увагу на загальні стандарти, засади захисту прав людини [6].

Отже, наведене надає підставу для констатації, що *організаційно-правові детермінанти кримінальних*

проступків в Україні зумовлені такими факторами та чинниками:

- диференціація кримінальних правопорушень на кримінальні проступки та злочини виключно за видом покарання призвела до неврахування ступеню суспільної небезпечності окремих діянь та необґрунтованого віднесення їх до категорії проступків;

- практичне застосування інституту кримінальних проступків сприятиме забезпеченню швидкого розслідування кримінальних правопорушень невеликої тяжкості та зменшенню навантаження на слідчих органів досудового розслідування, оскільки: відповідно до частини третьої статті 38 КПК їх повноваження при досудовому розслідуванні кримінальних проступків зможуть здійснювати співробітники інших підрозділів, зокрема органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; розслідування проступків провадитиметься у формі дізнання із відповідним спрощенням процедури, включаючи скорочені строки (не можуть перевищувати місяця з дня повідомлення про підозру), спрощений порядок судового розгляду (за певних умов) тощо [5]. Проте можливість розгляду обвинувального акту у спрощеному провадженні за наявності підстав, визначених у ч. 1 ст. 302 КПК України, а також обмежений перелік запобіжних заходів, які можуть бути застосовані до особи, яка вчинила кримінальний проступок, визначений у ч. 1 ст. 299 КПК України знижують ефективність дізнання та організаційного забезпечення діяльності правоохоронних органів із запобігання протиправним діянням шляхом застосування заходів кримінального процесуального характеру.

Ще одним аргументом, наведеним у Висновку генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи стосовно проекту закону № 7279 про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень, є твердження про те, що позитивно розглядається тенденція щодо того, що кожна правова система повинна вживати заходів для боротьби з перевантаженням системи кримінального правосуддя, запроваджуючи деякі спрощення щодо процесу ведення провадження. Однак необхідність ефективного реагування на масову злочинність щодо незначних правопорушень не повинна допускати нехтування основними процесуальними гарантіями. На жаль, таке нехтування буде наслідком запропонованої процедури, що дозволить застосовувати процесуальні заходи перед внесенням будь-якої інформації до Єдиного реєстру як в обставинах, що призводили до зловживань у минулому, так і в інших випадках, стосовно яких не створено положень для застосування належних гарантій від такого зловживання; крім того, воно залишить незрозумілим обмеження щодо тривалості розслідування та створить можливість здійснення тиску на підозрюваних з метою примушування визнання себе винними і позбавлення сторони захисту основоположних прав. В той же час запропоновані зміни (в частині створення окремих слідчих структур для кримінальних проступків та кримінальних правопорушень) можуть спричинити зайву складність та плутанину в роботі системи кримінального правосуддя [5];

- конструкції окремих норм Особливої частини кримінального законодавства, якими передбачено кримінальну відповідальність за проступки не відповідають правовим та організаційним засадам правотворчої діяльності, а також правилами техніки нормопроєктуван-

ня, порушують принцип пропорційності та обґрунтованості правотворчої діяльності, що має наслідком відсутність єдиного підходу до порядку встановлення таких кримінально-правових заборон;

– національне кримінальне законодавство в частині класифікації кримінальних правопорушень не відповідає положенням Конституції України, в нормах якої використано поняття «злочину», що утворює додаткові підстави для апеляційного та касаційного оскарження судових рішень;

– прагнення до адаптації національного кримінального законодавства до європейського зразка зменшує ефективність інституту кримінальних проступків через

втрату відповідності норм права потребам держави та суспільства.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження надало можливість констатувати, що наразі інститут кримінальних проступків не у повній мірі виконує завдання, покладені на національне кримінальне законодавство. Позиціонування кримінальних проступків в межах гуманізації кримінально-правової політики призводить до зростання кількісних показників злочинності, що зумовлено особливостями кримінального процесуального характеру, а також порядком притягнення до кримінальної відповідальності та межами репресії, яка застосовується до осіб, які вчинили такі протиправні діяння.

Список використаних джерел

1. Балобанова Д.О. Детермінанти динаміки кримінального права в умовах глобалізації. URL: http://lsej.org.ua/5_2022/109.pdf.
2. Хавронюк М. Проступок, його сутність і порядок досудового розслідування та судового розгляду: новітні середньо-азійські підходи у порівнянні із вже відомими. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/27/havronyuk-m-i-prostupok-jogo-sutnist.pdf>.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
4. Назимко Є., Тарасенко О. Кримінально-правові та кримінальні процесуальні засади запобігання колабораційній діяльності. *Протидія проявам тероризму та колабораціонізму в умовах війни: стан та перспективи*: матеріали Всеукр. круглого столу (м. Кропивницький, 24 листопада 2023 року ; Донецький державний університет внутрішніх справ). Кропивницький, 2023. С. 11–16.
5. Висновок генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи стосовно проекту закону № 7279 про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. URL: <https://rm.coe.int/coe-ukraine-law-on-misdemeanours-oct-2018-final/16808eaeaf>.
6. Черниченко І. В. Кримінальний проступок: рішення європейського суду з прав людини проти України (частина 2). URL: <https://is.gd/raetkP>.

References

1. Balobanova, D.O. (2022). Determinanty dynamiky kryminalnoho prava v umovakh hlobalizatsii [Determinants of the dynamics of criminal law in the conditions of globalization]. Retrieved from: http://lsej.org.ua/5_2022/109.pdf [in Ukrainian].
2. Khavroniuk, M. (2020). Prostupok, yoho sutnist i poriadok dosudovoho rozsliduvannia ta sudovoho rozghliadu: novitni serednoaziiski pidkhody u porivnianni iz vzhe vidomymy [A misdemeanor, its essence and the procedure of pre-trial investigation and trial: the latest Central Asian approaches in comparison with the already known ones]. Retrieved from: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/27/havronyuk-m-i-prostupok-jogo-sutnist.pdf> [in Ukrainian].
3. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine] vid 05.04.2001 r. № 2341-III (2001). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
4. Nazymko, Ye., & Tarasenko, O. (2023). Kryminalno-pravovi ta kryminalni protsesualni zasady zapobihannia kolaboratsiini diialnosti [Criminal law and criminal procedural principles of prevention of collaborative activity]. *Protydiia proiavam teroryzmu ta kolaboratsionizmu v umovakh viiny: stan ta perspektyvy: materialy Vseukr. kruhloho stolu* (m. Kropyvnytskyi, 24 lystopada 2023 roku ; Donetskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav). Kropyvnytskyi, 11–16 [in Ukrainian].
5. Vysnovok heneralnoho dyrektoratu z prav liudyny ta verkhovenstva prava Rady Yevropy stosovno proektu zakonu № 7279 pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennia dosudovoho rozsliduvannia okremykh katehorii kryminalnykh pravoporushen (2018). [Conclusion of the General Directorate for Human Rights and the Rule of Law of the Council of Europe regarding draft law No. 7279 on amendments to some legislative acts of Ukraine regarding the simplification of pre-trial investigation of certain categories of criminal offenses]. Retrieved from: <https://rm.coe.int/coe-ukraine-law-on-misdemeanours-oct-2018-final/16808eaeaf> [in Ukrainian].
6. Chernychenko, I.V. Kryminalnyi prostupok: rishennia yevropeiskoho sudu z prav liudyny proty Ukrainy (chastyna 2) [Criminal misconduct: the decision of the European Court of Human Rights against Ukraine (part 2)]. Retrieved from: <https://is.gd/raetkP> [in Ukrainian].

Semenyshyna-Figol Bohdana,

PhD in Law, Associate Professor, Postdoctoral Student

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0585-9944>

ORGANIZATIONAL AND LEGAL DETERMINANTS AFFECTING CRIMINAL OFFENSES IN UKRAINE

The article examines the organizational and legal determinants affecting the commission of criminal offenses in Ukraine. It is indicated that the dynamism of criminal legislation inevitably leads to the formation of new criminal law

institutions, one of which is the institution of criminal misdemeanors. It is logical that the emergence of a new institution within the scope of substantive law presupposes similar ones – in procedural law. In most cases, the legislator makes mistakes during the formation of the mechanism of interaction of such institutions with each other, which results in the emergence of organizational and legal factors that exert a secondary influence on the dynamics of criminal offenses in the country. Organizational and legal reasons and factors form a platform for the emergence of other deterministic complexes. It is noted that the creation of the institute of misdemeanors in Ukraine, despite the preservation and observance of the general trend towards European integration, in some cases laid the groundwork for the intensification of criminogenic threats caused by an insufficiently effective criminal law policy, as well as the unjustified humanization of certain norms of the Special part of criminal legislation. The unformed approach to the application of criminal repression and its unjustified limits lead to an unargued limitation of the rights of citizens, in particular, within the scope of the administration of justice by national judicial bodies. It is concluded that currently the Institute of Criminal Misdemeanors does not fully fulfill the tasks assigned to the national criminal legislation. The positioning of criminal misdemeanors within the framework of the humanization of criminal law policy leads to an increase in the quantitative indicators of crime, which is due to the peculiarities of the criminal procedural nature, as well as the order of bringing to criminal responsibility and the limits of repression, which is applied to persons who have committed such illegal acts.

Key words: criminal offense, crime, misdemeanor, determinants, crime, prevention, criminal legislation, criminal law policy, investigation.

УДК 343.97:343.8 (477) (045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-2-10-9>**Семир'янов Дмитро Якович,**

кандидат юридичних наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-2751-2229>**Ковальчук Володимир Степанович,**начальник відділу ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційно-аналітичної роботи
Волинської обласної прокуратуриORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6025-1608>

ДЕТЕРМІНАЦІЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ: ЇЇ ПРИЧИНИ, УМОВИ ТА КОРЕЛЯНТИ

У статті з'ясовано зміст і сутність детермінаційного комплексу причин, умов та корелянтів, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері виконання покарань України, здійснено їх класифікацію та запропоновано науково обґрунтовані заходи, спрямовані на їх нейтралізацію, блокування, усунення тощо. Встановлено, що однією з причин, яка продукує пенітенціарну злочинність, є антисуспільна установка засуджених на життя, заперечення головних суспільних цінностей (на недоторканість особи, право власності тощо). Обґрунтовано необхідність доповнення чинного кримінального процесуального законодавства України таким правовим інституттом, як «причини і умови злочинності та заходи щодо їх усунення».

Ключові слова: детермінанти, пенітенціарна злочинність, сфера виконання покарань, кримінальне провадження, суб'єкти запобігання злочинам, причини, умови та корелянти злочинності.

Постановка проблеми. Результати вивчення різноманітних кримінологічних джерел та офіційних статистичних матеріалів показують, що про причини і умови злочинності у сфері виконання покарань України мова ведеться з часів її незалежності і до сьогодення.

Та попри все у контексті з'ясування процесу детермінації причин і умов, які стали наслідком прогалин і низького рівня здійснення кримінального процесу за фактами вчинення кримінальних правопорушень у сфері виконання покарань України, зазначені та інші наукові розробки, вказана проблема досліджена поверхнево та безсистемно, що й обумовило вибір предмета цієї наукової статті.

Зокрема, як свідчить офіційна статистика, щорічно в Україні зростає рівень рецидивних кримінальних правопорушень, однією із складових яких є пенітенціарна злочинність. При цьому серед детермінантів, які сприяють зазначеному суспільно небезпечному явищу, особливе місце займають існуючі у зв'язку з цим правові прогалини і колізії, що стосуються, зокрема, закріплення у чинному кримінальному процесуальному законодавстві України обов'язку для суб'єктів сторони обвинувачення (ст. ст. 36–41 КПК) виявляти причини і умови вчинення кримінальних правопорушень, включаючи й сферу виконання покарань.

Додатковим аргументом з цього приводу виступають кримінологічно значущі показники рецидивної та пенітенціарної злочинності, які мали місце в Україні протягом 2013–2023 р. р. Так, у 2013 році (першому звітному періоді з часу прийняття нового КПК) у структурі всіх кримінальних правопорушень (всього було зареєстровано 563 тис. 560 таких суспільно небезпечних діянь) рецидив злочинів склав 62 тис. 625 (29,3% у загальній кількості кримінальних правопорушень) [1]. При цьому в абсолютних цифрах пенітенціарна злочинність складала у 2013 році 400 кримінальних правопорушень (у розрахунку на 1 тис. засуджених, які відбували пока-

рання у виді позбавлення волі, – 5,13 таких випадків) або менше 1% у структурі рецидивних кримінальних правопорушень [2, с. 3–4].

Натомість, у 2022 році із 362 тис. 636 зареєстрованих кримінальних правопорушень 31 тис. 499 припадала на рецидивну злочинність (22,7% у загальній структурі вказаних суспільно небезпечних діянь) [1]. При цьому у кримінально-виконавчих установах закритого типу, в яких відбували покарання засуджені до позбавлення волі, мало місце 289 пенітенціарних злочинів (знову ж таки, менше 1% у загальній кількості рецидивних проявів в Україні) [3].

Суттєво не зменшилися зазначені показники й у 2023 році [1], хоча і в попередніх періодах і у сьогоденні досі не знайшли свого відображення в офіційній статистиці ті явища і процеси кримінального змісту, які носять так званий латентний (прихований) характер, що теж можна віднести до детермінантів, які сприяють вчиненню пенітенціарних кримінальних правопорушень.

Крім цього, в ЄРДР відсутні також відомості про вчинення кримінальних правопорушень на територіях, окупованих російською федерацією (у Донецькій, Луганській, Херсонській та інших областях), що, без сумніву, слід враховувати при оцінці кількісно-якісних показників злочинності в Україні, включаючи й сферу виконання покарань. Також, як показує практика, досить суттєво впливає на детермінацію пенітенціарної злочинності щорічно зростаюча кількість вчинених кримінальних правопорушень у сфері виконання покарань персоналом ДКВС України.

Зокрема, якщо у 1991 році з боку цих осіб було зареєстровано тільки 19 злочинів [4, с. 22], то вже у 2016 році (остаточному оформленні та підпорядкуванні органів і установ виконання покарань Міністерству юстиції України) – 102 кримінальні правопорушення [5, с. 12–14].

І, що характерно та суспільно небезпечно, зазначені негативні тенденції щорічно призводили до зростання

кількості вчинених персоналом ДКВС України кримінальних правопорушень та мали місце й протягом 2017–2022 рр. [3].

Таким чином, слід констатувати, що в наявності складна прикладна проблема, яка має бути вирішена й на доктринальному (науковому) рівні у силу її актуальності, теоретичної та практичної значущості, що, у свою чергу, обумовлено необхідністю закріплення на законодавчому рівні обов'язку для органів дізнання, досудового розслідування та суду щодо виявлення у ході кримінального провадження причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, включаючи й сферу виконання покарань України, та невідкладного вжиття відповідних кримінологічних заходів, спрямованих на їх усунення, нейтралізацію, блокування тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати вивчення наукової літератури показали, що значне методологічне підґрунтя з означеної проблематики створили такі вчені, як: В. А. Бадира; Є. Ю. Бараш; В. С. Батиргарєєва; О. М. Бандурка; І. Г. Богатирьов; В. В. Василевич; В. В. Голіна; Б. М. Головкін; О. М. Джужа; А. П. Закалюк; О. Г. Кальман; О. Г. Колб; В. Я. Конопельський; І. М. Копотун; П. П. Михайленко; Є. С. Назимко; А. Х. Степанюк; В. М. Трубников; П. Л. Фріс; В. В. Шаблістий; Ю. В. Шинкарьов; О. О. Шкута; І. С. Яковець та ін.

Проте слід зазначити, що у сенсі змісту предмета даного дослідження вказана проблематика у сьогоденні носить безсистемний та фрагментарний характер, що й стало вирішальним при виборі назви цієї роботи.

Метою наукової статті є обґрунтування необхідності видозміни змісту чинного Кримінального процесуального кодексу (КПК), правовим інститутам причин і умов злочинності, а також обов'язком для сторони обвинувачення щодо встановлення у ході кримінального провадження детермінант, які сприяли вчиненню конкретного злочину, та реагування на них, визначеними у законі процесуальними засобами.

У свою чергу головним завданням цієї роботи є з'ясування змісту і сутності детермінації (визначення причин, умов і корелянт) пенітенціарної злочинності.

Виклад основного матеріалу. Як свідчить практика, цікавим у контексті змісту даного дослідження є й той факт, що на нормативно-правовому рівні також вчинялись спроби підвищити рівень та ефективності слідчої профілактики у сфері виконання покарань України, зокрема й з питань виявлення та реагування на детермінанти, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у зазначеній галузі суспільної діяльності.

Мова, у першу чергу ведеться про те, що у 2016 році на законодавчому рівні у структурі ДКВС України були створені слідчі підрозділи, які займалися питаннями кримінальних проваджень в органах і УВП. Більш того, на підставі зазначеного законодавчого акту Міністерством юстиції України був затверджений відомчий нормативно-правовий акт, який регулював діяльність вказаних учасників кримінального провадження у сфері виконання покарань [6].

Проте і в цьому підзаконному джерелі, як показали результати його вивчення, не було визначено прямого юридичного обов'язку для слідчого ДКВС України (і це парадоксально, з огляду вимог ст. 1, 104 КВК України, у яких закріплено завдання щодо запобігання кримінальним правопорушенням як з боку засуджених, так й інших осіб) щодо виявлення детермінант, які сприяли формуванню та реалізації суспільно небезпечної моти-

вації у винних осіб та їх протиправної поведінки у цілому в умовах виконання – відбування покарань.

І хоча рішенням Конституційного Суду України від 24.04.2018 № 31-р/2018 «У справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України» діяльність слідчих підрозділів у системі ДКВС України була визнана неконституційною, факт їх існування та відсутність одночасно запобіжних повноважень при цьому, всупереч вимогам чинного кримінально-виконавчого законодавства, є показовими, а саме: на відомчому рівні, як видається, не вигідно встановлювати причини та умови, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень у сфері виконання покарань, позаяк ті із них, що входять у детермінаційний комплекс, мають прямий кореляційний зв'язок з діяльністю центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань і пробації України. (ч. 1 ст. 11 КВК), тобто пов'язані з прорахунками у роботі Міністерства юстиції України.

Звертає у зв'язку з цим увагу на себе й той факт, що ініціатором ліквідації інституту слідчих в системі ДКВС України стала Уповноважена Верховної Ради України з прав людини В. Лутковська у 2017 році [7], яка таким чином створила ще одну корелянту, що сприяє у сьогоднішньому вчиненню кримінальних правопорушень у процесі виконання – відбування покарань, що пов'язана з управлінською діяльністю Міністерства юстиції України.

У цілому ж, якщо узагальнити законодавчі та інші нормативно-правові підходи, наукові джерела та правозастосовну практику, що пов'язана з кримінальними провадженнями у сфері виконання покарань України, то, з урахуванням змісту цієї наукової статті, можна вивести наступні детермінанти, що спричинюють та обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень у вказаній галузі суспільних відносин та які пов'язані з кримінально-процесуальною діяльністю, а саме – це:

1. Ліквідація у кримінально-процесуальному законодавстві України, у зв'язку з прийняттям у 2012 році нового КПК, інституту «причин і умов, які сприяли вчиненню злочину» (ст. ст. 23–23-2 КПК 1960 року).

Така позиція законодавця, як видається, не тільки суперечить логіці і завданням кримінального провадження (ст. 2 КПК), але й соціально-правовій природі детермінації злочинності, яка є невід'ємною частиною слідчої профілактики та в цілому сутності кримінального процесу. Крім цього, у зазначеній ситуації грубо порушені принципи нормотворчості, позаяк до їх переліку, всупереч Регламенту Верховної Ради України, був включений принцип партійності, тобто переваги однієї партії над іншою, у випадках прийняття законодавчих актів у силу наявності так «званої» більшості в Парламенті.

Як показали результати даного дослідження, на наявність зазначеної правової прогалини у КПК 2012 року пріоритетну роль зіграв й той факт, що тодішній Президент України по суті створив на той час злочинну організацію (ст. 255 КК), членами якої були представники влади (ст. 6 Конституції України) на всіх рівнях [8], яким не вигідно було вести мову про причини та умови злочинності, позаяк у ході кримінальних проваджень, особливо тих, що стосувались злочинів у сфері господарської діяльності (розділ VIII Особливої частини КК), проти власності (р. VI Особливої частини КК), проти

громадської безпеки (р. IX цього ж Кодексу) та ін., всі протиправні «шляхи» вели б до злочинної влади (по суті – до злочинної організації).

На жаль, не змінилась на законодавчому рівні України зазначена ситуація щодо видозміни КПК й в подальші роки (2014–2019 та 2019–2023 рр.), хоча внесення змін і доповнень у вказаний Кодекс є об'єктивно необхідною умовою підвищення рівня та ефективності слідчої профілактики з питань, пов'язаних з нейтралізацією, блокуванням, усуненням тих детермінант, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень як у цілому в Україні, так і у сфері виконання покарань, зокрема.

Отже, відсутність у чинному кримінально-процесуальному законодавстві України правового «інституту причин і умов злочинності» виступає сьогодні однією з детермінаційних корелянт особливого характеру, що впливають не тільки на результативність реалізації визначених у законі (ст. 2 КПК) завдань кримінального провадження, але й на процес виконання – відбування покарань і досягнення його мети (ч. 1 ст. 1 КВК) та, у кінцевому підсумку, знижують потенційні можливості слідчої профілактики у системі заходів кримінологічного запобігання злочинам.

2. Не дивлячись на те, що на відомчому рівні вчинена спроба ліквідувати правову прогалину, що пов'язана з відсутністю у КПК норм, які б зобов'язували учасників сторони обвинувачення (слідчого та прокурора) у кримінальному провадженні виявляти причини та умови, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, включаючи й сферу виконання покарань, та реагувати на них відповідними процесуальними рішеннями, рівень виконавської дисципліни у цьому напрямі залишається низьким.

Зазначені тенденції, на жаль, як встановлено в ході даного дослідження, склались з означеного питання ще у період дії КПК України 1960 року, коли не по всіх кримінальних справах відповідними суб'єктами кримінального процесу виявлялись причини та умови вчинення злочинів. Так, у 2012 році з метою виявлення детермінант, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, суди постановили 6,2 тис. окремих рішень, що було на 4,7% більше, ніж у 2011 році, проте їх питома вага серед кримінальних проваджень, щодо яких було завершено досудове розслідування, склала, як, власне, й у 1991–2000 рр. [9] та інші роки, лише 3,2% (у 2011 р. – 2,9%) [10, с. 26].

Цікавим у зв'язку з цим є такий факт, а саме – у тому ж таки 2012 році у зв'язку з наданням судами доручень органам досудового слідства щодо виконання певних слідчих дій було відкладено розгляд у 533 кримінальних справах, що на 10% більше, ніж у 2011 р., з яких у визначений законом термін не виконано доручень у 140 справах, або у 26,3% (у 2011 р. – 21,4) від усіх відкладених судом для розгляду зазначених справ [10, с. 24]. Крім цього, у 2012 році суди першої інстанції повернули на додаткове розслідування (відповідно вимог ст. ст. 246, 281 КПК 1960 р.) та прокурорам (ст. 249-1 цього ж Кодексу) для усунення виявлених порушень, а також прокурори відкликали із суду (у порядку ст. 232 КПК 1960 р.) 7,3 тис. кримінальних справ, що на 7,7% більше, ніж у 2011 р. При цьому питома вага таких справ становила 3,8% (у 2011 р. – 3,4%) від загальної кількості тих із них, провадження в яких було закінчено [10, с. 24].

Особливо характерною ознакою того часу було й те, що через неявку прокурорів у суд було відкладено

розгляд 323 кримінальних справ, або 1,5% (у 2011 р. – 1,5%) від усіх таких проваджень, які не розглядались у судах у зв'язку з неявкою суб'єктів кримінального процесу [10, с. 24].

Не змінилась ситуація з означеної проблематики й у подальші роки. Так, у 2013 році (І звітному періоді функціонування нового КПК України) суди за нормами КПК 1960 р. винесли тільки 1,5 тис. окремих ухвал, що стосувались причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів, або 4,2% (у 2012 р. – 3,2%) від усіх розглянутих у судах зазначених проваджень [11, с. 36]. При цьому й надалі призупинявся розгляд судами кримінальних справ через неявку у судові засідання як прокурорів, так й інших суб'єктів кримінального процесу [11, с. 34–35].

На вказані прорахунки процесуального характеру звернув також увагу у 2016 році тодішній Голова Верховного Суду України Я. Романюк на XIV позачерговому з'їзді суддів України [12, с. 3–7].

Для порівняння: у 2022 році прокурорами на підставі ст. 283 КПК України було скеровано до суду тільки 31,7% кримінальних проваджень (у 2021 р. – 48,7%) від загальної їх кількості, які знаходились у розпорядженні слідчих як предмет досудового розслідування [13]. Крім цього, у 2022 році у 39,9% (у 2021 р. – 21,9%) кримінальних проваджень остаточне рішення органами досудового розслідування прийнято не було [1].

Таким чином, варто визнати, що на ефективність слідчої профілактики значний вплив здійснює також низький рівень виконавчої дисципліни у кримінальному процесі учасників сторони обвинувачення у кримінальному провадженні, що, у свою чергу, виступає однією з кореляційних детермінант злочинності, включаючи й у сфері виконання покарань України.

3. Науково та практично не обґрунтоване навантаження слідчих, на розгляді яких щомісячно знаходиться у середньому до 300 кримінальних проваджень [13].

Звичайно, що у таких умовах цей суб'єкт кримінального процесу об'єктивно не в змозі у повній мірі виявити по кожному кримінальному правопорушенню причини і умови, які сприяли його вчиненню, навіть при тому, що така діяльність не визначена у законі, а регулюється відомчими нормативно-правовими актами. Принагідно слід мати на увазі, що виходячи з положень ч. 2ст. 19, п. 14 ст. 92 Конституції України та ст. 7 КПК, слідчий, як представник влади та правоохоронного органу, зокрема, має діяти лише на підставі і у спосіб, визначений у законі [14, с. 165–168].

Зазначена обставина виступає додатковим аргументом щодо доповнення КПК України правовим інститутом «причин і умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення», мова про сутність і зміст якого вела у цій дисертації у попередніх її підрозділах.

Поряд з цим, слід констатувати, що без нормативно-правового регулювання оптимальної кількості кримінальних проваджень, які може кваліфіковано повно та своєчасно розглядати слідчий, а також своєчасно звітувати про результати роботи з означених питань, об'єктивно неможливо підвищити рівень кримінологічного запобігання, включаючи й у сфері виконання покарань, силами і засобами кримінального процесу. При цьому варто зазначити, що вказана обставина виступає також окремою кореляційною детермінантою, що пов'язана з причинно-наслідковим комплексом, який породжує та обумовлює вчинення кримінальних правопорушень у процесі виконання – відбування покарань.

Додатковим аргументом з цього приводу виступають наступні офіційні статистичні показники про кри-

мінальні правопорушення, зареєстровані на території України та результати їх розслідування у 2022 році, а саме:

а) тільки 36,5% (у 2021 р. – 53,7%) особам, які вчинили кримінальне правопорушення, були вручені передбачені КПК підозри (ст. ст. 276-279);

б) 40,2% кримінальних проваджень (у 2021 р. – 56,2%) від усіх зареєстрованих у 2022 р. (606 тис. 428 кримінальних правопорушень) було закрито з реабілітаційних підстав;

в) у структурі кримінальних правопорушень питома вага осіб, які раніше вчиняли злочини, складає 22,7% (у 2021 р. – 26,8%);

г) інші кримінологічно значущі показники слідчої профілактики, що оприлюднені в офіційних джерелах (наприклад, в ЄРДР) [1].

Отже, і з огляду отриманих результатів аналізу зазначеної детермінанти, що пов'язана зі вчиненням кримінальних правопорушень у сфері виконання покарань, можна стверджувати, що видозміна чинного кримінального процесуального законодавства України з питань причин і умов злочинності та здійснення невідкладних нормативно-правових дій у вказаному напрямі, є очевидними і об'єктивно обумовленими.

4. Відсутність у КПК України спеціального розділу чи глави, що присвячені особливостям кримінальних проваджень за фактами вчинення кримінальних правопорушень у сфері виконання покарань, поряд з безпосе-

редніми причинами і умовами, які їм сприяли, виступає однією з корелюючих детермінант, що знижують рівень та ефективність слідчої профілактики у вказаній галузі суспільної діяльності.

Додатковим аргументом з цього приводу виступають ті офіційні статистичні відомості, які характеризують стан, структуру і рівень вчинення кримінальних правопорушень у процесі виконання – відбування покарань [3], а також результати спеціальних наукових розробок з означеної тематики дослідження, суб'єктами яких виступають особи або з числа персоналу ДКВС України, або засуджені. При цьому кількість і перших, і других у порівнянні з 1991 роком зросла протягом 1992–2022 рр. у декілька разів [3].

Висновки. Отже, як встановлено в ході даного дослідження, саме правові прогалини та недоліки правозастосовчої практики учасників сторони обвинувачення у кримінальному провадженні виступають тими корелюючими детермінантами, що входять до комплексу причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері виконання покарань України.

Крім цього, слід констатувати, що без удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України та доповнення його, зокрема, правовим інститутом причин і умов злочинності, вкрай складно нейтралізувати та блокувати ті детермінанти, що породжують і сприяють вчиненню як конкретно взятих кримінальних правопорушень, так і злочинності у цілому.

Список використаних джерел

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень 2013 – грудень 2023 року. *Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування*. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=1852.
2. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2013 році: інформ. бюлетень. Київ: Державна пенітенціарна служба, 2014. 76 с.
3. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2022 році: матеріали Колегії Міністерства юстиції України, 2023. 43 с.
4. Деякі показники діяльності установ кримінально-виконавчої системи МВС України у 1991 році: інформ. бюлетень. Київ: Головне управління виконання покарань МВС України, 1992. 28 с.
5. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році. Київ: Департамент Державної кримінально-виконавчої служби України, 2017. 34 с.
6. Про затвердження Інструкції з організації діяльності слідчих підрозділів в органах ДКВС України: наказ Міністра юстиції України від 08.02.2017 № 313/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
7. Звернення Уповноваженого Верховною Радою України з прав людини щодо надання повноважень з розслідування Державній кримінально-виконавчій службі України. URL: <https://www.helsinki.org.ua>.
8. Верховний суд залишив без змін вирок Януковичу про держраду та ведення агресивної війни. URL: <https://www.radiosvoboda.org.ua>.
9. Розгляд судами загальної юрисдикції справ різних категорій протягом 1990-2000 рр. *Вісник Верховного Суду України*. 2002. № 1/(29). С. 12–26.
10. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2012 р. (за даними судової статистики). *Вісник Верховного Суду України*. 2013. № 6/(154). С. 20–41.
11. Аналіз здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2013 р. (за даними судової статистики). *Вісник Верховного Суду України*. 2014. № 5/(165). С. 31–40.
12. Стан здійснення правосуддя у 2016 році: доповідь Голови Верховного Суду України Ярослава Романюка на XIV позачерговому з'їзді суддів України. *Вісник Верховного Суду України*. 2017. № 3/(199). С. 3–7.
13. Нацполіція: у мегаполісах у середньому один слідчий поліції розслідує 300 кримінальних проваджень. URL: <https://www.kmu.gov.ua>.
14. Про застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у судочинстві: постанова Пленуму Верховного Суду України від 18.06.1999 № 10. *Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах* / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛІВОДА А. В., 2011. С. 165–168.

References

1. Yedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia za sichen 2013 – hruden 2023 roku [Unified report on criminal offenses for January 2013 – December 2023]. *Pro zareiestrovani kryminalni pravoporushennia ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannia*. Retrieved from: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=1852 [in Ukrainian].

2. Pro diialnist pidrozdiliv okhorony, nahliadu i bezpeky kryminalno-vykonavchykh ustanov u 2013 rotsi [About the activities of the protection, supervision and security units of criminal enforcement institutions in 2013]: inform. Biuleten (2014). Kyiv: Derzhavna penitentsiarna sluzhba, 76 s. [in Ukrainian].
3. Pro diialnist pidrozdiliv okhorony, nahliadu i bezpeky kryminalno-vykonavchykh ustanov u 2022 rotsi (2023) [About the activities of the protection, supervision and security units of criminal enforcement institutions in 2022]: materialy Kolehii Ministerstva yustytzii Ukrainy, 2023. 43 s. [in Ukrainian].
4. Deiaki pokaznyky diialnosti ustanov kryminalno-vykonavchoi systemy MVS Ukrainy u 1991 rotsi [Some performance indicators of institutions of the criminal enforcement system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in 1991]: inform. Biuleten (1992). Kyiv : Holovne upravlinnia vykonannia pokaran MVS Ukrainy, 28 s. [in Ukrainian].
5. Pro stan pravoporiadku, izoliatsii ta nahliadu, diialnist pidrozdiliv okhorony, pozhezhnoi bezpeky ta voienizovanykh formuvan Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy u 2016 rotsi [On the state of law and order, isolation and supervision, activities of security, fire safety and paramilitary formations of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine in 2016] (2017). Kyiv : Departament Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy, 34 s. [in Ukrainian].
6. Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii diialnosti slidchykh pidrozdiliv v orhanakh DKVS Ukrainy [On the approval of the Instructions for organizing the activities of investigative units in the bodies of the State Security Service of Ukraine]: nakaz Ministra yustytzii Ukrainy vid 08.02.2017 № 313/5. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
7. Zvernennia Upovnovazhenoho Verkhovnoiu Radoiu Ukrainy z prav liudyny shchodo nadannia povnovazhen z rozsliduvannia Derzhavnii kryminalno-vykonavchii sluzhbi Ukrainy [Appeal of the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine regarding the granting of investigative powers to the State Criminal Enforcement Service of Ukraine]. Retrieved from: <https://www.helsinki.org.ua> [in Ukrainian].
8. Verkhovnyi sud zalyshyv bez zmin vyrok Yanukovychu pro derzhradu ta vedennia ahresyvnoi viiny [The Supreme Court upheld Yanukovich's verdict on the State Council and waging an aggressive war]. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org.ua> [in Ukrainian].
9. Rozghliad sudamy zahalnoi yurysdyksii sprav riznykh katehori protiahom 1990-2000 r. r. [Consideration by courts of general jurisdiction of cases of various categories during 1990-2000] (2002). *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy*. № 1/(29). S. 12–26 [in Ukrainian].
10. Analiz stanu zdiisnennia sudochynstva sudamy zahalnoi yurysdyksii u 2012 r. (za danymy sudovoi statystyky) (2013). [Analysis of the state of judicial proceedings by courts of general jurisdiction in 2012 (according to judicial statistics)]. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy*. № 6/(154). S. 20–41 [in Ukrainian].
11. Analiz zdiisnennia sudochynstva sudamy zahalnoi yurysdyksii u 2013 r. (za danymy sudovoi statystyky) (2014). [Analysis of judicial proceedings by courts of general jurisdiction in 2013 (according to judicial statistics)]. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy*. № 5(165). S. 31–40 [in Ukrainian].
12. Stan zdiisnennia pravosudiva u 2016 rotsi: dopovid Holovy Verkhovnoho Sudu Ukrainy Yaroslava Romaniuka na XIV pozacherhovomu z'izdi suddiv Ukrainy (2017) [State of administration of justice in 2016: report of the Chairman of the Supreme Court of Ukraine, Yaroslav Romanyuk, at the XIV Extraordinary Congress of Judges of Ukraine]. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy*. 2017. № 3(199). S. 3–7 [in Ukrainian].
13. Natpolitsiia: u mehopolisakh u serednomu ody n slidchy politzii rozsliduie 300 kryminalnykh provadzhen [National Police: in megacities, on average, one police investigator investigates 300 criminal proceedings]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua> [in Ukrainian].
14. Pro zastosuvannia zakonodavstva, shcho peredbachaie derzhavnyi zakhyst suddiv, pratsivnykiv sudu i pravookhoronnykh orhaniv ta osib, yaki berut uchast u sudochynstvi: postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 18.06.1999 № 10 (2011). [On the application of legislation providing for state protection of judges, court employees and law enforcement agencies and persons participating in judicial proceedings: resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated 18.06.1999 No. 10]. *Postanovy Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy u kryminalnykh spravakh / uporiad. V. V. Rozhnova, A. S. Syzonenko, L. D. Udalova*. Kyiv : PALYVODA A. V., S. 165–168 [in Ukrainian].

Semiryanov Dmytro,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-2751-2229>

Kovalchuk Volodymyr,

Head of the Department of Keeping the Unified Register

of Pretrial Investigations and Information and Analytical Work of the Volyn Regional Prosecutor's Office

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6025-1608>

DETERMINATION OF CRIME IN THE SPHERE OF ENFORCEMENT OF PENALTIES IN UKRAINE: ITS CAUSES, CONDITIONS AND CORRELATIONS

This scientific article clarifies the content and essence of the deterministic set of causes, conditions and correlates that contribute to the commission of criminal offenses in the sphere of execution of punishments in Ukraine, as well as their classification and proposed scientifically based measures aimed at their neutralization, blocking, elimination, etc.

In particular, it was established that one of the reasons that produces penitentiary crime is the anti-social attitude of convicts to life, the denial of the main social values (inviolability of the person, the right to property, safe conditions for the functioning of legal entities defined in the law, etc.).

In turn, the conditions that contribute to the commission of criminal offenses in this field of social activity include improper performance of legally defined powers, functions and tasks by bodies and institutions for the execution of punishments.

On the other hand, the correlates of the deterministic complex of causes and conditions include legal gaps related to the duty of the prosecution in criminal proceedings (investigator and prosecutor, who conducts procedural management) and the court to identify determinants that contributed to the commission of criminal offenses in the field of execution of punishments, and as well as making relevant procedural decisions regarding their elimination, neutralization, etc.

Based on this, this scientific article substantiates the need to supplement the current criminal procedural legislation of Ukraine with such a legal institution as "causes and conditions of crime and measures to eliminate them."

In addition, it was established that without improving the legal basis of the criminological activity of all subjects of crime prevention in general, it is extremely difficult to qualitatively change the content of the so-called investigative prevention, which is carried out in the course of specific criminal proceedings in Ukraine.

Key words: *determinants, penitentiary crime, the scope of execution of punishments, criminal proceedings, subjects of crime prevention, causes, conditions and correlates of crime.*

КАДРОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

УДК 347.963(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-2-10-10>

Лапкін Андрій Васильович,

доктор юридичних наук, доцент

(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3240-6377>

Селивоненко Богдан Володимирович,

аспірант кафедри трудового права

(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1889-1109>

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРОКУРОРІВ

Статтю присвячено дослідженню особливостей підвищення кваліфікації прокурорів в Україні. З'ясовано місце підвищення кваліфікації у системі прав і обов'язків прокурорів. Визначено значення підвищення кваліфікації та запропоновано оцінювати його в аспекті ефективності службової діяльності прокурора. Визначено прогалини та недоліки, наявні у чинній системі підвищення кваліфікації прокурорів. Окреслено науково обгрунтовані пропозиції щодо удосконалення системи підвищення кваліфікації прокурорів.

Ключові слова: професійний розвиток, підвищення кваліфікації, правовий статус, права і обов'язки працівника, прокурор, навчання.

Постановка проблеми. В сучасних умовах перманентного реформування судової та правоохоронної сфери, стрімкого розвитку інформаційних технологій, нестабільності законодавства та постійного впровадження інновацій професія прокурора повинна бути гнучкою та швидко адаптуватися до мінливих умов праці, що вимагає від її представників безперервного професійного розвитку. Одним із найважливіших засобів підтримання компетентності прокурорів на належному рівні є підвищення їх кваліфікації. Створена в Україні система підвищення кваліфікації прокурорів вимагає належного теоретичного дослідження, передусім в аспекті її ефективності та здатності забезпечувати потреби професійного розвитку прокурорів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання професійного розвитку прокурорів, зокрема підвищен-

ня ними кваліфікації, були предметом наукових розвідок таких учених, як: І. М. Козьяков (вивчав принципи підвищення кваліфікації прокурорів як основоположні засади їх професійного розвитку) [1]; С. В. Подкопаєв (аналізував проблеми професійної підготовки прокурорів в контексті модернізації прокуратури України) [2]; С. В. Циганок (розглянув систему підвищення кваліфікації прокурорів в аспекті забезпечення ефективності діяльності системи прокуратури) [3] та ін.

Також досить активно ці питання розробляються зарубіжними дослідниками. Приміром, Д. С. Лоуренс (Daniel S. Lawrence) та інші автори, аналізуючи пріоритети та виклики, що стоять перед професією прокурора, розглядають професійний розвиток як один із перспективних шляхів розв'язання проблем, що існують у прокурорському корпусі, а також забезпечують адап-

тацію прокуратури до сучасних реалій [4]. С. Н. Янг (S. N. Young) обґрунтував важливе значення системи безперервного навчання для прокурорів, розглядаючи її як запоруку забезпечення не лише високого професіоналізму прокурорів, а й стандартів їх доброчесності [5] тощо.

Разом з тим, слід відзначити, що проблеми підвищення кваліфікації прокурорів, у вітчизняній юридичній літературі досліджуються недостатньо, зокрема бракує ґрунтового аналізу переваг і недоліків існуючої системи, а також встановлення її відповідності як міжнародним стандартам прокурорської діяльності, так і потребам практики.

З урахуванням викладеного, **метою наукової статті** є оцінка системи підвищення кваліфікації прокурорів на предмет ефективності забезпечення нею професійного розвитку прокурора.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 1 Керівних принципів ООН, що стосуються ролі осіб, які здійснюють судове переслідування, особи, відібрані для здійснення судового переслідування, повинні мати високі моральні якості та здібності, а також відповідну підготовку та кваліфікацію [6]. Згідно із п. 7 Рекомендації № R (2000) 19 Комітету міністрів державам-членам Ради Європи про роль публічного обвинувачення в системі кримінального правосуддя, навчання – це обов'язок і одночасно право всіх публічних обвинувачів, яке діє як до їх призначення на посаду, так і після. Держава має вжити ефективних заходів до того, щоб прокурори мали відповідну освіту та підготовку, як до їх призначення на посаду, так і після цього [7]. Таким чином, необхідність підвищення кваліфікації прокурорів є складовою міжнародних стандартів організації і діяльності прокуратури.

Частина 2 ст. 19 Закону України «Про прокуратуру» передбачає, що «прокурор зобов'язаний вдосконалювати свій професійний рівень та з цією метою підвищувати кваліфікацію. Прокурор періодично проходить підготовку у Тренінговому центрі прокурорів України, що має включати вивчення правил прокурорської етики». Таким чином, підвищення кваліфікації закріплено на рівні загальних прав і обов'язків прокурора, що відповідає міжнародним стандартам.

Важливо зауважити, що правовідносини щодо підвищення кваліфікації прокурора виходять за межі правовідносин працівника і роботодавця, оскільки кожний прокурор є службовою особою, уповноваженою на виконання функцій держави. Висококваліфікований прокурор не лише є більш ефективним як працівник органів прокуратури, а й здатним забезпечити вищий рівень виконання завдань і функцій, які покладаються на прокуратуру як на державну інституцію. Тому у підвищенні його кваліфікації завжди наявний публічний інтерес, і держава бере активну участь у його реалізації, починаючи від законодавчого врегулювання цих питань і закінчуючи створенням відповідної організаційної системи підвищення кваліфікації прокурорів.

Також слід відмітити, що професійне навчання прокурора, у т.ч. підвищення ним кваліфікації, є важливим елементом правового статусу прокурора, виступаючи водночас і правом, і обов'язком останнього. Як слушно зауважує С. В. Циганок, «для успішного виконання своїх обов'язків прокурори повинні постійно «тримати руку на пульсі», а керівництво повинно забезпечити їм таку можливість через встановлену систему підвищення кваліфікації» [1, с. 50]. Така двоїста природа цього явища обумовлена тим, що прокуратура (а в ширшому

розумінні – держава), з одного боку, вправі вимагати від свого представника, яким є прокурор, високого рівня професійної підготовки, необхідної для належного виконання покладених на нього завдань і функцій, що зумовлює покладення на прокурора відповідного обов'язку вживати заходів до досягнення і підтримання такого рівня. У свою чергу, прокурор має право на професійний розвиток, що включає підвищення ним своєї кваліфікації і поглиблення професійної підготовки. Прокуратура повинна забезпечити умови для цього, створивши відповідну систему підвищення кваліфікації і надавши прокуророві можливості навчатися, поєднуючи це із роботою.

Таким чином, у правовідносинах держави та прокурора щодо підвищення кваліфікації існують взаємні права та обов'язки, які зводяться до наступного: прокурори вправі навчатися та зобов'язані здійснювати це у формах та в порядку, визначених державою, а держава вправі вимагати від них підтримання належного рівня підготовки і зобов'язана створити умови для цього. Відповідно, система підвищення кваліфікації прокурорів відображає певний баланс цих взаємних прав і обов'язків, а також комплексу інтересів: приватних (інтерес прокурора як працівника у професійному розвитку), корпоративних (інтерес прокуратури як інституції у наявності підготовлених працівників) та публічних (інтерес держави і суспільства у здійсненні їхніх функцій висококваліфікованими представниками).

Разом з тим, конкретні питання підвищення кваліфікації прокурорів, що охоплюють організаційні засади, систему, форми та порядок його проходження, вирішуються на внутрішньовідомчому рівні. Так, вони регламентуються Положенням про систему підвищення кваліфікації прокурорів, затвердженим Наказом Генерального прокурора від 15 червня 2021 р. № 200 [8] (далі – Положення). Врегулювання цих питань Генеральним прокурором відповідає його загальному повноваженню, передбаченому п. 7 ч. 1 ст. 9 Закону України «Про прокуратуру», затверджувати акти з питань щодо внутрішньої організації діяльності органів прокуратури. Водночас, за своїм характером ці питання більше стосуються предметної сфери діяльності Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, оскільки саме вона, відповідно до ч. 1 ст. 73 Закону України «Про прокуратуру», визначає рівень фахової підготовки осіб, які виявили намір зайняти посаду прокурора. Тож було б цілком логічним, щоб цей орган був наділений повноваженнями і щодо вирішення питань, які стосуються підтримання рівня компетентності вже призначених прокурорів, тоді як практичне забезпечення виконання вимог щодо підвищення прокурорами кваліфікації покладалося б на спеціально уповноважену установу – Тренінговий центр прокурорів України (далі – ТЦПУ).

Положення визначає підвищення кваліфікації прокурорів як «комплекс заходів, спрямованих на поглиблення (отримання нових) професійних знань, умінь і навичок, що становлять основу професійної та особистісної компетентності прокурорів і необхідні для ефективного виконання службових обов'язків, а також на формування стійких моделей належної професійної поведінки» (п. 1). З наведеного визначення можна виокремити як зміст підвищення кваліфікації, яким є поглиблення прокурором існуючих та/або отримання нових професійних знань, умінь і навичок, так і мету цієї діяльності, якою є: (1) ефективне виконання службових обов'язків та (2) формування стійких моделей належної професійної поведінки.

З наведеного випливає, що якісна оцінка результатів підвищення кваліфікації прокурорів повинна передбачати досягнення обох складових зазначеної мети. Тобто внаслідок проходження підвищення кваліфікації прокурори повинні, з одного боку, виконувати покладені на них службові обов'язки більш ефективно, а саме з досягненням вищих показників при рівних або менших витратах ресурсів: часових, матеріальних тощо. На практиці досягнення цього результату може бути встановлене шляхом порівняння показників службової діяльності прокурора (у т.ч. за наслідками індивідуального оцінювання) до і після проходження ними завершеного циклу підвищення кваліфікації або окремих його складових. Якщо ці показники зросли, можна стверджувати, що підвищення кваліфікації було ефективним; якщо не змінилися – що його результати задовільні, оскільки дозволили принаймні зберегти професійну компетентність прокурора на попередньому рівні; якщо погіршилися – то існують вади підвищення кваліфікації, які потребують окремого аналізу.

З іншого боку, підлягає урахуванню те, наскільки в результаті підвищення кваліфікації прокурори дотримуються стандартів поведінки у сфері професійної етики, доброчесності та службової дисципліни, як при виконанні своїх службових обов'язків, так і поза службою. І якщо відсутність порушень з боку прокурора сама по собі не свідчить про ефективність підвищення кваліфікації, то їх наявність вказує на недоліки, які потребують корегування.

Водночас аналіз Положення засвідчує, що в ньому не приділяється уваги оцінюванню якісних результатів підвищення кваліфікації прокурорів, а, навпаки, передбачається, що результати окремих форм підвищення кваліфікації (підготовки (навчання) у ТЦПУ, тренерської діяльності та наукової діяльності) враховуються під час індивідуального оцінювання якості роботи прокурора. Тобто в даному випадку застосовується формальний підхід «навчання заради навчання», коли сам факт підвищення кваліфікації за цими формами розглядається як позитивний без проведення кореляції із його впливом на результати службової діяльності прокурора або дотримання ним стандартів поведінки. І хоча з точки зору індивідуального оцінювання прокурора, яке повинно враховувати різні аспекти виконання ним службових обов'язків, включаючи підвищення кваліфікації, такий підхід і може вважатися виправданим, однак в аспекті оцінювання самої системи підвищення кваліфікації він не має жодного значення, оскільки не орієнтує на досягнення будь-якого практичного результату від тих чи інших форм підвищення кваліфікації.

Так, наприклад, певний прокурор в межах такої форми підвищення кваліфікації, як наукова діяльність, підготував і захистив дисертацію на здобуття наукового ступеню доктора філософії в галузі права. Вочевидь, це потребувало від нього значних інтелектуальних зусиль і витрат часу на навчання в аспірантурі, збирання і узагальнення літератури та емпіричних даних, публікації, написання тексту наукової роботи тощо. Також очевидно, що така наукова діяльність могла здійснюватися прокурором в робочий час, або, навіть якщо відбувалася виключно поза службою, принаймні могла відволікати його від виконання службових обов'язків та негативно позначатися на досягнутих показниках. В такому випадку ефект від наукової діяльності прокурора для реалізації ним завдань і функцій прокуратури буде скоріше негативним в короткостроковій перспективі, однак це може бути компенсовано у довгостроковій – за

допомогою того, що такий прокурор після захисту дисертації став більш ефективно виконувати свої службові обов'язки. Однак у будь-якому випадку це потребує окремого аналізу й оцінки, які Положенням не передбачені.

Натомість в Положенні приділяється увага кількісним показникам підвищення кваліфікації. Так, щодо основної форми останнього, якою є підготовка (навчання) прокурорів у ТЦПУ та його регіональних відділеннях, прокурор вважається таким, який її пройшов, якщо впродовж 48 місяців за результатами участі у тренінгових курсах/тренінгах він набрав 60 залікових балів. Кількість залікових балів за кожний тренінговий курс/тренінг визначається ТЦПУ залежно від його тематики, складності та тривалості.

З одного боку, такий підхід дозволяє забезпечити визначеність у періодичності і обсязі проходження прокурорами підвищення кваліфікації. Кожен прокурор розуміє, що за визначений 4-річний період повинен пройти відповідну кількість тренінгів, які дозволять йому набрати необхідні бали, і таким чином його обов'язок із підвищення кваліфікації буде виконано. Так само виконання прокурором цього обов'язку може бути чітко встановлено, а будь-які негативні наслідки застосовані лише у випадку, якщо необхідної кількості балів за визначений період не набрано.

З іншого боку, ця модель формалізує процес підвищення кваліфікації, оскільки не враховує практичної користі від пройдених прокурором тренінгів. Також вона орієнтує прокурорів на отримання балів, а не на здобуття тих знань, умінь і навичок, які дійсно необхідні в їх роботі. Крім того, оскільки для інших передбачених Положенням форм відповідної періодичності і балів не передбачено, то саме підготовка (навчання) прокурорів у ТЦПУ постає не лише основною, а й фактично безальтернативною формою підвищення прокурорами кваліфікації. Це, в свою чергу, порушує визначений пп. 4 п. 4 Положення принцип диференційованості, який передбачає можливість вибору та використання найбільш оптимальних форм підвищення кваліфікації з урахуванням напрямів діяльності прокурора, конкретних потреб в удосконаленні (отриманні нових) знань, формуванні умінь і навичок.

Зважаючи на фактичну відсутність оцінки результатів підвищення кваліфікації постає питання про його практичне значення. Як відмічає С. Ф. Влад, у тих державах, де підвищення кваліфікації є добровільним, воно не впливає на службову кар'єру, а у державах, які встановили вимоги щодо обов'язковості підвищення кваліфікації прокурорами, навпаки, простежується залежність між його проходженням та кар'єрним ростом [9, с. 290]. Відповідно до п. 3 Положення, проходження підвищення кваліфікації прокурором враховується під час його кар'єрного зростання. Водночас, за винятком урахування під час індивідуального оцінювання якості роботи прокурора, про яке йшлося вище, механізми впливу підвищення кваліфікації на кар'єрне зростання прокурорів в Україні фактично відсутні. Тобто проходження підвищення кваліфікації у обсязі визначеної кількості годин є необхідною, але далеко не визначальною умовою розвитку службової кар'єри прокурора, що загалом не мотивує прокурорів до підвищення кваліфікації.

Водночас, оскільки підвищення кваліфікації розглядається як службовий обов'язок прокурора, то його непроходження утворює дисциплінарний проступок, передбачений п. 1 ч. 1 ст. 43 Закону України «Про прокуратуру», а саме невиконання чи неналежне виконання

службових обов'язків. Отже, необхідність проходження підвищення кваліфікації стимулюється не стільки певними перевагами, які може отримати від цього прокурор, скільки загрозою покарання у виді притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Висновки. Оцінка ефективності системи підвищення кваліфікації прокурорів має здійснюватися на основі забезпечення балансу взаємних прав та обов'язків прокурорів та держави в особі прокуратури, а також досягнення таких складових мети підвищення кваліфікації прокурорів, як: (1) ефективне виконання службових обов'язків та (2) формування стійких моделей належної професійної поведінки. Водночас, наявна система підвищення кваліфікації прокурорів не передбачає встановлення якісних результатів, орієнтуючись лише на формальне досягнення кількісного показника, який вимірюється у набранні відповідної кількості залікових балів за визначений період, причому лише за однією із альтернативних форм – підготовку (навчання) прокурорів у ТЦПУ.

Практичні наслідки проходження підвищення кваліфікації прокурорами виявляється у тому, що, з одного боку, це формально враховується під час індивідуального оцінювання якості роботи прокурора та має опосередкований вплив на кар'єрне зростання. З іншого боку, непроходження прокурором підвищення кваліфікації може мати наслідком притягнення його до дисциплінарної відповідальності.

З урахуванням викладеного можна запропонувати такі кроки щодо удосконалення системи підвищення кваліфікації прокурорів: 1) забезпечення якісної оцінки результатів підвищення кваліфікації прокурорів, що мають корегуватися із показниками результативності виконання ними службових обов'язків та дотриманням стандартів поведінки; 2) аналіз визначених форм підвищення кваліфікації на предмет їх ефективності, перегляд їх переліку та визначення кількісних показників відповідності для кожної з них; 3) розробка механізму врахування результатів підвищення кваліфікації під час кар'єрного зростання прокурорів.

Список використаних джерел

1. Козьяков І. Принципи постійної професійної підготовки прокурорів. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. С. 37–43.
2. Подкопаєв С. В. Теоретико-правові засади модернізації прокуратури в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2021. 38 с.
3. Циганок С. В. Підвищення кваліфікації прокурорів – запорука ефективної діяльності прокуратури. *Судова та слідча практика в Україні*. 2019. Вип. 9. С. 47–52. <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2713/2019-9-7>.
4. Lawrence D. S., Gourdet C., Banks D., Planty M. G., Woods D., Jackson B. A.. *Prosecutor priorities, challenges, and solutions* Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2019. 28 p. <https://doi.org/10.7249/RR2892>.
5. Young S. N. M. The Importance of Continuing Education for Prosecutors. *Yearly Review of the Prosecutions Division*. 2011. Pp. 47–53. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2655673>.
6. Guidelines on the Role of Prosecutors: Adopted by the 8th UN Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/161788>.
7. The role of public prosecution in the criminal justice system: Recommendation Rec № 19 (2000), adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 6 October 2000. URL: <https://rm.coe.int/16804be55a>.
8. Про затвердження Положення про систему підвищення кваліфікації прокурорів: Наказ Генерального прокурора від 15.06.2021 № 200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0200905-21#Text>.
9. Влад С. Ф. Зарубіжний досвід професійної освіти прокурора. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 1. С. 288–292. <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.1.50>.

References

1. Koziakov, I. (2016). Pryntsyepy postoiinoi profesiinoi pidhotovky prokuroriv [Principles of continuous professional training of prosecutors]. *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*, 2, 37–43 [in Ukrainian].
2. Podkopaiev, S.V. (2021). Teoretyko-pravovi zasady modernizatsii prokuratury v Ukraini [Theoretical and legal foundations of the modernization of the prosecutor's office in Ukraine]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kharkiv, 38 s. [in Ukrainian].
3. Tsyhanok, S.V. (2019). Pidvyshchennia kvalifikatsii prokuroriv – zaporuka efektyvnoi diialnosti prokuratury [Improving the qualifications of prosecutors is the key to the effective operation of the prosecutor's office]. *Sudova ta slidcha praktyka v Ukraini*, 9, 47–52. <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2713/2019-9-7> [in Ukrainian].
4. Lawrence, D.S., Gourdet, C., Banks, D., Planty, M.G., Woods, D., & Jackson, B.A. (2019). *Prosecutor priorities, challenges, and solutions*. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 28 p. <https://doi.org/10.7249/RR2892> [in English].
5. Young, S.N.M. (2011). The Importance of Continuing Education for Prosecutors. *Yearly Review of the Prosecutions Division*, 47–53. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2655673> [in English].
6. Guidelines on the Role of Prosecutors: Adopted by the 8th UN Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990. Retrieved from: <https://digitallibrary.un.org/record/161788> [in English].
7. The role of public prosecution in the criminal justice system: Recommendation Rec № 19 (2000), adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 6 October 2000. Retrieved from: <https://rm.coe.int/16804be55a> [in English].
8. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro systemu pidvyshchennia kvalifikatsii prokuroriv: Nakaz Heneralnoho prokurora vid 15.06.2021 № 200 [On the approval of the Regulation on the system of professional development of prosecutors: Order of the Prosecutor General dated 06/15/2021 No. 200]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0200905-21#Text> [in Ukrainian].
9. Vlad, S. F. (2020). Zarubizhnyi dosvid profesiinoi osvity prokurora [Foreign experience of professional education of the prosecutor]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*, 1, 288–292. <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.1.50> [in Ukrainian].

Lapkin Andrii,

Doctor of Legal Sciences, Associate Professor
(Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3240-6377>

Selivonenko Bohdan,

Postgraduate student of the Department of Labor Law
(Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1889-1109>

IMPROVEMENT OF QUALIFICATIONS AS A MEANS OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF PROSECUTORS

The scientific article is devoted to the study of the problems of improving the qualifications of prosecutors in Ukraine. The purpose of the scientific article is to assess the system of professional development of prosecutors in terms of its effectiveness in ensuring the professional development of prosecutors.

It has been found that the legal relationship regarding the improvement of prosecutors' qualifications implies the existence of mutual rights and obligations of prosecutors and the state in the form of the prosecutor's office. Therefore, the system of professional development should be formed on the basis of ensuring the balance of these rights and responsibilities.

It is well-founded that the evaluation of the effectiveness of the system of professional development of prosecutors should be carried out on the basis of the achievement of such components of the goal of professional development of prosecutors as: (1) effective performance of official duties and (2) formation of stable models of appropriate professional behavior.

The existing system of improving the qualifications of prosecutors was analyzed and it was determined that it does not provide for the establishment of qualitative results, focusing only on the formal achievement of a quantitative indicator, and only for the training (training) of prosecutors at the TCPU.

The following steps are proposed to improve the system of professional development of prosecutors: 1) ensuring a qualitative assessment of the results of professional development of prosecutors; 2) analysis of defined forms of professional development for their effectiveness and determination of quantitative indicators of compliance for each of them; 3) development of a mechanism for taking into account the results of professional development during the career growth of prosecutors.

Key words: professional development, professional development, legal status, rights and responsibilities of an employee, prosecutor, training.

УДК 351.741

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-2-10-11>**Хозлу Іван Костянтинівич,**

старший викладач

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2705-3968>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-СТРУКТУРНЕ ПОЛОЖЕННЯ ПІДРОЗДІЛІВ ПОЛІЦІЇ НА ВОДІ У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано норми адміністративного права, які визначають організаційно-структурне положення підрозділів поліції на воді. Сформовано пропозиції щодо вдосконалення організаційно-структурного положення підрозділів поліції на воді в системі органів та підрозділів Національної поліції України. Розкрито зміст організаційного (зовнішнього) положення підрозділів поліції на воді в якості набору функціональних елементів, зумовлених завданнями, функціями та компетенціями цих підрозділів та спрямованих на визначення місця водної поліції в ієрархії органів та підрозділів Національної поліції України. Обґрунтовано доцільність включення підрозділів поліції на воді до складу природоохоронної (екологічної) поліції, необхідність утворення якої висловлюється численними фахівцями в галузі адміністративного права. Сформовано функціональні елементи, які обумовлюють доцільність цієї пропозиції.

Ключові слова: підрозділи поліції на воді, організаційно-структурне положення, Національна поліція України, завдання, функції, компетенція, природоохоронна (екологічна) поліція.

Постановка проблеми. Аналіз численних наукових публікацій у галузі адміністративного права, які прямо чи опосередковано пов'язані з дослідженням адміністративно-правового статусу правоохоронних органів, дозволяє дійти висновку, що характеристика організаційно-структурного положення суб'єкта публічного адміністрування посідає важливе місце.

Актуальність окресленого нами наукового завдання насамперед пов'язана із необхідністю з'ясування тих взаємозв'язків, які, з одного боку, дають можливість ідентифікувати підрозділи поліції на воді як структурний елемент Національної поліції, а з іншого боку – розкрити особливості їхньої внутрішньої будови, продемонструвати унікальність та своєрідність її адміністративно-правового статусу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти проблематики організаційно-структурної побудови органів публічного адміністрування, зокрема й Національної поліції, висвітлені в роботах О. В. Брусакової, А. Ю. Васіної, Л. Ю. Гордієнко, С. М. Гусарова, О. Н. Євтушенка, І. Д. Казанчука, Н. І. Костенюка, В. Я. Малиновського, А. Ф. Мельника, К. С. Rogozin'nikovoї, О. Ю. Салманової, О. Ю. Смоленського та інших провідних науковців. Водночас окремі питання організаційно-структурної побудови підрозділів поліції на воді Національної поліції України залишилися поза увагою зазначених науковців.

Метою наукового дослідження є аналіз норм адміністративного права, які визначають організаційно-структурне положення підрозділів поліції на воді у системі Національної поліції України, та формування пропозицій щодо його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі можна знайти такі визначення терміна «організаційна структура державного органу»:

– сукупність структурних елементів (підрозділів, посадових осіб та ін.) і взаємозв'язок між ними [1, с. 246; 2, с. 17];

– управлінська категорія, яка відображає організаційний бік відносин управління та становить єдність рівнів і ланок управління в їх взаємозв'язку [3, с. 195];

– організаційна структура органу державної влади залежить від місця органу в організаційній структурі державного управління, обсягу та змісту його компетенції та, відповідно, ролі в управлінні суспільними процесами [4, с. 9];

– внутрішня будова організації, наявність у неї окремих частин і співвідношення між ними, ступінь жорсткості або гнучкості організаційної конфігурації, типи взаємодій між внутрішніми елементами [5, с. 99–100].

Аналіз зазначених підходів щодо з'ясування сутності терміна «організаційно-структурне положення» дозволяє дійти висновку, що вказане теоретико-правове явище складається з двох понять, які не є тотожними за змістом. Представляється, що термін «організаційне положення» включає сукупність функціональних елементів, зумовлених завданнями, функціями та повноваженнями органу публічного управління та спрямованих на здійснення зовнішньої адміністративної діяльності.

Водночас термін «структурне положення» характеризує внутрішню будову суб'єкта, визначає наявність та характер зв'язків усередині цього органу. Саме таку теоретичну конструкцію ми вважаємо прийнятною під час характеристики організаційно-структурного положення підрозділів поліції на воді.

Отже, вважаємо за доцільне розпочати дослідження з аналізу організаційного (зовнішнього) положення підрозділів поліції на воді, значення якого обумовлюється вимогами Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпе-

ки і оборони України на 2023–2027 роки, затвердженого Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. Відповідно до підпункту 4.1 пункту 4 вказаного нормативно-правового акту, пріоритетним напрямом державної політики у сфері розвитку системи управління правоохоронними органами, удосконалення внутрішньої структури і функцій органів правопорядку та прокуратури, забезпечення їх раціональної побудови й спроможності ефективно виконувати свої функції шляхом оптимізації ресурсів відповідно до визначених законом повноважень [6].

Нагадаємо, що відповідно до статті 13 Закону України «Про Національну поліцію» систему поліції складають: 1) центральний орган управління поліції; 2) територіальні органи поліції.

До складу апарату центрального органу управління поліції входять організаційно поєднані структурні підрозділи, що забезпечують діяльність керівника поліції, а також виконання покладених на поліцію завдань.

У складі поліції функціонують: 1) кримінальна поліція; 2) патрульна поліція; 3) органи досудового розслідування; 4) поліція охорони; 5) спеціальна поліція; 6) поліція особливого призначення; 7) інші підрозділи, діяльність яких спрямована на виконання завдань поліції або на забезпечення її функціонування, рішення про створення яких приймається керівником поліції за погодженням з Міністром внутрішніх справ [7].

Водночас, не зважаючи на удавану нормативну визначеність, дослідження організаційно-структурної побудови органів та підрозділів Національної поліції, з моменту утворення останньої, є предметом жвавої наукової дискусії, що зумовлено наявністю численних проблемних питань. Не є винятком з цього правила й підрозділи поліції на воді, організаційно-структурна побудова яких потребує вдосконалення.

Переконливу позицію щодо неврегульованості питання про організаційну структуру Національної поліції обстоює О. Ю. Салманова в монографічному дослідженні на тему: «Правові акти в управлінській діяльності Національної поліції України», стверджуючи, що відсутність визначення повноважень і чіткої структури підрозділів поліції в чинному законодавстві (фактично, інформація про правосуб'єктність більшості структурних підрозділів поліції міститься в ненормативних документах) є порушенням принципу законності [8, с. 20].

Інший приклад недостатнього організаційного забезпечення поліції наводить С. М. Гусаров, коли зазначає, що чинна на сьогодні організаційна побудова Національної поліції має певні недоліки насамперед на рівні місцевих управлінь Національної поліції. Це призводить до скорочення підрозділів прямого підпорядкування та створює труднощі в координації здійснення забезпечення публічної безпеки та порядку на певній території [9, с. 31].

До цього також варто додати, що розробники Закону «Про Національну поліцію» не врахували у статті 13 цього законодавчого акту наявність деяких підрозділів поліції, що безпосередньо впливає на стан урегульованості структури поліцейського відомства в цілому. Наприклад, у тексті вказаного закону варто констатувати відсутність поліції превентивної діяльності. Але при цьому функціонує Департамент превентивної діяльності, положення про який затверджено наказом Національної поліції від 27 листопада 2015 року № 123.

Отже, підсумовуючи висновки учених щодо організаційно-структурних особливостей функціонування

органів та підрозділів Національної поліції, варто констатувати про наявність низки проблемних питань, які полягають у наступному:

- з одного боку, слід відзначити позитивну тенденцію організаційного та правового регулювання діяльності Національної поліції, яка полягає у значному наближенні поліції до громади;

- водночас аналіз наукової літератури дозволив виявити деякі проблемні аспекти, пов'язані з організаційно-структурною побудовою Національної поліції, серед яких: а) необхідність утворення нових підрозділів поліції, що зумовлено потребою регулювання різноманітних сфер суспільних відносин, зокрема, у галузі природоохорони, транспортної безпеки і т.д.; б) уточнення відповідності організаційного положення деяких органів поліції, статусу міжрегіонального територіального органу поліції; в) необґрунтована кількість підрозділів поліції з жорсткою вертикальною підпорядкованістю Голові Національної поліції, яка виглядає нелогічно в умовах децентралізації виконавчої влади (відділ контролю за обігом зброї, управління авіації та поліції на воді, поліція особливого призначення і т.д.); г) необхідність утворення нових органів поліції зі спеціальним статусом, зумовленим специфікою об'єкта правового регулювання.

З приводу останньої пропозиції варто підкреслити, що практика організаційно-структурної побудови поліцейських відомств у багатьох зарубіжних країнах передбачає функціонування підрозділів поліції на воді у складі природоохоронної поліції, з чим загалом можна погодитися.

Водночас аналіз завдань та функцій, які стоять перед: а) підрозділами авіації і б) підрозділами поліції на воді, дозволяє дійти висновку, що в межах одного структурного підрозділу – Управління авіації та поліції на воді – вони, виконуючи різні завдання, мають різні об'єкти правового впливу, що викликає сумніви про логічність та доцільність їхнього об'єднання в межах єдиного управління.

Лише зазначимо, що сфера нормативно-правового регулювання експлуатації авіаційної техніки переважно перебуває у площині нормативно-правових актів, виданих Міністерством оборони України, зокрема, наказів Міноборони від 04.02.2023 № 59 «Про затвердження Положення про Головне управління державної авіації України» [10]; від 08.12.2016 № 661 «Правила виконання польотів безпілотними авіаційними комплексами державної авіації України» [11]; від 05.01.2015 № 2 «Правила виконання польотів державної авіації України» [12]; від 06.02.2017 № 66/73 «Загальні правила польотів у повітряному просторі України» [13].

Аналіз функціонального оснащення вищевказаних структурних підрозділів МВС України дозволяє дійти висновку, що основні завдання та функції підрозділів авіації Національної поліції України пов'язані із забезпеченням громадського порядку та безпеки, протидією злочинності в аерокосмічній сфері, сфері радіоелектронної розвідки та радіоелектронної боротьби, функціонування та розвитку єдиної системи авіаційної безпеки тощо.

На цій підставі вважаємо за доцільне висловити припущення про те, що завдання та функції підрозділів поліції на воді більш властиві природоохоронній сфері, оскільки безпосередньо пов'язані із забезпеченням безпеки водних об'єктів та інфраструктури водного транспорту, що, на нашу думку, обумовлює доцільність включення підрозділів поліції на воді до структури

природоохоронної поліції, актуальність утворення якої в системі Національної поліції підкреслюється багатьма вченими.

Наприклад, І. Д. Казанчук висловлює цілком обґрунтовану позицію щодо необхідності якнайшвидшого створення ефективної системи правоохоронних органів, що діє в багатьох провідних країнах світу, які вже провели успішну апробацію природоохоронних заходів. В Україні на державному рівні треба піднімати питання про створення екологічної поліції або її аналогів, закріплення її статусу на законодавчому рівні [14, с. 56].

Крім цього, актуальність вищевказаного питання підкреслює й О. Брусакова, яка зазначає, що нині екологічна криза проявляється у «нездатності правоохоронних органів забезпечити надійний контроль і нагляд за виконанням законів про охорону навколишнього природного середовища» [15, с. 29].

Зазначені пропозиції, на нашу думку, заслуговують на увагу, оскільки ґрунтуються на міжнародному досвіді організації поліцейської діяльності, а також – вимогах норм національного законодавства.

Зокрема, у більшості країн світу у складі національних поліцейських структур діє екологічна поліція, до повноважень якої належить забезпечення: екологічного моніторингу, фіксації екологічних злочинів і правопорушень, здійснення проваджень за ними, розшук осіб за порушення норм природоохоронного законодавства, прийняття рішення щодо накладення штрафів на правопорушників, попередження та профілактика екологічних порушень тощо [16, с. 8–9]. Модель організаційної побудови органів правопорядку у сфері екологічної безпеки, яка сформувалась у переважній більшості зарубіжних країн, має трирівневу структуру, перший рівень якої включає поліцейські підрозділи, включені до складу правоохоронного відомства вищого рівня; друга група поліцейських підрозділів, маючи спеціальний статус, підпорядковується центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері екологічної безпеки; третя група поліцейських відомств підпорядковується органам екологічної безпеки на місцевому рівні.

При цьому необхідність створення в структурі Національної поліції України органу поліції, наділеного спеціальними повноваженнями природоохоронного характеру, в тому числі, водних об'єктів та інфраструктури водного транспорту, зумовлена й нормами екологічного законодавства.

Наприклад, відповідно до розділу I Закону України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» однією з основних проблем незадовільного стану екологічної безпеки в країні є неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів, зокрема неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, незадовільний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища [17].

Зазначена правова позиція яскраво демонструє безпосередній негативний вплив недосконалої системи державного адміністрування у сфері забезпечення природоохорони та екобезпеки на її якість та ефективність. При цьому вирішення окресленого питання, на нашу думку, полягає у створенні в системі Національної поліції єдиного природоохоронного органу, наділеного функціями та завданнями, пов'язаними із забезпечен-

ням безпеки водного, лісового фондів та атмосферного повітря.

Позицію щодо необхідності передачі контрольних, наглядових та юрисдикційних функцій у сфері забезпечення екологічної безпеки до відання єдиного державного правоохоронного органу, також обстоюють автори Рекомендацій до розроблення проекту Комплексної програми розвитку сталої та конкурентоспроможної аквакультури на 2023–2030 роки, які висловлюють думку про доцільність відокремлення від Державного агентства рибного господарства України структур рибохорони і переведення їх до складу загальнодержавної позавідомчої природоохоронної структури [18, с. 13].

Разом з тим, аналіз норм Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [19] дозволяє констатувати, що на сьогодні функціями державного контролю та нагляду у сфері забезпечення екологічної безпеки, а також адміністративно-юрисдикційними повноваженнями у цій сфері наділений центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів (Державна екологічна інспекція України).

З одного боку, в коментованому законі України підрозділи поліції на воді (та Національна поліція в цілому) не визначені в якості безпосередніх суб'єктів забезпечення екологічної безпеки. Але опосередковано роль водної поліції в забезпеченні екологічної безпеки проявляється у наступному.

У преамбулі Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» зазначено, що охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України. Іншими словами, охорона навколишнього природного середовища має на меті забезпечення права людини на екологічну безпеку.

При цьому, відповідно до статті 2 Закону України «Про Національну поліцію», охорона прав людини є основним завданням поліцейського відомства, що, за логікою викладу, передбачає необхідність закріплення за підрозділами поліції на воді функцій та повноважень щодо забезпечення екологічної безпеки. Разом з тим, аналіз статті 23 цього ж закону дозволяє констатувати, що у згаданій сфері суспільних відносин водна поліція має обмежені права, які, головним чином, пов'язані із забезпеченням та здійсненням заходів правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації у разі його запровадження на всій території України або в окремій місцевості (п. 24 ч. 1 ст. 23).

Законодавець закріплення напрямів поліцейської діяльності органів Національної поліції у сфері забезпечення екологічної безпеки, також проявляється у взаємодії поліції з органами місцевого самоврядування, відповідно до статті 33 Закону України «Про місцеве самоврядування», в частині реагування на правопорушення щодо:

- забруднення усіма видами промислових та побутових відходів території, що прилягає до підприємств, організацій, будівельних майданчиків, об'єктів торгівлі, вулиць, дворів, парків, бульварів, майданів, валів, ярів, водоохоронних зон водоймищ, зелених насаджень;

- створення звалищ побутових та промислових відходів, снігу в непередбачених для цього місцях;

– забруднення дорожнього покриття в результаті порушення правил перевезення вантажів та експлуатації транспортних засобів, що перебувають у стані технічної несправності;

– забруднення місць для збору сміття та територій навколо них; миття автотранспорту в не відведених для цього місцях;

– в'їзду транспортних засобів на газони, клумби, тротуари, територію парків, скверів, зелених зон;

– пошкодження зелених насаджень, що спричинило їх загибель [20].

Таким чином, варто підтримати висновок К. С. Рогозіннікової, що підрозділи поліції на воді в межах забезпечення екологічної безпеки здійснюють такі поліцейські заходи: 1) організаційно-превентивні (переконавання, з'ясування, оцінка, упередження, профілактичні дії з метою забезпечення еколого-техногенної безпеки); 2) охоронно-відновлювальні (ліквідаційні, нормативно-режимні заходи, які спрямовані на мінімізацію різноманітних шкідливих впливів на довкілля й людину); 3) забезпечувальні заходи (превенцію екологічних правопорушень, які становлять загрозу правам людини на безпеку для життя і здоров'я довкілля) [21, с. 446].

Висновки. Отже, організаційне (зовнішнє) положення підрозділів поліції на воді може бути представлене нами в якості набору функціональних елементів, зумов-

лених завданнями, функціями та компетенції цих підрозділів та спрямованих на визначення місця водної поліції в ієрархії органів та підрозділів Національної поліції України. Тож, з огляду на специфіку завдань, функцій та компетенції підрозділів поліції на воді, їх місце в організаційній структурі Національної поліції нами вбачається у складі природоохоронної (екологічної) поліції, необхідність утворення якої висловлюється численними фахівцями в галузі адміністративного права.

До функціональних елементів, які зумовлюють доцільність висловленої нами пропозиції, віднесено: а) наділення керівника підрозділу водної поліції організаційно-розпорядчими повноваженнями у сфері охорони водних об'єктів та інфраструктури водного транспорту; б) обсяг та зміст компетенції водної поліції зумовлений специфічним об'єктом правового регулювання; в) наявність зовнішньовідомчих організаційних зв'язків з правоохоронними органами, наділеними повноваженнями у сфері охорони водного фонду України; г) специфіка форм і методів поліцейської діяльності, спрямованої на виявлення та припинення правопорушень на воді, притягнення судноводів до адміністративної відповідальності тощо; д) пряме підпорядкування керівника Управління авіації та поліції на воді Голові Національної поліції та його заступнику відповідно до розподілу функціональних обов'язків.

Список використаних джерел

- Державне управління : навч. посіб. / А. Ф. Мельник, О. Ю. Смоленський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко ; за ред. А. Ф. Мельник. Київ : Знання-Прес, 2003. 343 с.
- Холод В. В. Державне та регіональне управління : навч.-метод. рек. Донецьк : ДонНУЕТ, 2013. 136 с.
- Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посіб. Луцьк : Вежа, 2000. 558 с.
- Євтушенко О. Н. Державне управління : навч. посіб. : у 3 ч. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. Ч. 3: Основи внутрішньої організації державного органу та менеджменту. 248 с.
- Костенюк Н. І. Теоретичний підхід до визначення поняття організаційно-функціональної структури управління. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. № 1. С. 98–104.
- Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : Указ Президента України від 11.05.2023 р. № 273/2023. *Офіційний вісник України*. 2023. № 51. Ст. 2823.
- Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
- Салманова О.Ю. Правові акти в управлінській діяльності Національної поліції України: монографія. Харків: Панов, 2016. 460 с.
- Гусаров С. М. Деякі питання оптимізації структури Національної поліції України. *Наше право*. 2017. № 1. С. 27–32.
- Про затвердження Положення про Головне управління державної авіації України : наказ Міноборони України від 04.02.2023 р. № 59. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0059322-23>.
- Про затвердження Правил виконання польотів безпілотними авіаційними комплексами державної авіації України : наказ Міноборони України від 08.12.2016 р. № 661. *Офіційний вісник України*. 2017. № 13. Ст. 378.
- Про затвердження Правил виконання польотів державної авіації України : наказ Міноборони України від 05.01.2015 р. № 2. *Офіційний вісник України*. 2015. № 13. Ст. 344.
- Про затвердження Авіаційних правил України «Загальні правила польотів у повітряному просторі України» : Наказ Державіаслужби України від 06.02.2017 р. № 66/73. *Офіційний вісник України*. 2017. № 45. Ст. 1416.
- Казанчук І.Д. Функціонування екологічної поліції як напрям оптимізації механізму адміністративно-правової охорони навколишнього природного середовища в Україні. *East European Scientific Journal*. 2020. № 11 (63). С. 52–56.
- Брусакова О. В. Національна поліція України як суб'єкт забезпечення екологічної безпеки держави. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*. Харків. 2017. С. 27–30.
- Казанчук І.Д. Можливості використання в Україні європейського досвіду адміністративно-правового закріплення і реалізації стандартів якості охорони навколишнього природного середовища. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2012. №4 (61). С. 3–11.
- Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 16. Ст.70.
- Рекомендації до розроблення проекту Комплексної програми розвитку сталої та конкурентоспроможної аквакультури на 2023–2030 роки. Київ: НУБіП України, 2021. 24 с.
- Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
- Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
- Рогозіннікова К.С. Національна поліція як суб'єкт захисту прав громадян на екологічну безпеку. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 4 (32). С. 438–450.

References

1. Derzhavne upravlinnia (2003). [State administration]: navch. posib. / A. F. Melnyk, O. Yu. Smolenskyi, A. Yu. Vasina, L. Yu. Hordienko ; za red. A. F. Melnyk. Kyiv : Znannia-Pres. 343 s. [in Ukrainian].
2. Kholod, V.V. (2013). *Derzhavne ta rehionalne upravlinnia [State and regional administration]: navch.-metod. rek.* Donetsk : DonNUET. 136 s. [in Ukrainian].
3. Malynovskyi, V.Ya. (2000). *Derzhavne upravlinnia [State administration]: navch. posib.* Luts'k : Vezha. 558 s. [in Ukrainian].
4. Ievtushenko, O.N. (2014). *Derzhavne upravlinnia [State administration]: navch. posib. : u 3 ch.* Mykolaiv : Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly. Ch. 3: Osnovy vnutrishnoi orhanizatsii derzhavnoho orhanu ta menedzhmentu. 248 s. [in Ukrainian].
5. Kosteniuk, N.I. (2013). Teoretychnyi pidkhid do vyznachennia poniattia orhanizatsiino-funktsionalnoi struktury upravlinnia [Theoretical approach to defining the concept of organizational and functional management structure]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*. № 1. S. 98–104 [in Ukrainian].
6. Pro Kompleksnyi stratehichnyi plan reformuvannia orhaniv pravoporiadku yak chastyny sektoru bezpeky i oborony Ukrainy na 2023-2027 roky [About the Comprehensive Strategic Plan for the Reform of Law and Order Bodies as a Part of the Security and Defense Sector of Ukraine for 2023-2027]: Ukaz Prezydenta Ukrainy; Plan vid 11.05.2023 № 273/2023. (2023). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. № 51. St. 2823 [in Ukrainian].
7. Pro Natsionalnu politsiiu [About the National Police]: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 № 580-VIII. (2015). *Vidomosti Verkhovnoi Rady*. № 40-41. St. 379 [in Ukrainian].
8. Salmanova, O.Iu. (2016). *Pravovi akty v upravlinskii diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy [Legal acts in the management activity of the National Police of Ukraine]: monohrafiia.* Kharkiv: Panov. 460 s. [in Ukrainian].
9. Husarov, S.M. (2017). Deiaki pytannia optymizatsii struktury Natsionalnoi politsii Ukrainy [Some issues of optimizing the structure of the National Police of Ukraine]. *Nashe pravo*. № 1. S. 27–32 [in Ukrainian].
10. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Holovne upravlinnia derzhavnoi aviatsii Ukrainy [On the approval of the Regulation on the Main Directorate of State Aviation of Ukraine] : Nakaz Minoborony Ukrainy vid 04.02.2023 № 59. (2023). *Verkhovna Rada Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0059322-23> [in Ukrainian].
11. Pro zatverdzhennia Pravyl vykonannia polotiv bezpilotnykh aviatsiinykh kompleksamy derzhavnoi aviatsii Ukrainy [On the approval of the Rules for the execution of flights by unmanned aviation complexes of the state aviation of Ukraine] : Nakaz Minoborony Ukrainy vid 08.12.2016 № 661. (2017). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. № 13. St. 378 [in Ukrainian].
12. Pro zatverdzhennia Pravyl vykonannia polotiv derzhavnoi aviatsii Ukrainy [On the approval of the Rules for the performance of flights of the state aviation of Ukraine] : Nakaz Minoborony Ukrainy vid 05.01.2015 № 2. (2015). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. № 13. St. 344 [in Ukrainian].
13. Pro zatverdzhennia Aviatyinykh pravyl Ukrainy «Zahalni pravyla polotiv u povitrianiomu prostori Ukrainy» [On the approval of the Aviation Rules of Ukraine "General rules of flights in the airspace of Ukraine"] : Nakaz Derzhaviasluzhby Ukrainy vid 06.02.2017 № 66/73. (2017). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. № 45. St. 1416 [in Ukrainian].
14. Kazanchuk, I.D. (2020). Funktsionuvannia ekolohichnoi politsii yak napriam optymizatsii mekhanizmu administratyvno-pravovoi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha v Ukraini [The functioning of the environmental police as a direction of optimization of the mechanism of administrative and legal protection of the natural environment in Ukraine]. *East European Scientific Journal*. № 11 (63). S. 52–56 [in Ukrainian].
15. Brusakova, O.V. (2017). Natsionalna politsiia Ukrainy yak subiekt zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky derzhavy [The National Police of Ukraine as a subject of environmental security of the state]. *Pravookhoronna funktsiia derzhavy: teoretyko-metodolohichni ta istoriko-pravovi problemy*. Kharkiv. S. 27–30 [in Ukrainian].
16. Kazanchuk, I.D. (2012). Mozhlyvosti vykorystannia v Ukraini yevropeiskoho dosvidu administratyvno-pravovoho zakriplennia i realizatsii standartiv yakosti okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha [Possibilities of using in Ukraine the European experience of administrative and legal consolidation and implementation of environmental protection quality standards]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka*. №4 (61). S. 3–11 [in Ukrainian].
17. Pro Osnovni zasady (stratehiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku [On the Basic principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine for the period up to 2030]: Zakon Ukrainy vid 28 liutoho 2019 roku № 2697-VIII. (2019). *Vidomosti Verkhovnoi Rady*. № 16. St. 70 [in Ukrainian].
18. Rekomendatsii do rozroblennia proektu Kompleksnoi prohramy rozvytku staloi ta konkurentospromozhnoi akvakultury na 2023–2030 roky [Recommendations for the development of the project of the Comprehensive Program for the Development of Sustainable and Competitive Aquaculture for 2023–2030]. (2021). Kyiv: NUBiP Ukrainy. 24 s. [in Ukrainian].
19. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha : Zakon Ukrainy vid 25.06.1991 № 1264-XII [On environmental protection]. (1991). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 41. St. 546 [in Ukrainian].
20. 90. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini [About local self-government in Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 № 280/97-VR. (1997). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 24. St. 170 [in Ukrainian].
21. Rohozinnikova, K.S. (2024). Natsionalna politsiia yak subiekt zakhystu prav hromadian na ekolohichnu bezpeku [National police as a subject of protection of citizens' rights to environmental safety]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*. № 4 (32). S. 438–450 [in Ukrainian].

Khozlu Ivan,

Assistant Professor

*(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2705-3968>

ORGANIZATIONAL AND STRUCTURAL POSITION OF WATER POLICE UNITS IN THE NATIONAL POLICE SYSTEM OF UKRAINE

The article analyzes the norms of administrative law that determine the organizational and structural position of water police units. Proposals have been made to improve the organizational and structural position of water police units in the system of bodies and units of the National Police of Ukraine. The content of the organizational (external) position of the water police units is disclosed, as a set of functional elements determined by the tasks, functions and competences of these units and aimed at determining the place of the water police in the hierarchy of bodies and units of the National Police of Ukraine. The expediency of including water police units in the nature protection (ecological) police force, the necessity of which is expressed by numerous specialists in the field of administrative law, is substantiated. The functional elements that determine the expediency of this proposal have been formed, namely: a) granting the head of the water police unit organizational and administrative powers in the field of protection of water bodies and water transport infrastructure; b) the scope and content of the competence of the water police is determined by the specific object of legal regulation; c) the presence of foreign ministry organizational ties with law enforcement agencies empowered to protect the water fund of Ukraine; d) the specifics of the forms and methods of police activity aimed at detecting and stopping offenses on the water, bringing shipmasters to administrative responsibility, etc.; e) direct subordination of the head of the Directorate of Aviation and Water Police to the Head of the National Police and his deputy, in accordance with the division of functional duties.

Key words: *the water police, organizational and structural position, National Police of Ukraine, tasks, functions, competence, nature protection (ecological) police.*

ПРАВООХОРОНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

УДК 347.965+061.2:342.7(477)(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-2-10-12>

Бандурка Сергій Сергійович,
доктор філософії, докторант
(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1928-4566>

СПІЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТУРИ І ГРОМАДСЬКОСТІ В ЗАХИСТІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

У статті досліджено форми і методи взаємодії адвокатури і громадськості в системі захисту прав і свобод людини. Схарактеризовано особливості такої взаємодії в умовах воєнного стану, в якому перебуває Україна у зв'язку з повномасштабною агресією російської федерації. Правовий режим воєнного стану зумовив зміни в характері взаємодії адвокатури і громадських об'єднань. Аргументовано, що адвокатура в системі зв'язків з громадськістю виступає як інститут громадянського суспільства, послуг якої в тій чи іншій формі потребують усі інші як державні, так і недержавні суб'єкти права.

Ключові слова: адвокатура, громадськість, захист прав і свобод людини, взаємодія, система.

Постановка проблеми. Адвокатура України, будучи недержавною самоврядною організацією, тісно взаємодіє з інститутами громадянського суспільства, уповноваженими на здійснення захисту прав і свобод людини. Держава гарантує і забезпечує додержання прав і свобод людини і повноваження адвокатури в наданні правової допомоги громадянам.

Запровадження воєнного стану, широкомасштабні агресивні дії російської федерації внесли корективи в усі сфери суспільного життя України, в т.ч. і взаємодії адвокатури і громадськості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова розробленість проблеми взаємодії адвокатури і громадськості знайшла своє відображення в наукових працях К. Б. Левченко (Людина. Свобода. Демократія. Наукове видання. Київ : Юристконсульт, 2006), М. І. Легенької та М. І. Хавронюка (Суд та інші правоохоронні органи: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2000), Н. О. Обло-вацької (Адвокатура України – інститут громадянського суспільства. *Адвокат*. № 10 (33). 2011), К. Е. Косячен-ко (Адвокатура: її призначення та місце як інституту громадянського суспільства. *Молодий вчений*. № 3 (91). 2021), А. М. Подоляки (Захист прав і свобод громадян засобами адвокатури. *Форум права*. 2009. №1), Ф. Та-раненко (Як працюють громадські об'єднання в умовах воєнного стану. *Українська правда*. 2022).

Значну роботу з дослідження взаємодії адвокатури і громадськості у сфері захисту прав і свобод людини у свій час виконали О. Д. Святоцький, В. О. Святоцька, Т. В. Варфоломєєва, М. В. Аракелян, Н. М. Бакаянова, Т. Б. Вільчик.

Автор даної статті охарактеризував форми і мето-ди взаємодії адвокатури і громадськості в монографіях «Адвокатура України на сторожі закону» [2] та «Держа-ва і адвокатура в системі захисту прав і свобод в Укра-їні: історико-правовий вимір» [3] та в кількох наукових статтях з цієї тематики.

Мета і завдання статті полягають в тому, що нині взаємодія адвокатури і громадськості має враховувати умови воєнного стану, відповідно до яких в нормативно-правові акти стосовно захисту прав і свобод людини, внесені відповідні зміни, що потребує відповідного до-даткового дослідження проблеми взаємодії адвокатури та громадськості.

Виклад основного матеріалу. Умови воєнного ста-ну та процес євроінтеграції України вплинули на всю сферу суспільного життя країни, зокрема, на правову основу діяльності всіх державних і громадських інсти-тутів, в тому числі і на форми та зміст взаємодії адвока-тури з громадськістю.

У Великому тлумачному словнику української мови поняття «взаємодії» розглядається як взаємна, спільна дія, робота, діяльність, здійснення чого-небудь, сукуп-ність учинків кого-небудь [4].

У незалежній Україні громадські організації актив-но діють у різних сферах суспільного життя, зокрема у сферах захисту прав і свобод людини.

Спільна діяльність адвокатури і громадськості в сис-темі захисту прав і свобод людини реалізується, перш за все, шляхом взаємодії з такими інститутами громад-ського суспільства як громадські об'єднання і громад-ські організації.

В юридичній енциклопедії громадськість визначена як «суспільно активна частина суспільства, яка на добровільних засадах бере участь у суспільно-політичному житті країни. Для громадськості характерні: потреби у спілкуванні; орієнтація на колективну діяльність; пріоритет громадських інтересів перед індивідуальними, активне вираження своєї суспільної позиції тощо.

Важливою сферою діяльності громадськості є її участь у державно-правових заходах. Громадськість, зокрема, сприяє проведенню виборів і референдумів, допомагає у роботі державних органів і органів місцевого самоврядування, обговорює проекти законів тощо. Діє як безпосередньо, так і через різноманітні об'єднання громадян, порядок роботи яких регулюється Законом України «Про об'єднання громадян» (1992) [14].

Я. Жукровський вказує, що в законодавстві загалом відсутній комплексний підхід до розуміння поняття громадськості. Спостерігається непослідовність у регулюванні, відсутність однакового його застосування. У понад 20 нормативних актах зазначено про обов'язок органів влади «інформувати громадськість» або залучати «громадськість». У цих актах або взагалі, або зовсім неоднозначно розкривається механізм реалізації цього обов'язку [15].

О. Г. Юшкевич зауважує, що поняття «громадськість» усе ще залишається належним чином не вивченим, потребує подальших досліджень та законодавчого закріплення. Адже довільне розуміння поняття «громадськість» призводить до зниження ефективності діяльності органів влади та розвитку громадянського суспільства [16].

Відповідно до Словника української мови «громадськість» – це передова частина, передові кола суспільства [17].

Громадськість є основою громадянського суспільства, невід'ємним елементом якого є адвокатура. «Громадянське суспільство визначають як сукупність рівноправних індивідів, сукупність недержавних об'єднань, специфічну суспільну сферу, відповідальну за вироблення загального (публічного) інтересу, сферу реалізації згуртованих співпадаючих інтересів людей. Історичний тип (якісного) розвитку людського суспільства, простір реалізації прав осіб, тип суспільства, побудованих на ціннісному ставленні до прав людини, сферу поєднання та здійснення приватних інтересів осіб-власників прав, згуртовані в інституціональні об'єднання, які можуть забезпечувати контроль і протистояння державі, сукупність сформованих надобровільних і самоврядних засадах об'єднання, за посередництва яких індивіди реалізують належні їм права» [18, с. 170].

В. І. Московець зазначав, що «громадськість» складається з однієї або більше фізичних чи юридичних осіб, їх об'єднань, організацій або груп, які діють згідно з чинним законодавством України або практикою задля захисту своїх законних прав, свобод та інтересів у галузі політики, економіки, культури, охорони здоров'я, а також у соціальній, екологічній, міжнародній та інших сферах. Громадськість як активне суспільне утворення в повний момент об'єднує всіх тих, хто стикається з спільною проблемою, яка стосується суспільних інтересів, і може разом шукати шляхи її розв'язання [19, с. 633].

Взаємодія адвокатури з громадськістю та громадськими об'єднаннями (організаціями) набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану, в процесах інтеграції української правової системи в правову систему Європейського Союзу, в умовах суперечливості про-

цесів державного, соціально-економічного і правового розвитку України, в яких перебуває наша держава.

Сучасна громадськість характеризується усвідомленням громадянами своїх прав і свобод, розвинутою системою державних і недержавних суб'єктів права, уповноважених на їх захист, можливості вільного волевиявлення кожного індивідуума і механізму реалізації такого волевиявлення в порядку, встановленому законом. Законодавством України встановлені і норми спільної діяльності адвокатури і громадськості в системі захисту прав і свобод людини.

Адвокатура України, будучи недержавною самоврядною організацією, тісно взаємодіє з громадськістю та з її об'єднаннями та організаціями, уповноваженими на здійснення захисту прав і свобод людини. Ст. 13 Закону України «Про громадські об'єднання» [14] визначає, що громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема, економічних, соціальних, культурних, соціологічних та інших інтересів.

Громадські об'єднання утворюються і діють на принципах:

- 1) добровільності;
- 2) самоврядності;
- 3) вільного вибору території діяльності;
- 4) рівності перед законом;
- 5) відсутності майнового інтересу їх членів (учасників);
- 6) прозорості, відкритості та публічності.

Громадські об'єднання діють на основі статуту громадського об'єднання, який затверджується загальними зборами членів (учасників) об'єднання. У ст. 21 вищезгаданого Закону передбачені права громадських об'єднань, якими вони користуються для здійснення своєї мети (цілей), а саме:

- 1) вільно поширювати інформацію про свою діяльність, пропагувати мету (цілі);
- 2) звертатися у порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями) заявами (клопотаннями), скаргами;
- 3) одержувати у порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації;
- 4) брати участь у порядку, визначеному законодавством, у розробленні проектів нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади, органами місцевого самоврядування і стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного і суспільного життя;
- 5) проводити мирні збори;
- 6) здійснювати інші права, не заборонені законом.

Держава гарантує і забезпечує додержання прав громадських об'єднань.

Громадські об'єднання є добровільним (на договірних засадах) утворенням з метою виконання певної соціально-корисної діяльності, вид і мета якого визначається груповими інтересами членів (учасників) об'єднання. Громадське об'єднання не переслідує мету отримання прибутку, якщо в статуті об'єднання не передбачена комерційна (підприємницька) діяльність.

Однією з організаційно-правових форм громадських об'єднань є громадська організація. Закон України «Про громадські об'єднання» визначає громадську організацію як «громадське об'єднання», засновниками

та членами (учасниками) якого є тільки фізичні особи. Поняття громадської організації не охоплює діяльність релігійних, господарських та інших об'єднань громадян, порядок створення і діяльність яких визначається спеціальним законодавством, наприклад, Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [15], визначає професійну спілку (профспілку) як добровільну неприбуткову громадську організацію, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання). Громадські організації, які носять характер недержавних, неурядових організацій є легальними суб'єктами правовідносин, створеними для діяльності, що керується окремо від держави. Сфера діяльності недержавних організацій в розвинутих демократичних країнах охоплює фактично всі галузі суспільного життя: захист прав і свобод людини, політику, культуру, освіту, науку, благодійну діяльність, соціальну роботу, охорону здоров'я тощо.

Запровадження воєнного стану, широкомасштабні агресивні дії російської федерації внесли корективи в усі сфери суспільного життя України, в т.ч. і діяльність недержавних організацій. Відповідаючи на виклики воєнного стану громадські об'єднання ставлять перед собою інші цілі та завдання, ніж ті, що визначені їхніми статутами та іншими установчими документами, що потребує додаткового законодавчого врегулювання з урахуванням специфіки їх діяльності в сучасності.

Надання фінансової та матеріально-технічної допомоги Збройним Силам України та підрозділам територіальної оборони, організація допомоги людям та тваринам, постраждалим від воєнних дій агресора, участь в роботі центрів допомоги для вимушено переміщених осіб, гуманітарна допомога біженцям, автоволонтерство та інша діяльність прямо не передбачена статутними документами, але вона набула широкого розмаху в умовах воєнного стану, що обумовлює питання зміни статуту, нової реєстрації тощо. В усіх цих випадках громадськість і її організації потребують правової допомоги, яку їм надають адвокати, переважно безоплатно.

Міністерство юстиції України прийняло рішення, що в умовах воєнного стану, Єдиний державний реєстр буде працювати для проведення реєстраційних дій щодо створення громадських об'єднань, предметом діяльності яких є надання допомоги Збройним Силам, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам цивільного захисту, добровольним формуванням територіальних громад, іншим організаціям та особам, які забезпечують національну оборону і безпеку, відсіч і стримування збройної агресії російської держави, а також особам, які постраждали чи можуть постраждати від збройної агресії тощо [16].

Адвокати можуть надати правову допомогу недержавним організаціям:

- у консультуванні з питань вибору благодійної чи громадської організації та побудови її організаційної структури;
- у створенні та реєстрації благодійних, громадських організацій та відокремлених міжнародних неурядових організацій;
- у розробці статутних документів та інших документів внутрішнього використання під конкретні цілі та потреби діяльності;
- консультування з питань оподаткування благодійних чи громадських організацій;
- консультування з питань взаємовідносин з місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування;

– консультування з інших питань діяльності громадського об'єднання.

У період воєнного стану реєстрацію громадських об'єднань проводять виключно державні реєстратори, посадові особи Міністерства юстиції, його територіальних органів, які включені до затвердженого Мін'юстом переліку. Цей перелік постійно оновлюється залежно від військово-оперативної ситуації в тім чи іншому регіоні, він може передбачати певні обмеження проведення (прийняття) включеними до нього державними реєстраторами, їх посадовими особами реєстраційних дій, що необхідно враховувати як представникам громадських об'єднань, так і адвокатам, які їм надають правову допомогу.

Розгалужена мережа громадських об'єднань різних видів діяльності в цивілізованому світі розглядається в якості однієї з ознак розвинутого демократичного суспільства.

Найбільша кількість українських недержавних організацій припадає на сфери:

- благодійної і гуманітарної допомоги в сфері оборони і безпеки;
- культура і освіта;
- здоров'я;
- економіка і наука;
- жінки і діти, інваліди і пенсіонери.

З огляду на спрямованість діяльності недержавних організацій в мирний час можна зробити висновок, що основним напрямком їх діяльності було забезпечення реалізації прав своїх членів (учасників), захист прав інших членів суспільства, які охоплюються метою (цілями) тієї чи іншої громадської організації. Такими є окремі соціальні групи, зокрема, діти і жінки, інваліди і пенсіонери, працівники сфери обслуговування, освіти, охорони здоров'я, соціальної роботи.

Нині Україна живе у складний час, що характеризується значними перетвореннями в суспільно-політичному і економічному житті та обставинами, викликаними умовами воєнного стану. Корінним чином змінилось відношення держави і суспільства до прав і свобод людини і громадянина. Необхідною умовою формування правової держави і громадянського суспільства є вдосконалення судового захисту прав і свобод громадян і організацій. Важлива роль в реалізації цього положення належить українській адвокатурі та громадським об'єднанням [7].

Основним завданням правової держави відповідно до Конституції України є необхідність забезпечення прав і свобод кожної людини і на його виконання має бути націлена діяльність всіх інститутів громадянського суспільства, в тому числі всіх державних і недержавних організацій.

Конституція України проголосила Українську державу як демократичну, соціальну і правову країну, в якій формується громадянське суспільство – система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів, такі правові відносини, що забезпечують умови для реалізації приватних і суспільних інтересів і потреб людини і громадянина, колективів, різних верств населення, створення умов для насиченого соціального, культурного і духовного життя, збереження і розвитку моральних і матеріальних цінностей, прав і свобод кожного члена суспільства.

Ідеологія громадянського суспільства, в побудові якої мають бути задіяні всі державні і недержавні суб'єкти права, цілком і повністю відтворює цілі і завдання діяльності адвокатури України. Адвокатура

України функціонує в системі суспільних інструментів, самостійних і незалежних від держави, і це є основою для взаємодії адвокатури з громадськими об'єднаннями в сфері захисту прав і свобод людини і громадянина.

В українській юридичній практиці і наукових дже-релах використовуються різні поняття, зокрема, «правозахисні організації», «правоохоронна діяльність», «правозахисники», «правоохоронні органи» та «органи охорони правопорядку». Хоч ці поняття і стосуються захисту і охорони прав і свобод людини, змістовне їх навантаження суттєво відрізняються.

К. Б. Левченко зазначає, що термін «правоохоронний» асоціюється з діяльністю правоохоронних органів, перш за все, органів поліції, хоча й не обмежується ними. Термін «правозахисний» асоціюється з рухом за права людини та діяльністю громадських правозахисних організацій.

Правозахисні організації – це особливий вид недержавних організацій, діяльність яких спрямована на утвердження і захист прав і свобод людини, ефективний контроль за їхнім дотриманням державою, її органами, її посадовими особами [8, с. 13].

Правозахисні організації сприяють зменшенню організованого насильства, здійснюваного державою. Для цього вони працюють одночасно в трьох напрямках:

1) захист прав людини в конкретних випадках, громадянські розслідування фактів порушень прав людини державними органами;

2) поширювання інформації про право людини, правове виховання;

3) аналіз стану з правами людини.

Усі три напрямки тісно взаємозалежні, робота тільки в одному із трьох напрямків не може бути ефективною. Якщо займатися тільки захистом громадян, то правозахисні організації приречені на вічну боротьбу з державою при потермалізмі, що зберігається в суспільстві, незнанні людьми своїх прав та інструментів їхнього захисту і законодавства, що, як і раніше, несе загрозу правам людини [13].

Серед громадських правозахисних організацій, які постійно взаємодіють з адвокатурою, варто назвати такі, як Українська Гельсінська спілка з прав людини, «Меморіал» імені Василя Стуса, Міжнародний комітет захисту прав людини, Харківська правозахисна група, Центр громадянських свобод, Фонд соціальної допомоги ім. доктора Ф. П. Гааза, Всеукраїнська організація «Право і безпека», Міжнародна правозахисна організація «Ла-Страда», Правозахисна організація «Права людини», Жіночий консорціум України, Конгрес національних громад України, Центр інформації про права людини, Комітет виборців України та інші.

До державних правозахисних організацій в Україні слід віднести: а) органи юстиції; б) органи захисту прав споживачів; в) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; г) міжурядові правозахисні організації. Правозахисна діяльність в Україні, як вже зазначалося, здійснюється державними і недержавними правозахисними організаціями. Адвокатура між цими двома групами правозахисних організацій займає особливе місце, оскільки виконує діяльність із захисту приватних, суспільних і державних інтересів і уповноважена державою на надання правової допомоги в усіх випадках і всім суб'єктам права, коли виникає така потреба.

Захист прав людини та правозахисна діяльність держави, тобто діяльність правоохоронних органів – це не одне і теж. Правоохоронна діяльність полягає в заходах з спеціально уповноважених органів держави і су-

спільства з охорони закону, а правозахисна діяльність спрямована на захист прав людини. Правоохоронна діяльність допускає можливість застосування, у випадках передбачених законом, державного примусу, що включає широкий спектр примусових силових заходів, включно до використання зброї.

Недержавні, громадські організації такими повноваженнями не наділяються. Якраз однією із особливостей їх діяльності є незастосування примусу, здійснення захисту прав шляхом проведення інформаційних, превентивних заходів, моніторингу ситуації на національному та міжнародному рівнях, контроль за виконанням законодавства та забезпечення державних заходів у галузі прав людини, правова та інша допомога тим особам, чий людські права були порушені.

Правозахисні організації виконують в добровільному порядку профілактичну, захисну, ресоціалізаційну, правороз'яснювальну, аналітичну та/або методичну, інформаційну, координаційну та (частково) нормотворчу функції.

Правоохоронна діяльність здійснюється лише органами державної влади, а правозахисна – як державними, так і недержавними, для державних – правоохоронна діяльність є основною функцією.

Функції і методи взаємодії адвокатури України з громадськістю та громадськими (неурядовими) організаціями в сфері захисту прав людини обумовлюється видами адвокатської діяльності та професійними правами адвоката, як згідно ст.ст. 19 і 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є наступними:

1) надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави;

2) складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру;

3) захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення;

4) надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні;

5) представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні;

6) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та конституційного судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами;

7) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодавством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших міжнародних організацій або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

8) захист прав, свобод і законних інтересів викривача у зв'язку з повідомленням ним інформації про корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення.

Адвокат, спілкуючись з громадськими організаціями, може здійснювати інші види адвокатської діяльності, не заборонені законом.

Під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правової допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правової допомоги, зокрема:

1) звертатися з адвокатськими запитами, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб);

2) представляти і захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб у суді, органах державної влади та органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, громадських об'єднаннях, перед громадянами, посадовими і службовими особами, до повноважень яких належить вирішення відповідних питань в Україні та за її межами;

3) ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом;

4) складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у встановленому законом порядку;

5) доповідати клопотання та скарги на прийомі в посадових і службових осіб та відповідно до закону одержувати від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання і скарги;

6) бути присутнім під час розгляду своїх клопотань і скарг на засіданнях колегіальних органів та давати пояснення щодо суті клопотань і скарг;

7) збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою;

8) застосовувати технічні засоби, у тому числі для копіювання матеріалів справи, в якій адвокат здійснює захист, представництво або надає інші види правової допомоги, фіксувати процесуальні дії, в яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом;

9) посвідчувати копії документів у справах, які він веде, крім випадків, якщо законом встановлено інший обов'язковий спосіб посвідчення копій документів;

10) одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань;

11) користуватися іншими правами, передбаченими цим Законом та іншими законами.

Національна асоціація адвокатури України (НААУ), Координаційний центр з надання правової допомоги (КЦ), Українська фундація правової допомоги, Українська Гельсінська спілка з прав людини та Харківська правозахисна група 26 жовтня 2018 року підписали меморандум щодо посилення експертного потенціалу у сфері доступу вразливих категорій населення до правосуддя у кримінальному провадженні. Меморандум укладений з метою налагодження взаємодії адвокатської спільноти, системи безоплатної правової допомоги та громадянського суспільства щодо покращання доступу вразливих категорій населення до правосуддя.

Підписанти меморандуму домовилися подавати взаємну всебічну підтримку задля розвитку співпраці та обмінюватися інформацією про заходи, спрямовані на його реалізацію. Меморандум передбачає створення Комісії з експертно-правового аналізу, яка розроблятиме механізм забезпечення якості безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному провадженні. Комісія діє на постійній основі у складі дев'яти осіб – по три представники від НААУ та КЦ і по одному від організації громадянського суспільства [1].

У межах налагодження співпраці з громадськими організаціями в умовах воєнного стану регіональні об'єднання адвокатури ряду областей України підписали меморандуми про співпрацю та взаємодію з виконання низки організаційних питань з надання правової допомоги громадським організаціям та населенню, зокрема, такі меморандуми укладені в Чернівецькій, Харківській, Київській та інших областях.

Надання правової допомоги переміщеним особам внаслідок агресії росії проти України, зокрема у формі юридичних консультацій, складання правових документів непроцесуального характеру (різні запити, заяви, скарги до органів місцевого самоврядування, різних державних установ, організацій) в Одеській, Черкаській, Львівській, Харківській та в інших областях здійснюється на безоплатній основі із залученням місцевих адвокатів.

Великий досвід співпраці адвокатури накопичився у взаємодії з міжнародною правозахисною організацією «Ла-Страда».

Громадська правозахисна організація «Ла-Страда» працює для забезпечення гендерної рівності, запобігання домашньому насильству, протидії торгівлі людьми, забезпечення прав дітей, протидії рабській праці, сприяючи впровадженню стандартів прав людини в усіх сферах життя суспільства та держави.

Під егідою «Ла-Страда» працює цілодобово Національна «гаряча» лінія, яка дає можливість для безпосередніх контактів з жінками, дітьми, чоловіками, які постраждали від торгівлі людьми, домашнього насильства, а також з тими жінками, які збираються їхати в пошуках заробітку або на навчання за кордон.

За роки існування «гарячої лінії» до «Ла-Страда» звернулися десятки тисяч громадян України з питань надання консультацій з питань виїзду за кордон з метою працевлаштування, одруження, з питань насильства фізичного і сексуального, з питань консультацій з протидії торгівлі людьми, правової допомоги при захисті прав дітей, розподілу майна між членами родини та інші.

Адвокати, які залучені до чергування на «гарячій» лінії, чи отримали інформацію через телефон довіри про порушення прав людини, дають правові консультації негайно, або запрошують для оформлення заяв, звернень, скарг, надають іншу допомогу [5].

В умовах постійних реформ громадянське суспільство виконує низку важливих функцій. Водночас його діяльність потребує професійного супроводу правників. Національна асоціація адвокатів України (НААУ) має великий професійний ресурс. Нині існує великий запит на те, щоб різні громадські ініціативи супроводжували адвокати, зокрема, це стосується захисту вразливих верств населення, підготовки проектів соціальних програм, розробки проектів нормативно-правових актів органів державної влади та місцевого самоврядування, співпраці з іноземними партнерами.

«У громадянського суспільства є багато симпатиків у особі міжнародних організацій, що мають великі ре-

сурси. І було б неправильно цим не скористатися. Тому ми намагаємось залучати ці ресурси, які в результаті підуть на благо адвокатури та відповідно суспільства... Адвокатська професія — це не тільки про бізнес чи заробляння грошей. Частково це й про те, що захисник має надавати допомогу вразливим верствам населення. І при цьому не очікувати винагороди за таку діяльність... Адвокатура й громадянське суспільство є нероздільним, тому обов'язково мають співпрацювати» [10].

Аналізуючи діяльність громадських організацій під час війни М. Будша та А. Нагаєвщук стверджують, що громадські організації стали надійним тилом для забезпечення військових і гуманітарних потреб. Вистоявши у перші, надскладні тижні війни, ці спільноти шукають способи залишатися ефективними в новій реальності. Громадським організаціям, на їх думку, необхідно орієнтуватися на актуальні потреби воєнного часу, зокрема:

- навчання кризовому менеджменту та плануванню в мінливих умовах;
- навички збереження емоційного ресурсу та запобігання вигоранню;
- залучення ресурсів і забезпечення фінансування проєктів і команди в цілому;
- налагодження закордонних партнерства і збереження присутності в інфопросторі західних країн;
- отримання юридичних консультацій щодо діяльності в умовах війни, які може надати адвокатура.

М. Будша та А. Нагаєвщук вважають, що для системної роботи підходить формат громадської організації. Багато мати зареєстровану громадську організацію, що дозволить швидше прийняти кошти від партнерів та розподілити їх. При цьому звітність варто вести як слід, не нехтувати процедурами та діяти у межах закону, адже перевірок податкової служби ніхто не скасовував. У вирішенні податкових завдань адвокатура може надавати необхідну правову допомогу.

Масштаби діяльності громадських об'єднань в сфері допомоги громадянам постраждалим від агресивних дій російських окупантів, допомоги Збройним Силам України і територіальній обороні зростають. Органи влади, громадські об'єднання і адвокатура, як незалежна, правозахисна організація працюють в сфері захисту і допомоги населенню в одному ключі. «Варто зберегти єдність та взаємодопомогу суспільства, які виникли в період важких випробувань і після війни. Громадські організації України закликають створити координаційний орган з підтримки та розвитку громадського сектору та співпраці громадянського суспільства, донорських організацій і влади України» [6].

Ураховуючи, що багато громадських організацій, у тому числі і закордонних, задіяних у сфері надання гуманітарної допомоги та іншої волонтерської діяльності не володіють достатньою інформацією та юридичними знаннями для створення якісного механізму співпраці з неурядовими організаціями та органами влади, організація координаційного органу з підтримки та розвитку громадського сектору дозволить розробити заснований на законних підставах конкретний та ефективний план розвитку громадянського середовища України. Такий план має охоплювати всі напрямки діяльності громадських організацій (об'єднань) у сфері захисту прав і свобод людини, надання правової, гуманітарної, благодійної та матеріальної допомоги, включаючи і взаємодію із адвокатурою.

Н. О. Обловацька зазначає, що адвокатура є особливим інститутом громадянського суспільства в Україні. Про це свідчить імператив професійного захисту прав та законних інтересів осіб у суді, публічно-правовий статус адвокатури, надання державою права на отримання юридичної допомоги абсолютно всім фізичним і юридичним особам.

На сьогодні розвиток цього інституту відбувається у межах процесу модернізації правової системи – комплексу соціальних, економічних, правових, політичних, культурних та інтелектуальних трансформацій.

Для інституту адвокатури цей процес є дуже складним і суперечливим, оскільки в державі ще не сформувалися надійні механізми практичної реалізації громадянських прав і свобод [13].

Адвокатура будучи сама громадською організацією в системі зав'язків з громадськістю та її організаційними утвореннями, виступає як єдиний суб'єкт права з надання правової допомоги на професійній основі, якої потребують всі інші недержавні суб'єкти права, оформлені в громадянські організації.

Адвокатура функціонує, будучи громадською організацією, як невіддільна частина механізму держави в сфері відправлення правосуддя, що є запорукою суспільної довіри органам судової влади, це дуже важливо для результативної та ефективної роботи суду, також для конституційного контролю за законодавчою та виконавчою владою у питанні дотримання прав і свобод людини, закріплених в Конституції [8].

Жодна інша громадська організація таких повноважень не має і в цьому полягає особливе місце адвокатури у взаємодії адвокатури з недержавними суб'єктами захисту прав і свобод людини і громадянина.

Здійснюючи свою функцію з надання правової допомоги та відновлення порушених прав та реалізації інтересів юридичних осіб, як державних, так і недержавних (громадських об'єднань), як на території України, так і за її межами адвокатура надає послугу, насамперед, демократичному суспільству та державі.

Висновки. Адвокатура діє в інтересах громадського суспільства, будучи сама громадським об'єднанням. Спільна діяльність адвокатури і громадськості виражається в різних формах: в наданні правових консультацій, допомоги в оформленні процесуальних документів, представництві інтересів громадськості, в захисті прав і свобод індивідів, в наданні іншої правової допомоги.

Сучасні ризики та загрози не повинні стати перешкодою здійсненню взаємодії адвокатури і громадськості в системі захисту прав і свобод людини і громадянина. Непрості умови функціонування адвокатури в правовому режимі воєнного стану і специфічна діяльність благодійних, волонтерських та інших громадських об'єднань та організацій, спрямована на допомогу державі в захисті своєї суверенності і незалежності, являють собою унікальну можливість розширити межі взаємодії з громадськістю та набути унікального досвіду для майбутнього розвитку.

Значення спільної діяльності адвокатури і громадськості в захисті прав і свобод людини в умовах війни зростає в зв'язку із значним збільшенням постраждалих від військових дій, обстрілів та бомбардувань мирного населення, втрати рідних і близьких людей. Адвокатура має враховувати особливості адвокатської діяльності в умовах воєнного стану та в процесі євроінтеграції України, розвивати нові форми спільної діяльності з громадськістю в системі захисту прав і свобод людини.

Список використаних джерел

1. Адвокатура, громадські організації та система БПД співпрацюватимуть. URL: <https://yur-gazeta.com>.
2. Бандурка С. С. Адвокатура на сторожі закону : монографія. Харків : Майдан, 2021. 224 с.
3. Бандурка С. С. Держава і адвокатура в системі захисту прав і свобод в Україні: історико-правовий вимір. Харків : Майдан, 2022. 452 с.
4. Великий тлумачний словник української мови / укладач та головний редактор В. Т. Бусел. Київ. Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
5. Громадська організація «Ла-Страда». URL: <https://la-strada.org.ua>
6. Громадський сектор і владно-громадська взаємодія під час війни: підсумки травня. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/hromadskyi-sektor-i-vladno-hromadska-vzaiemodiia-pid-chas-viiny-pidsumky-travnia/>.
7. Козьмینیх А. В. Адвокатура як інститут громадянського суспільства в суспільній науці: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (керівник авт. кол.), Л. І. Кормич (ред.), М. А. Польовий (відп. секр.) та ін.; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса, 2009. Вип. 36. С. 228–235.
8. Левченко К. Б. Людина. Свобода. Демократія: наукове видання. Київ: Юрисконсульт, 2006. 621 с.
9. Місяць В. Адвокатська професія – це не тільки бізнес чи заробляння грошей. URL: <https://zib.com.ua>.
10. Основні положення діяльності правозахисних організацій. URL: <https://www.oberig.org/uk/osnovni-polozhennia-diialnosti-p-o>.
11. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 1. Ст.1.
12. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 № 1045-XIV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1999. № 45. Ст.397.
13. Тараненко Ф. Як працюють громадські об'єднання в умовах воєнного стану. *Українська правда*. 2022. 28 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/03/28/7335234/>.
14. Юридична енциклопедія: у 6 т. Київ: Українська енциклопедія імені М. П. Бажана, 1998. Т. 1. 669 с.
15. Жукровський Я. Хто така громадськість і з чим її «діяють»? *Громадський простір*. 2014. 17 червня. URL: <https://www.prostir.ua/?news=hto-taka-hromadskist-i-z-chym-ji-jidiyat>.
16. Юшкевич О. Г. Громадськість: визначення у чинному законодавстві: URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/31139/1/36.PDF>.
17. Словник української мови: в 11 т. URL: http://ukrlit.org/slovyk/slovyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh.
18. Велика українська юридична енциклопедія: в 20 т. Т. 3: Філософія права. Харків: Право, 2017. 1127 с.
19. Московець В. І. Поняття «Громадськість у законодавстві та адміністративно-правовій роботі». *Форум права*. 2011. № 2. С. 630–634 с.

References

1. Advokatura, hromadski orhanizatsii ta systema BPD spivpratsiuvatymut [The Bar, public organizations and the BPD system will cooperate]. Retrieved from: <https://yur-gazeta.com> [in Ukrainian].
2. Bandurka, S.S. (2021). Advokatura na storozhi zakonu [The bar protects the law]: monohrafiia. Kharkiv : Maidan [in Ukrainian].
3. Bandurka, S.S. (2022). Derzhava i advokatura v systemi zakhystu prav i svobod v Ukraini: istoryko-pravovyi vymir [State and advocacy in the system of protection of rights and freedoms in Ukraine: historical and legal dimension]. Kharkiv : Maidan [in Ukrainian].
4. Velykyi tлумachnyi slovyk ukrainskoi movy (2002). [A large explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Ukladach ta holovnyi redaktor V. T. Busel. Kyiv. Irpin : VTF «Perun» [in Ukrainian].
5. Hromadska orhanizatsiia «La-Strada» [Public organization "La Strada"]. Retrieved from: <https://la-strada.org.ua> [in Ukrainian].
6. Hromadskyi sektor i vladno-hromadska vzaiemodiia pid chas viiny: pidsumky travnia [The public sector and government-public interaction during the war: the results of May]. Retrieved from: <https://uplan.org.ua/analytics/hromadskyi-sektor-i-vladno-hromadska-vzaiemodiia-pid-chas-viiny-pidsumky-travnia/> [in Ukrainian].
7. Kozminykh, A.V. (2009). Advokatura yak instytut hromadianskoho suspilstva v suspilnii nautsi [Advocacy as an institution of civil society in social science]: zb. nauk. pr. / redkol.: S. V. Kivalov (kerivnyk avt. kol.), L. I. Kormych (red.), M. A. Polovyi (vidp. sekr.) ta in.; ONUA, Pivdenno ukr. tsentr hender. problem. Odesa, 36, 228–235 [in Ukrainian].
8. Levchenko, K.B. (2006). Liudyna. Svoboda. Demokratia [Man. Freedom. Democracy]: naukovе vydannia. Kyiv: Yuryskonsult [in Ukrainian].
9. Misiats V. Advokatska profesiia – tse ne tilky biznes chy zarobliannia hroshei [The legal profession is not only about business or making money]. Retrieved from: <https://zib.com.ua> [in Ukrainian].
10. Osnovni polozhennia diialnosti pravoza khysnykh orhanizatsii [Basic provisions of the activities of human rights organizations]. Retrieved from: <https://www.oberig.org/uk/osnovni-polozhennia-diialnosti-p-o> [in Ukrainian].
11. Pro hromadski obiednannia [About public associations]: Zakon Ukrainy vid 22.03.2012 r. № 4572-VI (2013). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, 1. art.1 [in Ukrainian].
12. Pro profesiini spilky, yikh prava ta harantii diialnosti [About trade unions, their rights and guarantees of activity]: Zakon Ukrainy vid 15.09.1999 № 1045-XIV (1999). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, 45, art. 397 [in Ukrainian].
13. Taranenko, F. (2022). Yak pratsiuut hromadski obiednannia v umovakh voiennoho stanu [How public associations work under martial law]. *Ukrainska pravda*. 28 bereznia. Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/03/28/7335234/> [in Ukrainian].
14. Iurydychna entsyklopediia [Legal encyclopedia]: Vols. 1-6. Vol. 1 (1998). Kyiv: Ukrainska entsyklopediia imeni M. P. Bazhana [in Ukrainian].

15. Zhukrovskiy Ya. Khto taka hromadskist i z chym yii «idiat»? [Who is the public and what do they "eat" it with?]. Hromadskyi prostir. 2014. June 17. URL: <https://www.prostir.ua/?news=hto-taka-hromadskist-i-z-chym-jiji-jidyat> [in Ukrainian].
16. Yushkevych O. H. Hromadskist: vyznachennia u chynnomu zakonodavstvi. [Publicity: definition in current legislation]. URL: <http://dSPACE.wunu.edu.ua/bitstream/316497/31139/1/36.PDF> [in Ukrainian].
17. Slovyk ukrainskoi movy: v 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]. URL: http://ukrlit.org/slovyk/slovyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh [in Ukrainian].
18. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: v 20 t. T. 3: Filosofiia prava. [Great Ukrainian legal encyclopedia: in 20 volumes, Volume 3: Philosophy of law]. Kharkiv: Pravo, 2017. 1127 p. [in Ukrainian].
19. Moskovets V. I. Poniattia «Hromadskist u zakonodavstvi ta administratyvno-pravovii roboti». [The concept of "Publicity in legislation and administrative and legal work"]. Forum prava. 2011. № 2. pp. 630–634 [in Ukrainian].

Bandurka Serhii,

PhD in Law, Postdoctoral Student

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1928-4566>

JOINT ACTIVITIES OF ADVOCACY AND SOCIETY IN PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS

The article examines the forms and methods of interaction between the legal profession and public associations in the system of protection of human rights and freedoms. The peculiarities of such interaction in the conditions of martial law, in which Ukraine enters due to the full-scale aggression of the Russian Federation, are characterized. Emphasis is placed on the changes in the social life of Ukraine, which caused changes in the nature of interaction between the legal profession and public associations. Forms and methods of interaction of the legal profession with public associations in the field of protection of human rights and freedoms are conditioned by the types of legal activity and professional rights of lawyers provided for in the Law of Ukraine "On Advocacy and Legal Activities" and taking into account the requirements of the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law".

It is argued that the legal profession in the system of relations with public associations acts as a central, main element, the services of which are needed in one form or another by all other non-state legal subjects organized in public organizations.

The Bar is able to provide legal assistance to all public associations in need of legal assistance, without expecting any reciprocation from them. Figuratively speaking, the advocacy can unite without third-party organizations, and they cannot do without the advocacy in certain situations.

No public organization has such wide powers in the field of protection of human rights and freedoms as the bar, which is also a public organization that functions as an integral part of the state mechanism in the field of administration of justice.

Key words: advocacy, public associations, protection of human rights and freedoms, interaction, system.

ЗМІСТ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Веденєєв Д. В., Семенюк О. Г.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО УСТРОЮ КРИМІНАЛЬНОЇ РОЗВІДКИ
ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ (1991–2019-ТІ РОКИ)..... 3

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Крушеницький А. В., Удод А. М.

ДОКУМЕНТИ – ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ ЯК ОБ’ЄКТИ ВИТРЕБУВАННЯ ТА ОТРИМАННЯ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ..... 8

Пилипенко Д. О.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОЇ ПРОБАЦІЇ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ..... 16

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ТА ДЕТЕКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Тарасенко О. С.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГЛАМЕНТУВАННЯ ПІДСТАВ ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО
СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ТА ІМІТУВАННЯ ОБСТАНОВКИ ЗЛОЧИНУ ДО ПОЧАТКУ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ..... 21

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ТА АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Дудоров О. О., Письменський Є. О.

ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ОХОРОНИ ВОД:
ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ 26

Когут В. М.

НЕДОЛІКИ ПРОТОКОЛІВ ПРО АДМІНПРАВООПОРУШЕННЯ ЗА СТАТТЕЮ 130 КУПАП
У КОНТЕКСТІ ПОСИЛАННЯ НА ПРАВИЛА ДОРОЖНЬОГО РУХУ..... 36

Пірго О. Ф.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА
ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ В УКРАЇНІ 41

Семенишина-Фіголь Б. М.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ДЕТЕРМІНАНТИ,
ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ В УКРАЇНІ..... 46

Семир’янов Д. Я., Ковальчук В. С.

ДЕТЕРМІНАЦІЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ:
ЇЇ ПРИЧИНИ, УМОВИ ТА КОРЕЛЯНТИ..... 51

КАДРОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Лапкін А. В., Селивоненко Б. В.

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРОКУРОРІВ..... 57

Хозлу І. К.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-СТРУКТУРНЕ ПОЛОЖЕННЯ ПІДРОЗДІЛІВ ПОЛІЦІЇ НА ВОДІ
У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ..... 62

ПРАВООХОРОНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Бандурка С. С.

СПІЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТУРИ І ГРОМАДСЬКОСТІ В ЗАХИСТІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ. 68

CONTENTS

ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF THE NATIONAL POLICE ACTIVITY

Viedienieiev Dmytro, Semeniuk Oleksandr

TRANSFORMATION OF THE ORGANIZATIONAL AND FUNCTIONAL STRUCTURE
OF THE CRIMINAL INTELLIGENCE OF THE INTERNAL AFFAIRS BODIES OF UKRAINE (1991–2019)...3

PROBLEMS OF PRE-TRIAL INVESTIGATION

Krushenytskyi Andrii, Udod Andrii

DOCUMENTS – EVIDENCE SOURCES AS OBJECTS OF DEMAND AND RECEIPT
IN CRIMINAL PROCEEDINGS..... 8

Pylypenko Dmytro

CERTAIN ISSUES OF IMPLEMENTATION OF PRE-TRIAL PROBATION
IN CRIMINAL PROCEEDINGS..... 16

INVESTIGATIVE AND DETECTIVE ACTIVITY

Tarasenko Oleg

FEATURES OF THE LEGAL REGULATION OF THE GROUNDS FOR THE CONDUCT
OF A SPECIAL INVESTIGATIVE EXPERIMENT AND SIMULATION
OF A CRIME SITUATION BEFORE THE BEGINNING OF CRIMINAL PROCEEDINGS..... 21

PREVENTION OF CRIMINAL AND ADMINISTRATIVE OFFENSES

Dudorov Oleksandr, Pysmensky Yevhen

VIOLATION OF WATER PROTECTION RULES:
PROBLEMS OF INTERPRETATION AND IMPROVEMENT OF THE CRIMINAL LAW..... 26

Kohut Volodymyr

SHORTCOMINGS OF PROTOCOLS ON ADMINISTRATIVE OFFENSES UNDER ARTICLE 130
OF THE CUAO IN THE CONTEXT OF REFERENCES TO TRAFFIC REGULATIONS..... 36

Pirgo Olena

CRIMINAL LAW CHARACTERISTICS OF ANIMAL CRUELTY IN UKRAINE..... 41

Semenyshyna-Figol Bohdana,

ORGANIZATIONAL AND LEGAL DETERMINANTS AFFECTING CRIMINAL OFFENSES IN UKRAINE..... 46

Semiryanov Dmytro, Kovalchuk Volodymyr

DETERMINATION OF CRIME IN THE SPHERE OF ENFORCEMENT OF PENALTIES
IN UKRAINE: ITS CAUSES, CONDITIONS AND CORRELATIONS..... 51

PERSONNEL MANAGEMENT OF THE NATIONAL POLICE

Lapkin Andrii, Selivonenko Bohdan

IMPROVEMENT OF QUALIFICATIONS AS A MEANS OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT
OF PROSECUTORS..... 57

Khozlu Ivan

ORGANIZATIONAL AND STRUCTURAL POSITION OF WATER POLICE UNITS
IN THE NATIONAL POLICE SYSTEM OF UKRAINE..... 62

LAW ENFORCEMENT DURING MARTIAL LAW

Bandurka Serhii

JOINT ACTIVITIES OF ADVOCACY AND SOCIETY
IN PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS..... 68

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

УКРАЇНСЬКА ПОЛІЦЕЇСТИКА: ТЕОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО, ПРАКТИКА

UKRAINIAN POLYCEISTICS: THEORY, LEGISLATION, PRACTICE

Випуск № 2(10) 2024

Коректор – Н.В. Славогородська
Комп'ютерна верстка – М.С. Михальченко

Підписано до друку 29.08.2024 р.
Гарнітура Times New Roman. Формат 60×84/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 9,07. Обл. вид. арк. 10,44.
Зам. № 0924/615. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.